

A szerkesztőség címe (Írott Szó Alapítvány)

1092 Budapest, Ferenc krt. 14.

Levelezési cím: **1450 Budapest, Pf. 77.**

Számlázási cím: **1062 Bp., Bajza u. 18.**

Telefon/fax: **413-6672, 413-6673**

Szerkesztőségi mobil: **(70) 388-7034**

Központi e-mail cím és előfizetés:

info@magyarnaplo.hu

Elérhetőségünk a világhálón:

www.magyarnaplo.hu

www.facebook.com/magyarnaplo

Kiadja az Írott Szó Alapítvány

(1092 Bp., Ferenc krt. 14.)

és a Magyar Napló Kiadó Kft.

(1062 Bp., Bajza utca 18.)

Terjeszti a Magyar Lapterjesztő Zrt.

(1097 Bp., Táblás u. 32.)

Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Zrt.

Postacím: 1900 Budapest

Előfizetésben megrendelhető az ország
bármely postáján, a hírlapot kézbesítőknél,

a www.posta.hu WEBSHOP-ban

(<https://eshop.posta.hu/storef>),

e-mailen a hirlapelofizetes@posta.hu címen,

telefonon a 06-1-767-8262 számon,

levélben a MP Zrt. 1900 Budapest címen.

Külföldre és külföldön előfizethető

a Magyar Posta Zrt.-nél: a www.posta.hu

WEBSHOP-ban

(<https://eshop.posta.hu/storef>),

1900 Budapest,

06-1-767-8262,

hirlapelofizetes@posta.hu

Belföldi előfizetési díjak:

Egy évre 7500 Ft, fél évre 3900 Ft.

Nyomda: Pannónia Nyomda Kft.

(1139 Bp., Frangepán u. 16.)

A folyóirat megrendelhető

szerkesztőségünkben is:

• személyesen:

1092 Budapest, Ferenc krt. 14. I/5.

• levélben: **1450 Budapest, Pf.: 77.**

• telefonon: **06-1-413-6672**

• e-mailen: **info@magyarnaplo.hu**

Új utak – a bőség öröme

Társaságban időről időre megállapítjuk: az a baj, hogy kulturális életünkben folyton túlkínálattal küzdünk, és minden egyidejűleg történik. (A lelkünk mélyén ezt annyira mégsem bánjuk, titokban picit még élvezzük is a nyüzsgést, és ha kevesebb lenne a program, az unalom miatt sopánkodnánk.) Egyes szentekről följegyezték, hogy képesek voltak egyszerre több helyen is tartózkodni, azaz bilokálni – nekem ezt a mutatványt még gyakorolnom kell. Emiatt nem tarthattam január 21-én Jánosi Zoltán főszerkesztőnkkel Kölcsey Ferenc falujába, Szatmárcsekére, ahol a magyar kultúra napja alkalmából a Kölcsey Társaság, illetve a megyei és a helyi önkormányzat most is megrendezte a hagyományos ünnepséget. A református templomban tartott ökumenikus istentisztelet után a Kölcsey-émlékplakett idei díjazottja, Szörényi Levente mondott beszédet. S magától értetődő, hogy a résztvevők végül a híres kopjafás temetőbe mentek, ahol megkoszorúzták himnuszunk költőjének síremlékét.

Régóta kedves helyem Szatmárcseke, ám személyes érintettség miatt Érdet választottam, ahol ugyanaznap tartották a Bella István-díj átadását, szintén a magyar kultúra napjához kapcsolódva. A Magyar Írószövetség és Érd által 2008-ban közösen alapított elismerést idén Kürti László költő vette át, akinek friss verse mostani lapszámunkban olvasható.

A kultúra fontos vonása, hogy mindig új ösvényeket tapos. Köztudott, hogy József Attila és Márai Sándor születésnapja, április 11. évtizedek óta hivatalosan a magyar költészet napja. Ennek mintájára mostantól a magyar szépprózának is lesz állandó ünnepe: Jókai Mór születésnapja, február 18. Az elnevezésben, amely szerint *a magyar széppróza napja*, fontos a *szép-* előtag, hiszen prózából sokféle létezik, ám ez az ünnep a szépirodalomra kívánja irányítani a színpadi fényt. Február derekán érdemes lesz fokozottan figyelni a kulturális eseményeket.

S nyílik előttünk még egy új út: a magyar széppróza napján indul a világhálón az Olvasat című irodalmi lap. Igen, ez nem nyomtatott, hanem internetes fórum lesz, amelyet a közelmúltban elhunyt barátunk, korábbi szerkesztőtársunk, Csontos János álmodott meg. A lap mottója: *Irodalom és irodalom* – napi frissítéssel kínál majd verseket és prózát, tárcákat, kritikákat, tudósításokat, hangsúlyos közéleti érzékenységgel. Azt hiszem, régi hiányt fog pótolni egy ilyen gyors reagálású, jobbközép szellemiségű világhálós orgánus, mondhatni kulturális napilap. Batsányi János után szabadon: vigyázó szemünket érdemes lesz rá is vetnünk.

Zsille Gábor

Szerkesztőbizottság: Jókai Anna (örökös elnök),
Báger Gusztáv, Horváth Antal,
Kalász Márton, Kó Pál, Salamon Konrád,
Szakály Sándor, Vasy Géza

Újraalapító főszerkesztő: Oláh János

Főszerkesztő: Jánosi Zoltán

E-mail: janoszoltan@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7035

Főszerkesztő-helyettes: Bíró Gergely (próza)

E-mail: proza@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7031

MUNKATÁRSÁK

Berta Zsolt

(Magyar Napló Könyvesbolt,
Budapest, VIII. ker. József krt. 70.,
Józsefvárosi Galéria)
Mobil: (70) 421-9580
E-mail: magyarnaplokb@gmail.com

Bolla Eszter (szerkesztő)

E-mail: bollaeszter@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 410-3962

Bornemissza Ádám (tördelőszerkesztő)

Cech Vilmosné (gazdasági ügyintéző)

Kondor Péter (szerkesztő)

E-mail: kondorpeterjanos@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 410-3417

Mórocz Gábor (Könyvszemle, tanulmány)

E-mail: moroczgabor@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 410-3192

Nemes Attila (Nyitott Műhely, marketing)

E-mail: nemesattila@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 421-7962

Parragi Zoltán (ügyintéző)

E-mail: parragizoltan@magyarnaplo.hu

Szentmártoni Anikó

(szerkesztőségi titkár, terjesztés, előfizetés)
E-mail: szentmartonia@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7030

Szentmártoni János

(ügyvezető)
E-mail: titkarsag@iroszovetseg.hu

Zsiga Kristóf (ügyvezető, könyvkiadás)

E-mail: zsigakristof@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7033

Zsille Gábor (vers)

E-mail: vers@magyarnaplo.hu

Borító: **Oláh Mátyas László**

*

A címlapon: **Horváth János**

(Fotó: Pető Zsuzsa, Országgyűlés Sajtóirodája)

Meg nem rendelt kéziratot nem őrzünk meg és nem küldünk vissza. Minden felbélyegzett, választborítékkal ellátott levélre válaszolunk. Mutatópéldány kérhető a szerkesztőségben.

Zsille Gábor: *Új utak – a bőség öröme* 1

SZEMHATÁR

Marosi Gyula: <i>Az első</i>	3
Serfőző Simon: <i>Koldusok; Kibírom</i>	8
Sarusi Mihály: <i>Nehéz halál</i>	9
Füzesi Magda: <i>A formán innen; Holt idő; Hibernáció</i>	17
Kókai János: <i>Hol van Goldberg?</i>	18
Tornai József: <i>A zene vőlegénye; Kétsoros</i>	19
Döme Barbara: <i>Felettem</i>	20
Bors Anna: <i>Szépség; Halál; Gyász</i>	23
Jahoda Sándor: <i>A kezdetekről és más nehézségekről</i>	24
Kürti László: <i>dózsa györgy utca 12</i>	26
Wehner Tibor: <i>Helyüket kereső szobrok</i>	27
Nagy Gábor: <i>A késleltetett beérkezés kötete: Csillagok árvája. 1. rész</i>	29
Bozók Ferenc: <i>Két esszé Jeszenyiről</i>	35
Hazai Cecília: <i>A magyar kultúra Georgiában</i>	39
Jávorszky Béla: <i>Ene Mihkelson emlékezete</i>	42
Ene Mihkelson: <i>A halottaktól nem kell félned; Egyszer eljön az idő és senki sem emlékszik; Lassan eltűnök én is a szelek útján</i>	43
Mohai V. Lajos: <i>Főhajtás Weöres Sándornak</i>	44
Szentmártoni János: <i>Búcsú Csontos Jánostól</i>	45
Szénási Miklós: <i>Partik helyett üldögélek itt; Úgyis elveszi; Elfog a szédülés</i>	46
Kabán Annamária: <i>„Királyi pompában, beteljesedve” Ismétlés és ellentét Bartalis János versépitésében</i>	47
Szabó Palócz Attila: <i>A kibicnek mindegy; Fordulatszám; Kárókatona; Virrasztás; Szédült mámor; Fogalmak; Mutatványos bódé; A téboly metszete; Sarki fény; Bor és zsongás</i>	49
Hamar Péter: <i>Egy elmaradt katarzis nyomában</i>	50
Doncsev Toso: <i>Öt deka parizer</i>	52
Both Balázs: <i>Káin álma; Paul Cézanne: Almák és narancsok (1900); In memoriam F. Gy.</i>	53

NYITOTT MŰHELY

Farkas Judit Antónia: <i>A közvetlen szemtanú Interjú Horváth Jánossal, a „köztársaság-ellenes összeesküvés” kiszagda vádlottjával, a Magyar Forradalmi Tanács alapítójával, a Magyar Országgyűlés egykori korelnökével</i>	54
---	----

KÖNYVSZEMLE

Kovács István: <i>Valóban kősziklára...</i>	
<i>Kősziklára épített ház</i>	60
Szakály Sándor: <i>Fogaskerek a gépezetben</i>	
<i>Müller Rolf: Az erőszak neve: Péter Gábor. Az ÁVH vezetőjének élete</i>	62
Kaló Béla: <i>A beszakadt dob reccsenése helyett...</i>	
<i>Fecske Csaba: Kiűzetés</i>	64
Simon Adri: <i>Álomidő</i>	
<i>Oláh András: április bolondjai</i>	65
Bogoly József Ágoston: <i>A csal(ó)dás fenomenológiája</i>	
<i>Kürti László: a csalásról</i>	66
Máriás József: <i>Bajorra szükségünk van...</i>	
<i>Főúr, írja a többihez. Bajor Andor emlékezete</i>	68
Szerzőink	70

Lapszámunkat a zuglói Stefánia Palota kertjében *Őszi tárlat* címmel rendezett kiállítás műveinek reprodukcióival illusztráltuk. A felvételeket Oláh Katalin Kinga készítette.

MAROSI GYULA

Az első

Az akkori századírnoknak az volt a szokása – ostoba heppje: azt hitte a barom állatja, mindez a humor kiapadhatatlan forrása –, hogy a reggeli eligazítások utáni levélkiosztáskor nem a címzett, hanem a feladó nevét olvasta fel: egymás után léptek ki a sorból a Zsuzsannák, Katalinok, Máriák, vasalt csizmáik alatt csattogott a kőpadló – a nagyon haladók szerint, kik véleményüknek gyakran hangot is adtak, akkoriban még a világ kulturális élvonalától messzire leszakadt, mucsai ország voltunk, tehát még nem Dzszeniferek, Szamanták, Claudiák. Egy alkalommal nagyalakú boríték akadt a kezébe, hangja kissé elbizonytalanodott, de felolvasta: „Új Írás.” Tulajdonképpen oda se figyeltem, akkoriban már ritkán kaptam levelet, csak Andrástól úgy havonta egyet-egyet.

Bevonulásom előtt jártam egy lánnyal, afféle haverok voltunk, talán a társaság hozott össze bennünket, olyan egymáshoz illőeknek találva minket. A kezdetben ő ugyan írt, de úgy fél év után elmaradtak a levelei. Lelombozott ugyan a dolog, de nem borított ki: gyaníhattam, hogy így lesz. Nem ígértünk egymásnak semmit, igazából még a testi szerelem olykor erős szálakkal kötni képes kapcsolata sem fűzött össze minket: a lány rettegett a teherbe eséstől. Akkoriban még nem álltak rendelkezésünkre könnyen beszerezhető fogamzásgátlók – kiokosításokat is a szocialista erkölcsnek a szexualitás iránti képmutató szigorával csak sunnyogva kaptunk –, így hát első szerelmi kalandjaink sutaságok, görcsösségek, fogadkozások és kétségbeesések közepette zajlottak. Az említett leánnyal való ez irányú ügyeskedéseink is jóformán gyerekes malackodások maradtak. Még hálás is voltam neki, hogy szép csendben lépett le: társaim sorra kapták az olykor nyálas lelkizéssel körített szakító leveleket – hát igen: fiatal, tüzes vérű, nőivarú lények számára hosszúnak bizonyult a két év. És borzongató élmény volt éjszaka egy párnába fojtott férfizokogásra ébredni.

Az írnok, miután egy darabig hülyén forgatta kezében a borítékot, hozzám lépett, s nyújtotta: „Azt hiszem..., ez a magáé.” Akkor már tudtam, mi van benne: egy Új Írás című folyóirat, András küldhette, úgyesen szerevezve a szerkesztőségéből egy fejléces bo-

ritékot. Nyilván írása van benne, már nem az első, de az első között megjelent novellája. Becsúsztatam a borítékot a dzsekim alá, kis pocakom keletkezett tőle –, egész délelőtt izgatott és izgága voltam, még a szokásosnál is lassabban vánszorgott a semmittevésüket percnyi pontossággal beosztott idő. Csak ebéd után, amikor hagytak jó fél-háromnegyed órát, hogy szükségletünket elvégezzük, az egyik budirekeszbe vonulva vehettem elő.

Sok időm itt se volt, futva olvastam, aztán egyszer csak zökkenve megálltam. Az volt a papírra nyomtatva, hogy: „...és a Marosi Gyuszt is behívták katonának.” Írhatott volna bármilyen nevet, se előzménye, se következménye, se jelentősége nem volt, de ahogy a nevemet láttam kinyomtatva – egy irodalmi lapban! –, mintha fejbe vertek volna. Még szerencse, hogy ültem, egészen belezsibbadtam. És ebben a fejbe vert, zsibbadt állapotban elkövettem azt a nagy hibát, amire pedig a bent töltött idő pár hónapja után rájöttem, hogy nem követhető el: tilos arra gondolni, mi mindent tehetnék, ha nem kéne itt rohadnom. Hamar nyilvánvalóvá vált, hogy azok bírják a legnehezebben ezt az időtlenségbe zuhant bezártságot, akik állandóan ilyesmiken járatják az eszüket: milyen jókat ehetnének, ihatnának, kúrhatnának, ha nem kellene, hogy itt rohadjanak. Ilyenek szoktak időnként búskomorságba esni, vagy valóságos dührohámokat kapni, alighanem közülük kerültek ki az öngyilkosságot elkövetők. Megtiltottam magamnak az efféle gondolatokat, de akkor, a nevemet nyomtatottan látva – lehet, hogy ettől függetlenül is –, csupán egy irodalmi lap friss nyomdászágát beszippantva, hirtelen elszabadultak, valóságos vágatába kezdtek, fülemben zubogott a vér, azt hittem, ott, egy honvédségi budiban menten beledöglök a vágatkozásba.

Hamarosan letelt az ürítésre kapott békeidő, a napos ordítózni kezdett a folyosón, hogy „Sorakozó!” Szokás szerint bejött a vécébe is, tenyérral rácsapdosott minden zárt ajtóra, hogy „Sorakozó!”, erre előntötte a vér az agyamat, felugrottam, gatyám a bokámra csúszott, én is verni kezdtem belülről a lifegő faajtót, és a hangerőbe bele-belecsuklóan visszaüvöltöttem: „Tudod, kinek?! Annak a jó kurva anyádnak, annak!” Nem vonultam el a délutáni foglalkozásra. Nem érdekelt, mi lesz a következménye. Mikor elcsendesedett a körlet, rágyújtottam – a vécében is tilos volt dohányozni, ezért is fenyítés járt –, és szép nyugodtan, mint az urak a kaszinóban, újra elolvastam a novellát. De nemcsak egy novellányi időre

vettem ki szabadságot magamnak: újra rágyújtottam, és szinte az egész lapot kiolvastam. Mindig is vonzott az irodalom, tizenévesen faltam a könyveket, néha-néha eszembe villant: én is megpróbálkozhatnék ilyesmivel, de nem volt erős a késztetés. Pedig még sikereim is voltak: az általánosban, ha afféle szabad fogalmazás volt a feladat, mondjuk „Legjobb nyári élményem”, vagy „Séta az Állatkertben”, izgatott lelkesedéssel láttam neki, tanárain gyakran felolvastatták velem az egész osztály előtt – jópofáságaimért tapsot kaptam. Andrással való barátságunk az irodalomról szóló csevegésekből szövődött, mindketten meglepődtünk, mi mindent olvasott össze a másik – nagyjából ugyanazon könyveket –, és akkoriban mindketten lelkesedtünk Hemingway-ért. Kiderült, más dolgokban is hasonlítunk egymásra: igen szeretünk volna utazgatni – melyik húszéves nem? –, de pénzünk se volt, nem beszélve a hatvanas évek eleji lehetőségekről. Minket azonban nem lehetett olyan könnyen kismenni: egy átszállójeggyel kitujáztunk messzi külvárosokba végállomászó villamosokkal, olyan helyekre, ahol még sohasem jártunk – miért is jártunk volna? –, császáltunk egy darabig a környéken, felfedeztük. Nyaranta a Dunához jártunk, a Római partra, olykor a Szentendrei-szigetre, ahol még táboroztunk is. Mindketten ismertük a partokat, a víz természetét, a fákat, a madarakat, a gombákat, a tudatlanokkal szembeni cinkos összekacsintásaink is erősítették kapcsolatunkat.

András ismeretségünk kezdetén, elég hamar közölte: író szeretne lenni, mióta az eszébe jut, csak az, más dolgok nem is igen érdeklik. Számomra csak akkor, ott, a honvédelmi budiban vált bizonyossá: ha szabadulok innen, megpróbálkozom az írással. Attól kezdve a gondosan számon tartott fogyó napokkal nemcsak a szabadság, de egy próbatétel ideje is közeledett.

Egyébként nem lett bajom belőle, hogy inkább kaszinóztam, és nem vonultam el a délutáni foglalkozásra, társaim elsikálták a dolgot, a napos se jelentette renitenskedésem: mindenkivel megesezt olykor, hogy kifordult magából, kicsit békén kellett hagyni.

Ha időnként kaptam pár napnyi szabadságot, két programom biztos volt: egy egész délelőtt, amikor senki sem volt otthon, nyakig merültem egy kádnyi forró vízben, félig álétan élveztem, mint oldódnak ki pórusaimból a kincstári faggyú zárványok – benn egy héten egyszer volt meleg zuhanyvíz, olyan meleg, amilyen –, a másik, hogy találkoztam Andrással.

Korábban az irodalomról szóló lelkesedéssel nagyokat beszélgettünk, illetve beszélgettünk: ő percek alatt el tudta mondani, mik történtek közös ismerőseinkkel – többnyire semmi, a hatvanas évek elejének lassan konszolidálódó semmije, legfeljebb ki kivel állt össze –, viszont minden érdekelt, hogy ott bent, egy más törvényű világban hogyan esnek meg a dolgok. A legapróbb részletekig. Mit kaptunk reggelire, hogyan kell tekerni a kapcát, milyen érzés géppisztolyal kiereszteni egy sorozatot, valóban sajtószerű és emlékeztető illata van-e a lóporfüstnek? Akadtak történetek, amelyeket többször is elmondatott. Mint például az, hogyha valaki fordítva fűzte be a derékszíját, és úgy állt ki a szemlére, a szolgálatvezető az arcába ordította: „Katona! Csatnak, fasznak bal a helye!”, és mindannyiszor úgy derült rajta, mintha akkor hallotta volna először.

Egy jellemző eset: kinn voltunk téli hadgyakorlaton. Nem volt iszonyatos hideg, éjszaka se több mínusz öt-hat foknál, de a harcálláspontnak kinevezett Bakony hegyeiben mindent vastag hó borított. Derékroppanásig lapátoltuk a havat a híradós kocsik előtt, de a lényeg: éjszakára két összegombolható sátorlap alatt kellett volna meghúznunk magunkat, ám a közelünkben egy ültetett fenyőerdőt találtunk, még növekvő, de koronájukkal már összeboruló kiserdőt, amelynek sűrű túlombozata megfogta a havat. Alattuk a leváltott levelek szárazak maradtak, azokon aludtunk. A vastag és ruganyos, illatos fenyőtűpárnákon, mint valami epedán. Hosszú, flanel fehérneműbe, köpenybe, pokrócba, sátorlapokba burkolózva a szabad ég alatt. Nyaranta gyakran táboroztam a szinte csak jelképes sátorponyvák alatt – hadgyakorlatok után hosszú ideig kellett puceválni az összekoszolódott felszerelést –, de ez volt az egyetlen eset az életemben, hogy fagyos, téli időben a szabadban aludtam. Nem tudtam kivárni a következő szabadságot, megírtam neki az esetet. Még azt is megírtam, hogy estére kiderült az ég, a rám boruló tetőzet egy résecskéjén át egy nagyon fényes csillag ragyogását bámulva aludtam el. Válaszlevelében szinte zokogott, hogy nem lehetett velünk. Megígértette velem, ha leszerelek, egyik télen elviszem őt oda. Persze, a következő, már szabadlábban tölthetett havas telemben nem mentünk táborozni a Bakonyba.

Később, amint az irodalmi élet környékén ismeretségekre tettem szert, némiképp meglepett, milyen sokan megúszták a szolgálatot. Főként a nálam fiatalabbak, a háború után születettek közül. Általánosság-

ban gond nélkül felvételt nyertek valamilyen egyetemre, felmentést kaptak a szolgálat alól, végzősen, ha nem is jelentős, de ilyen-olyan státuszokhoz jutottak – afféle elvtársi kapcsolatok működését sejtettem ezek mögött. Bár meglehet, akkor már könnyebb volt felmentést szerezni, mint a hatvanas évek elején, amikor még fényesen izzott a Párt direktívái nyomán keletkezett elhatározás: „Majd mi megtanítjuk ezt az ellenforradalom alatt elkanászodott, hóbörgő ifjúságot kesztyűbe dudálni!” Egyébként: a „hóbörgő” volt a korszak egyik kulcsszava – ha valaki szólni merészelt valamiért, máris hóbörgött. Az ügyesek egyetemi éveik alatt már megjelengettek itt-ott, ismerték, és az egyik, elrendeltetészerű értelmiségi szekértáborhoz csatlakozva már utálták egymást. Ez a fiatalok két év fontos a későbbi karrierépítés szempontjából, érthető, ha nem akarták elveszteni. De: nem hozták – legalább a zsigerekben munkálkodó – emlékeket a háborús évekről, az azt követő nyomorúságos és rettegésben töltött évtizedről, a forradalom alatt, az azt követő megtorlások idején is még kiskölykök voltak – a hadsereg legalább valami kalandlehetőséget, nyersebb emberismeretet adott a Kádárkorszaknak nevezett, immár konszolidált hatalmi berendezkedés ostoba egyhangúsága, stupid unalma, mozdulatlanságra ítélő csórósága idején. Kezdetben nagyon is kíváncsi voltam, mikről fognak írni, és ha éreztem is gusztusom szerint felesleges szavakban való lubickolást, hívük maradtam, ám azonban, amikor a tétet emelve – jaj, de ügyesen! – esztétikai kategóriává emelték a „meghalt a sztori!” kitalációt...

András nem volt puhány, egyáltalán nem. Inkább vagány. Kiskölyök korában, még Debrecenben, felmászott valamilyen kőfalra, ahonnan leesett, betört a feje, és az egyik szeme is megsérült. Szemüveget viselt, és látszott a homlokán a forradás. Ami jól állt neki, mert úgy festett, mint egy párbajhős. Mégsem hiszem, hogy szerette volna, ha behívják. Már jelgettek meg írásai, valószínűleg azon szerencsétlenek közé tartozott volna, akik naponta elzokogják, mi mindent tehetnének, ha nem kéne bent rohadniuk. Engem azért szipolyozott, mert bele akarta élni magát egy számára meg nem nyíló élethelyzetbe. Ahogy egy született írónál ez természetes. Én pedig, ha történt valami, ami egy civil számára érdekes lehet, már fogalmazgattam is magamban, hogyan fogom neki elmesélni.

És rajongott a kalandokért. Ha nem jöttek maguktól, gerjesztette őket. Alighanem komoly lelkére gon-

dolta, hogy menjünk el a téli Bakonyba táborozni. Ám: a feleslegesnek, sőt ostobának is nevezhető kalandok az ifjú években legalább mulattatók, negyvenötven éves korban már zabálják az életerőt. Talán hasznára vált volna, ha megtapasztalja azt az önfegyelmén túli állapotot, amikor az agy azt mondja: „nem, ezt már nem csinálom tovább, ha beledöglök, akkor se”, s aztán mégiscsak csinálja. Az agy lekapcsol, már csak az életösztön működik, átbillenve valamiféle állati létbe: az állatok sohasem adják fel észbeli vagy lelki okok miatt, fizikai erejük utolsó cseppjéig küzdenek az életükért. Fontos tudás ez frontkatonák, hadifoglyok, életfogytiglanra ítélt rabok, irodalmárok számára. Talán – mondom, mert nem vagyok teljesen bizonyos benne.

Andráson kívül még kellett valaki, hogy leírjam első, már megjelentetésre szánt elbeszélésemet: egy általam nem ismert, öngyilkosságot elkövető személy.

Leszerelésem után nem úgy történtek a dolgok, ahogy előzetesen elképzeltem. Azt hittem, egy hét alatt kialszom magamat, és ott folytatom civil életemet, ahol abbahagytam. De a két év alatt korábbi barátaim, ismerőseim felszívódtak: megnősültek, férjhez mentek, elköltöztek, elvadultak. Még az utcakepék is megváltoztak. Még a városi levegő összetétele is. Idegenségérzet vett körül. Még Andrással való kapcsolatom is megbillent: a két év alatt beszerzett új barátai, immár az irodalom környéki társaságokból valók, más népség voltak, mint amit megszoktam – bennfenteskedő beszédek jó részét nem érttem, és nem is érdekelt. Egy hét alatt ugyan kialudtam magamat, de utána se kerekedett kedvem semmihez, csak tengtem-lengtem, mintha parancsra vártam volna, hogy tegyek valamit. Még egy borotválkozáshoz is parancsot kellett adnom magamnak. Az ember úgy gondolná, hogy két év alatt, az ébresztő utáni félmeztelen tornát követő, egész napos mozgást megszokta a szervezet, megszokta és igényelte: egy frászt. Boka- és térdízületeim nyikorogtak, egész nap csak döglöttem volna. Egyetlen valamire vágytam csupán: hagyjanak békében. Még a tulajdonképpen kedvelt munkahelyemen is, ami olykor kínos helyzeteket teremtett – növelve idegenségérzetemet. Bizonyos vagyok benne, ha valaki öt évet húz le idegenben, börtönben vagy Robinzonként egy magányos szigeten, már nem tud visszatérni régi énjéhez. Újra kell építenie önmagát, vagy elkallódik.

Két év alatt egyetlen könyvet se olvastam – nem lehetett –, és ez a vágy se támadt újra. Nem érdekelték

idegen emberek idegen történetei. Viszont a budiban keletkezett elhatározás, hogy megírjam a magamét, nagy szétziláltságomban is velem maradt. Hogy meg kell tennem, olyan bizonyossá vált, mint a haláltudat, és kínzott, hogy egyelőre képtelen vagyok rá.

Legelőször is, egy írógépet kellett szereznem. Egy valóban kézzel írott kéziratot nem küldhettem volna el valamely szerkesztőségbe – bizonyára nem is vesződtek volna kisilabizálásával. Akkoriban még csak a háború előtt gyártott gépek léteztek, gondolom, rengeteg meg is semmisült belőlük, jóformán csak a kéz alatt levőkből lehetett vásárolni – ritkán és méregdrágán. Az ötvenes évek elején be kellett jelenteni minden gépet – még íráspróbát is vettek mindegyikről, bizony: veszélyes eszközök voltak, bármit le lehetett írni velük. Tulajdonosaik, ha már nem is kellett nekik, nem szívesen váltak meg tőlük, ki tudja, kik, mikor és mit írtak rajtuk, nehogy bajba keveredjenek. Akkori helyzetemben egy írógépet beszerezni reménytelennek tűnt. Akárha egy gépkocsit kívánhattam volna magamnak.

És a Sors közbenyúlt. Akarta, hogy írjak.

Történt, hogy egy akkoriban szokásos házibuli alkalmával – fogalmam sincs, hogy keveredtem oda –, egy sötét, dagályos ruhásszekrényekkel, hajlított karfájú, terebélyes fotelekkel zsúfolt lakásban – a mintás, elkoszolódott textiltapétával borított falakon festmények –, talán egy valahai cselédszobában egy érdekes tárgyra találtam: cifra öntöttvas lábakon álló kisasztalra, amelyet még domborított furnérlemez-ből készült borító is fedett. Először varrógépnek néztem, efféléket már láttam, de hogy se pedálja, se hajtókereke, felemeltem a borítót – és alatta megpillanthattam egy gyönyörű, ősrégi Remingtont. Egy magasépítésű, örök időkre szánt vaskos szerkezetű alkotást, amelynek billentyűzete az ujjbegynél nagyobb, kerek, fekete betűképei sárgaréz keretbe foglaltak.

Kérdeztem a házikisasszonyt, hát ez? Az apjái volt, aki két éve meghalt, azóta nem használja senki. Nem adnák-e esetleg el? Mondta: gőze sincs, kérdőzem az anyját. Így hát másnap délután megjelentem náluk. A mama szabódott ugyan, férjétől maradt emlék, elvan ott, ahol van, de aztán, szinte váratlanul azt mondta: jól van, vigyem. Kérdeztem az árát: újabb szabódás után, gondolom, úgy találomra, feleannyit mondott, mint amennyit korábbi keresgélesem során megtapasztaltam. Sőt, még abba is beleegyezett, hogy háromhavi részletben fizessek. Így

spórolósan belefért egy könyvkiadótól kapott tördelőszerkesztő-gyakornoki fizetésembe.

Az első részlet fizetése alkalmával vártak. Leültettek, kávéval kínáltak – meglepett, azt hittem, gyors üzleti tranzakció lesz. Az akadozó beszélgetés meglódult, amikor valamelyikük megkérdezte, minek nekem az írógép, és én öntudatosan azt válaszoltam: novellákat akarok írni rajta. Olvasott nők voltak, az anya rajongott Krúdyért és Maupassant-ért, a leány, aki nemrég érettségizett, nyakig ült az irodalmi tételekben. Vagy másfél órát elfecserésztünk. Tulajdonképpen kedvemre való volt ez a társasági élet, magányos és kissé elvadult állapotomban szinte feldobott, igyekeztem eljátszani – ha már egyszer Maupassant – valamiféle társaság kedvence szépfíút.

Egy hónappal későbbi, második találkozásunk már régi, meghitt barátok között zajlott. A kávé mellé még valami sütemény is került. Megéreztem: nemcsak én vagyok magányos, de ők is. Találkozásaink mindnyájunknak eseményszámba mentek. Bebizonyosodott ez, amikor szóba jött az írógép története – vele együtt az ő élettörténetük is. Az elhunyt férj családja jómódú, még gazdagnak is mondható volt, a századelőtől kezdve valami kisebb gyárnak is beillő üzemet működtettek. Az anya, később a nővér, ezen a gépen írta üzleti levelezésüket. A háborús évek kegyetlenkedései során az egész család elpusztult, csak a férfi élte túl, többszörösen csodával határos módon. A háború utáni szocialista államosítások során elúszott a vagyona – csak ezt a lakást sikerült átmentenie. És akkor, már csaknem ötven évesen megházasodott, elvéve egy nála közel húsz évvel fiatalabb nőt. E kései házasság kései ajándéka a leány: apja akár nagyapjának is beillett volna. A leánynak nem sok apai – akár nagyapai – élménye akadt: a férfi egy állami vállalatnál könyvelőként dolgozott, halála előtti, már hajlottnak mondható életkorában is, hazatérve, némi dibdabolás után, bevonult a kisszobába, és csapdosta az írógépet. Nem voltak rokonaik, az asszonynak se, barátaik is ritkán, nem jártak sehová. Azaz: a nőknek többszörös bérletük volt az Operaházba, a férfi oda se ment velük. Aztán egy reggel mozdulatlanul találták az ágyban: rengeteg altatót vett be. Az üres üvegcefiolákat ott találták az írógépasztalon.

Ez a találkozás – észre se vettük – hosszúra nyúlt, mire hazaértem a Király utcába, elmúlt tíz óra, kapuzást kellett fizetnem. Pedig én alig beszéltem, jóformán csak kérdeztem.

Harmadszorra régi, bizalmas barátként érkeztem. Vittem egy csokorka virágot a Mamának – pusztig kaptam érte. Talán azon se lepődtek volna meg, ha ez alkalommal megkérem a leány kezét. Ami persze nem állt szándékomban, de némi cinizmussal eszembe jutott, ezzel beülhetnék az öngyilkos helyébe, sok, későbbi, lakásszerzés körüli megpróbáltatást kicselezve. A leány nem volt szépnek mondható, női idomokkal is mérsékelten megáldott, de kedves, sőt bájos. És az élet által kitanított okoska. Bárki vette el később, jól járt vele. Viszont az anyja, még negyven felett is finom modorú, kívánatos, formás teremtés – kaccantásaiból lefojtott özvegyasszonyi energiák sejlettek elő, más kapcsolatban megpróbálhattam volna neki csapni a szelet –, fiatalon kimondott szépség lehetett. Aki után megfordulnak az utcán. Megismert sorsukon elmorfondírozva, nem is értettem, miért ment feleségül egy húsz évvel idősebb – láttam a fényképét –, nem is jóképű, és nyilván már akkor is kissé bogaras férfihez. Mindezek dacára szerelmes lett bele? Vagy esetleg valami nagy csalódás után bosszúból? A meglévő lakás biztonsága miatt? Amiben minden a férfié volt: a bútorok, az ingás, aranyozott falóra, vitrinekben a porcelánok, a mennyezetig érő polcokon a könyvek, a festmények, a szőnyegek – még az utolsó mosogatórongy is. Csevegésünk során elkottyantotta: ő szeretett volna változtatni a lakáson, némiképp modernizálni, de a férje nem engedett semmihez se nyúl. Értettem a törekvését: a sötét bútorok terpeszkedtek a lakásban, és mintha ők is lélegeztek volna, öregságukkal elhasználttá tették a levegőt. Talán azért is volt hajlandó, némi hezitálás után eladni nekem az írógépet, hogy legalább attól szabaduljon? Az önállóság első lépése volt?

Kérdeztem a leányt, miket írt oly szorgosan az apja? Azt mondta: „soha, senkinek nem mutatta meg az írományait... néhányszor ugyan beléjük olvastam, titokban persze, de nem igazán értettem...” Átmentünk a kisebb szobába, kinyitotta az írógéppel melletti szekrény ajtaját: benn tornyokba rakott vastkos dossziék. Kiemelte a legfelsőt, átadta: „lehet, hogy te jobban megérted. Vidd el...” Akkor meg mertem kockáztatni a kérdést: miért lett öngyilkos? A lány összeharapta a száját, és elfordult tőlem. Éreztem, kérdésem mégiscsak bunkóság volt, enyhíteni igyekeztem: valami halálos kórt diagnosztizáltak nála? „Nincs tudomásunk róla” – válaszolt szárazon, mintha egy idegenről szólt volna.

Távozásomkor megígértették velem, hogy időnként meglátogatom őket. Ígértem, de nem tettem meg. Cserbenhagytam őket. Bár hálával és némi szeretettel gondoltam rájuk, még további sorsuk is érdekelt volna, de egy még szorosabbra fűződő kapcsolatból való, idővel törvényszerűen bekövetkezendő elmaradásom galádabb cserbenhagyás lett volna.

Az első részletfizesítés alkalmával elvihettem az írógépet, egy sportszatyorban. Asztalkáját, borítóját ott kellett hagynom, nem tudtam volna hová tenni a Király utcai lakásban – kár: ha sikerül átmentenem az egész garnitúrát, ma talán valamely múzeumban lehetne a helye. Kipróbáltam: jó néhány betűje ragadt, az „n” ugrott. Sebbenzinbe mártogatott finom ecsettel sikerült a kosztól való ragadásokat megszüntetnem, az „n” ugrásával nem tudtam mit kezdeni. Lassan, a betűket keresgélve kezdtem írni, igyekeztem minél több ujjamat bevonni a műveletbe. Magányos estéimben játszadozásnak is beillett, de jó év is beletelt, mire hármát-hármát sikerült betörnöm, és elfogadható sebességig jutottam. A szerkezettel való, immár nem parancsra végzett foglalatosság oldotta a világ iránti közönyömet. Érdekes: vagy tíz évig használtam ezt a gépet, aztán tudtam venni egy táskát Erikát, de annyira rögzült, hogy az ugró „n” után a tabulátor segítségével helyreállítsam a rendet, hogy még ma is, ötven év után, az „n” leütésekor olykor megtorpanok, hogy valamit még kell csinálnom.

Még egy érdekesség: időnként bele-beleolvastam az öregúr írásaiba. Már neki is ugrott az „n”, de nem törődött vele, gyakran mellé is ütött, így a sok szóközzel előállva, furcsa szóképek keletkeztek. Vesszőt nem használt, csak öt-hat soronként pontot, meglehetősen önkényesen, az egy ilyen hosszú mondatban előforduló ismétlések szinte érthetlenné tették a szöveget. Talán el se olvasta az írásait. Tartalmilag voltak igazán rejtélyesek: nagyjából az emberiség mindenkori gyarlóságairól szóltak, de nem tartalmaztak felháborodást vagy profetikus jobbítási javaslatokat – legalábbis olvasatom szerint. Előfordultak pontosságra törekvő mondatrészek, afféle filozofikus definíciókra emlékeztetők, de belefűltek az általános tohuwabohuba. Hogy halála előtti napon is munkálkodott, mint könyvelő, arra gondoltam, e téren nyilván ép eszénél volt, de esténként az írógép előtt már egy teljesen szétesett személyiség ült. Sajnáltam, hogy a leány a dossziétorny tetejéről adott egyet, ha mélyebben nyúl, és úgy tíz évvel korábban keletkezettek közül húz ki egyet, talán értékelhetőbb

szövegekre bukkanhattam volna. A dossziét később, ahogy szaporodtak a magaméi, odaadtam papírt gyűjtő kisiskolásoknak – kár: hasonlóan hajlott korúként talán már többet értenék belőlük.

Mikor aztán felkészültnék tartva, komolyan rászántam magam az írásra, bár úgy éreztem, fejemben készen áll a történet, rá kellett jönnöm, mennyire más a szóban elmondott szöveg, mint a leírt. A felmondott szavak között, talán a gesztusok segítségével, elmismásolódtak a pongyolaságok, míg a leírtban fájdalmasan ordítottak. Hogy le tudjam írni,

előbb fejben kellett átfogalmaznom őket, ami hosszadalmas és kínlódó feladatnak bizonyult, mivel a szóban gyakran formázgatott mondatok rögzültek, felrúgásukkal jeges ür keletkezett. Idővel az agyam megtanult, mondhatnám: nyomdakészen fogalmazni, a korrigálásokkal már nem kellett sokat vesződnöm.

Ebben az első, már nyomtatásban is megjelent munkámban klasszikusnak nevezhető módon, kívülálló megfigyelőként mondtam el a történetet, és bevett irodalmi paneleket is alkalmaztam – akkor még úgy tudtam, így kell írni.

SERFŐZŐ SIMON

Koldusok

*Mennyi szegénység
valahány útfélen!
Mennyi nyomorúság!
S hiába a szégyen.*

*A reszketeg bodzák is
kiülnek az árokpartra.
Ott koldulnak, a Napnak
tányérjukat odatartva.*

*Fénylő sugaraiból
csak néhányat dobna.
Neki van fölösen is,
megszámolni se fudja.*

*Legalább az aprajából szórna,
szegények hadd örülnének,
ahogy szapora fillérenként
hullanak a fények.*

Kibírom

*Betegségek,
fájások bennem,
hát itt vagytok,
parancsoljatok velem.*

*Sajogtassátok csontom,
rántsatok görcsbe,
mint korhadás a kerítést,
útszélre döntve.*

*Feküdvé nyugton,
takarózzak be állig,
biztassatok, kínok:
úgy, úgy, Simon bácsi.*

*S lássatok hozzám,
kibírom, ne feljetez,
ha összeszorul is öklöm,
s belekékülnek az egek.*

SARUSI MIHÁLY
Nehéz halál

'Nehéz'...

Kimondani sem könnyű.

Leírni?

Nem most, akkor!

1964

Édesanyám írja. A címzés „Budatétény, Rákoci u. 20.”-ba, apámé, a levél viszont anyámé. Drága, beteg édesanyámé! „Édes kis Misikém / már csütörtök van és még mindig nem jött tőled levél. Ha van ott valahol posta, ott add fel, hátha hamarabb megkapjuk. / Hogy vagy, édes kis Misikém? Én csak úgy vagyok, ahogy voltam, egyszer jobban, egyszer rosszabbul. / Megjött a sorozó papírod, látod, megvárhattad volna. Ha csak lehet, fölmentet apuci. Itt küldjük az Idézétedet, el ne veszítsd. / Apuci, gyerekek jól vannak. / Millió puszi Anyuci és a többiek. / (Nem írok sokat, mert most sem érzem jól magam.) Írd meg, elküldjük a dunnát, és párnát küldjünk-e? Keresetről ott kérsz igazolást?”

Nyilván hogy ne vigyenek el katonának. Amit hogy tehettek volna meg. Szegény édesanyám tán utolsó levele.

Budatéténybe, Bandi. Ondrisunk a Corvinkáról e levélét Nagytéténybe vitette a postással ifj. Kurtucz Mihálynak. „Kedves Misel! / Leveled megkaptam, melynek nagyon megörültem, sajnos szombaton nem tudtam veled dumálni. / Nem akarok sokat szövegelni, mivel tudom, hogy szombaton v. vasárnap megint hazajössz, van sorozási papírod. / Hallottam Arankától, hogy rokonnál vagy s esetleg nekem is tudnának szállást adni. Hallom, kiverted a balhét az egyik üzemben” (a Hungária Vegyiműveket hagytam faképnél a beöltöztetés után, mert elviselhetetlen bűzbe akartak lökni), „szóval van neked ott keresnivalód, gyermekek? Az igaz, hogy minden kezdet nehéz – s a tél felé haladva sehol sem olyan jó, mint máskor. Gondolod magadba, a 'bűvész' most vígasztal s közben ő otthon nyugiba van. Ne hidd, csak valahogy neked mégis könnyebb volt ezt a dolgot megoldani.

Részlet a szerző *Éleltszomj* című, készülő levélregényéből.

Na de csak el ne menj katonának, az hétszentség, hogy én is Pesten vagyok. / ...Öregem, 1 hete nem cigizek s egy korty sört se ittam meg. Bent nem tudják elképzelni, hogy csinálom ezt – pedig csak spórolni tanulok... / Tiszteletem tisztelt 'aszfalt úr', légy jó – ne legyél katona. / Szia”. Aszfalt úr elmenekült a pesti flaszterről, s vitték, vitték... vissza, Budára, katonának. Hogy otthagyja haldokló édesanyját.

Az utolsó pillanatban éreztem meg, hogy baj lesz katonáéknál. Hogy nem illek a néphadseregbe. A katonaovosnak elkezdtem panaszkodni erre, arra, minden fáj, szív, lép, tüdő, az idegeim, haldokló anyám (miatt a lelkem). Késő! – mondta a katonaovos, és már meg sem állt velünk a vonat, majd a teherkocsi nyitott fedélzetére ültettek, jeges szél sújtotta újonckal.

Janega: Hol lehetsz, az áldott szép Bcsabán?! „Leveled megkaptam, amit nagy meglepetéssel fogadtam, ugyanis én abban a hiszemben voltam, hogy Te még itt vagy Pesten, s nem Bcsabán. Én semmit sem tudtam, Palival nem beszéltem, mert tudod, milyen, ki sem dugja az orrát... Na, csak kerüljön a szemem elé! / ...Semmi más nem érdekel, csak az, hogy le tudjak vizsgázni. Azt hiszem, még nem késő az 'ébredésem'. / Mi van Veled? Írj feltétlenül, mik történnék körülöttem, az áldott szép Békéscsabán? Mit csinálsz? Mivel töltöd azt a 'millió' sok szabadidődet?... / Az 'Új Írás' még megvan, ki is olvastam, azt is, amit mondtál, de nekem a véleményem változatlan maradt a csehekről!” Összel Pestre mentem, a Gammában kazánfűtőnek álltam, a Hungária Vegyiműveknél segédmunkásság volt a kínálat – hamar le is léptem. E kínládásomról a barátaimnak nem nagyon regéltem. Volt enélkül is épp elég bajom. Édesanyám meg otthon haldoklik.

Pali: angyalbőrbe bújsz hát... Ebből a levélből tudom meg (2016-ban), hogy mikor is vonultam be. „Ma kaptam meg gyászos leveled, melyben fájó szívvel tudattad, hogy folyó év nov. 26-án eltűnsz a szabad honpolgárok sorából, és Hazádat angyalbőrben fogod szolgálni... / Kedves Barátom, nagyon sajnálalak, és azt hiszem, Te is sajnálsz magadat. De mit lehet tenni. Filozófikus leveledet is megkaptam, amelyre eddig valóban időhiány miatt nem tudtam válaszolni.” Remélhetőleg nem kerülnek elő ezek a süketelések. „Különben nagyon jók a leveleid. Élvezem. Remélem, az alakulatról is hasonló írásokat fogsz

meneszteni számomra... Titokban pedig reménykedtem, hogy esetleg nem visznek el.” Hát még én! „Nem tudad elintézni?” Késő, mondta a katonatorvos. Mentség nem volt. „Misikém, nem tudok Neked mit ajánlani ezekben a kritikus percekben. Légy jó, valahogy törődj bele!” Valóban nehéz helyzetbe kerültem, hogy mennyire, arra bizonyíték a szökésem fél év múlva. Hát még a hadbírótság (a börtöneivel)! Küldi a kért Új Írást; Janeg megkomolyodott, szerelmes a lengyel kislányba, akihez újra kimegy. Zárthelyi, FTC-meccs, hídatavás. „Mihály... honvédnak jobbulást... Csókol barátod / Pablo.” Csók, csók. Ölelés. („Híd-avatás.”)

Tolna M-i Népiújság: a jövő héten. Innét a főszerkesztő tisztelt meg azzal, hogy tudósítson bennünket corvinkai magányunkban: nem tudnak újdondász gyakorlatként alkalmazni! Ha ők sem, akkor ki?! Heteken belül bevonulhattam... az úgynevezett Magyar Néphadseregbe. (Hogy legyen honnét odébbállni.) „Elvtársi üdvözlettel.” Ekkor már otthon lehettem.

Hogy a jó fölvételi vizsgaeredmény ellenére nem vettek föl a pesti egyetemre, Szent Mihály havában nekiugrottam Pestnek. Kiadóknál, lapoknál jelentkeztem, de állást nem kaptam. Nagytétényben az unokabátyáméknál laktam, Jóska bátyám hívott a tétényi vegyiművek gumigyárába, vagy micsodájába... Onnét való eloldalgásunkat követően fűtőnek álltam a Gamma Művekbe (a személyzetis az érettségim miatt arra gyanakodott, hogy '56-os vagyok, másképp hogy állnék be hozzájuk fűtőnek?!), (– Majd utána nézek, s akkor röpill!) (– Szakikám, hány nap egy esztendő? – fogadott fejét csóválva az egyik kartárs a kétkezi dologban, salaktalicskázás javán – igaz, billegett a kezeim közt a talicska, billegett). Onnét egy nap után álltam tovább. (Másnap a fáradtság miatt 9-kor ébredtem, így nem értem be a 6 órai műszakkezdésre.) Ángyi elkommendált volna a nála albérletező lányok egyikének (neki mindegy volt, csak vigyem valamelyiket!), hogy ijedtemben meg se álljak... Corvin uccai otthonunkig. Ahol anyánk változatlanul haldokolt. Még pár hónapig. (Összesen tán fél évig.) Otthon a bevonulás előtt hetekig anyám mellett voltam (bevonulásom után öcsém állt a helyemre, de apánkra jutott a neheze: fölvette a karjába, vitte az udvari illemhelyre).

Szekszárd sem jött be. Nem volt menekvés. Ugyanígy nem Egerszeg (Zalai Hírlap), majd Pécs úgyszólván (Dunántúli Napló): tárgytalan. Ha eme hatvan-

négyes esztendőt átfogó – év elejétől év végéig tartó – álláskeresésünket nézem, körbeutaztuk kies hazánk.

Pali: hallom, behívtak... Ma kapta meg a leveletem, amelyből megtudja, hogy a Budaörsi út környéki lakatanyában szállásoltak el. „Ennek végtelenül örülök, mert így sokszor meglátogathatlak, Janeg úgyszólván.” A Budaörsi út mellyékén, az Osztlyapenkótól valamivel beljebb. Ma már nyoma sincs. Előbb a szobor, majd a kaszárnya tűnt el (a jókora gyakorlótérrel) – helyére lakóházak épültek. „Nagyon sajnállak, hogy mégis be kellett vonulnod. A minisztertől nem jött papírod?” Hova nem írtam, hogy megússzam!... Szárazon. „...otthon voltam... a gimibálon, édes Klárikám meghívott. Ott találkoztam Öcséddel és Húgoddal, ők is mondták, hogy ide kerültél... / Legalább ez vigasztal.” Engem az istennek sem... „Hát, Barátom, nem tudok mit ajánlani. Próbáld valahogy belenyugodni a dologba, akklimatizálódni. És a könyvekben keress felüdülést, ha lehet.” Lehetni alig lehetett. „...vasárnap lehet, hogy kimegyek... viszem az Új Írást és a kért bélyegeket is.” Klárikája... H-ék gyönyörű kislánya. Az enyém meg. Valamennyi...

Apuci anyuciról. Apám írja a ktsz-ből a budai kaszárnyába. Otthon a helyzet változatlan. „Anyuci sajnos egy hete, hogy nagyon rosszul van, kétségbeejtő a helyzete. Én sokat idegeskedek anyuci miatt. Öcsi, Erzsí jól van, ők fütyülnek a világra. Nagyon kérek, írjál sűrűbben. Itt küldök 20 db 60 filléres bélyeget és 5 db fekete cipőpasztát, fenőszíjat a borotvához. Édes kis fiam, nagyon hiányzol nekem is, anyucinak is, ő sajnos nem tud írni, meg sem tud mozdulni. Ha írsz neki, csak vigasztaló hangú levelet írjál... Hamarosan megyek Pestre és akkor felkereslek. Nincs remény a felmentésedre? Jó lenne. Lehet, hogy hamarosan levágjuk az egyik disznót, majd küldünk csomagot... Anyuci nagyon sokat emleget.” Hogy ne tette volna. Én voltam a szíve (öcsém a napsugara, húgunk meg az élete). Mondta, valaha.

Húgom a seregbe. „Apuka mondta, hogy írjak neked. Képzeld, milyen paraszt ez a Feri. Egyik reggel apuka nem ért rá begyűjtani, és ő nem volt képes rá, pedig délutános volt. Anyuka egész nap hidegben volt. Délután gyűjtött be apuka.” Anyánknak még három hete volt hátra. „Most már 100%, hogy megyek Olaszországba. Csak abban az esetben maradok

itthon, ha az egész együttes nem megy. Neked hogy megy a katonáskodás? Aztán nehogy panaszt halljak rólad.” Nem hallott. „Tegnap apuka vett 5 db fekete cipőpasztát, majd elküldi neked. Különben Ferivel most egész jóba vagyok. Mostanában rendesen viselkedik. Mit küldesz Mikulásra nekem? Remélem, karácsonyra hazajössz. Palival találkoztam a gimibálon, és kérdezte, hogy hol vagy. Azt mondta, hogy majd felkeres.” Fölkeresett, hogy majd őt keressék meg miattam az egyetemi diákoththonban a titkosrendőrök. A húgom meg... még virgácsot sem, csokit pláne nem kaphatott tőlem Mikulásra! (E levélhez csatolta a pécsi lap elutasító válaszát. Akkor evett volna a fene, ha azt írják, mehetek hozzájuk újságíró-gyakornoknak! Az tette volna be a kaput.) (Azon nyomban a nyakamba veszem az országot, és meg sem állok Baranya vármegyéig?..)

Kurtucz Honvédnak Bandi. „Leveledet megkaptam, melynek nagyon megörültem, mivel így most már tudom, hogy katona vagy. Örülök, hogy leveledben semmi különös pesszimista hangulatot nem veszek észre.” (Pesszimizmus? Ki tudja, mi volt ez. Az.) (Mert hogy úgy éreztem, semmi sem sikerül.) „Az, hogy sokat 'sakkozol', ne érdekeljen, nem tart soká. Annál vannak frankóbb foglalkozások is. Egy kis harcászat – avagy 'fekve töltés' gyakorlat ebben a kánuzában. No de nyugi, ez sem vészes. Nem írtál valami bőséges levelet, az, hogy kivel vagy, csabai srácok, utazás stb., nem titok, nyugodtan megírhatad volna... Pista is ott van valami sportszázadnál Albert Flóriékkal. Mit tudsz róla?... / Üdvözlétem küldöm a csabai szép, volt páciens nőid helyett, s végül is, 'Nagybányai' Bandi / Szia!! / Ja és Mutterék is, meg Eráék is / Szia!! / Ne haragudj ezért a fantasztikus külsőért (de tudod, mi filozófusok mindig a tartalmat nézzük).” Mi hógyne.

Apám kóstolója. „Anyuci nagyon rosszul van, sokszor félrebeszél. Sajnos úgy néz ki, hogy szegénynek nem sok van hátra. Én nagyon ideges vagyok, képzeld magad a helyzetembe.” Nem volt nehéz; nem volt könnyű. „Szombaton vágunk disznót, itt küldök egy kis kóstolót, a nagyobbik szál hurka, a másik kolbász.” Megismerték a katonacimborák is. Testvériesen el szoktuk osztani. „Nagyon hiányzol, nagy fiam!” Anyám apámnak halálos betegen bocsátotta csak meg, amit ellene elkövetett. Emelte, cipelte, segítette, mosdatta, etette, itatta, öltöztette... Halálos

Popovics Lőrinc: Pillérek

ágyán férjhez méltón viselkedett vele. A szomszéd szobába bújtatott repedtsarkún meg nemi vágyának érzett bosszúját töltötte ki. Az egész morva életen. (A baj, hogy szegény apánk szerelemnek hitte.) (Baj volt nekünk, s baja lett neki belőle pár év múlva.) (Sok volt a majdnem 30 év korkülönbség – túl azon, hogy kiféle, miféle 'nő' az, aki ilyet elkövet.) (Be-kvártélyozta magát a haldokló anyánk szobájával szomszédos, húgunk által lakott szobába.) (Ahonnan egyszer mérgében Feri öcsém kivágta a betyárbútorát az ablakon az utcára.) (És nem égett le a bőr a kék-pérol.)

Néném befőttés gumit küld. A borítékból néhány befőttés gumi esik ki. Nézem, nem szakad szét egyik sem, de hogy miként?... Mert a mai gumi pár év múlva elporlik. Ez fél évszázadot kibírt! 'Magyar gumi a legjobb gumi!?' „Édes kis Misike! / Köszönjük, hogy nekünk külön is írtál, aranyos vagy. Leveleiből úgy tűnik, hogy életre való vagy és fel-találsz magadat, ez nagyon fontos. Ne is legyél elkeseredve, a kezdet egy kicsit mindig nehéz. Legyél jókedvű. / ...Szegény anyukád talán még rosszabbul

van, sokszor nem tudja, hol van, és hogy mit beszél. Szegényke nagyon nehéz sorsot kapott, kegyetlen az élet. Most Öcsit kedveli. Türelmetlen mindennel és mindenkivel szemben, megváltás lesz majd neki a halál, szomorú, de így van, sajnos.” Morfiumozzák anyámat, hogy ne érezze a fájdalmat. 41 éves, szarkómája van, haldoklik. Néném igyekszik neki segíteni, öcsém is kiadná érte a lelkét. Én meg jó messze, ráadásul komiszkenyéren. „Ha írsz, nem tudnál egy kicsit szebben írni, hogy ne kelljen magyarul írni, hogy mi van oda írva.” A levél végén megjegyzés: „(Valami gumit kértél Banditól, befőttes, ilyeneket?)”. Azaz a három kis és egy nagy üvegre való gumit jó fél évszázad után is ép, egészséges! Mert honi. Nem úgy, mint a mai vadidegen-gyártmányok. Már erre sem vagyunk képesek? Képtelenné tették rá bennünket.

...Ily erős, szétszaggathatatlan néném szeretete. (A gumit visszarakom a kopertába – vajon kibír-e újabb ötven évet?) (Arról nem beszélve, hogy meglehet, másféle gumit kértem a szomszéd fiútól, amit aztán – karöltve Aranka nénémel – félreértettek.) (Mert kérdés, hogy a katona befőttes gumira gondol-e, amikor gumit emleget. Hogy mennyire szüksége lenne reál!) (Ment is Csabáról Budára a befőttes üvegre való.)

Janega: kár! „Leveled megkaptam, nagyon örültem neki, persze annak nem, hogy már a katonaságtól jött. Hát szinte hihetetlen, na de ez ellen nem tehetünk semmit, 'itt az idő, most vagy soha', igaz! Ezért ne edd magad, nincs semmi értelme, majd csak eltelik az idő, s utána Rád vár a világ minden tája, ahol örömben, boldogságban nem lesz hiány.” Tanul, igyekszik összeszedni magát. / „Pali kint volt vasárnap, jó volt nagyon, egy kicsit hülyültünk, (Miklós nap) s egyéb marhaságok. Te – Palinak teljesen elment az esze, az a Klári nevezetű bakfis megbolondította, képes volt nov. 28-án hazautazni, mert este gimi bál volt, s másnap vasárnap vissza, hát ez abszurdum. / Mit szólsz ehhez! Mondtam, hogy ezt Pesten is megcsinálhattad volna, sőt sokkal jobb körülmények között.”

Klári nagyon kedves leány, beleszerettek egymásba. A nagylány anyukája már idegeskedett, mi lesz velük, ha az a csóró legény elveszi a lányukat?! Hogy tudja, kinek a fia jár hozzájuk (hogy egyetemista, kit érdekelt nagygazdáéknál?! – 1964-ben...), elment az Aranyuccába, s hogy nádtetős házat látott az adott helyen, eltiltotta Klárit Palitól. Még hogy

egy ilyen csóringér családdal kerüljön rokonságba?! Szó sem lehetett róla. De... várjuk ki a végét. A lány egyik volt osztálytársnője utóbb azt állítja, hogy cimboránk egykori szerelme elvált, s máig Paliról álmodik. Mint a mesében, nem? „Rózsival beszéltem, nagyon sajnál, s mondta, hogy majd ír... / Ölel barátod: Janeg.” Rózszi? Nagyon kedves pesti lány, akivel a nyáron fordultunk egyet a Balassi ötórai teáján.

Húgom: apám nálam, anyám a halálán. „Kedves brattyó!” Azt írja a húgom, hogy vasárnap apuka fölött hozzám. „Úgy elmentem volna veled, de anyukával kellett maradnom. Megígérte apuka, hogy elvisz a szünetben hozzád. Sokszor sok marhaságot kiabáltunk egymásra, de most mégis hiányzol... Különböző történelemből nagyon rosszul állok. Olyan undok ez az Aranka néni. Bármilyen jó dolgozatot írok, mindig 2-est ad rá.” Csak nem miattam bánik ilyen rosszul a húgommal? Valamiért engem nem szeretett. (Idegesítette, hogy levelező hallgatóként kitünőre érettségiztem, és nem tudott olyan keresztkérdést föltenni, amivel megfogott volna, mert a fodrászszületben és odahaza úgy fölkészültem, hogy gyakorlatilag mindent tudtam, amit egy érettségizőnek tudni illik?...) (Hogy ennél is többet tudjak, még egy év kellett. Akkor csodálkoztak rám egyetemista barátaim: Miska éppúgy – majdnem – mindent tud, mint ők.) „Ilyenkor aztán ne legyek szomorú. Elkezdtem utána bögni, de közben röhögtem is. Erre azt mondta gúnyosan: egy 16 éves lánynak akkor is nevetnie kell, ha beszekundázik, és hogy ő arról nem tehet, hogy nekem ebben az iskolában nincs sikerem. Majdnem megmondtam neki, hogy elsősorban nem vagyok 16 éves, másodsorban nem vagyok színész, hogy sikerem legyen. Egyedül az osztályfőnököm, Piroska néni és Südiné rendes... / Millió pusztit küld húgod: / Erzsi!”

Szegény történelem tanárnő! Vénkisasszony volt? Gyermeektelen? Nem tudom. Csak hogy rossz tanár vala. (Ellentétben pl. Szeberényi Lajos tanár bácsival, aki szintén a gimiben, elsőben volt a történelem tanárom. Nagyon okos, amellet érző szívű, finom modorú, diákjait szerető ember.) (Szünetben azért azzal szórakozott, hogy az udvaron, vagy a folyosón kőztünk sétálva ki-kihúzatta a kezünket a zsebünkből... Mosolyogva.) (Rá fél évszázad múlva is jó gondolni.)

Apuci, Anyuci, Öcsi, Erzsi. Mármint az aláírás szerint. Apám levele a seregbe. „Édes kis fiam”, kezdi.

S lassan könny szivárog a szemembe. (Édes, kis, fiam.) „A héten még nem kaptunk levelet tőled, mi az oka. Kedden sajnós nem sokat tudtam veled beszélni, de az az egy perc is nagyon jó volt. Apuka nagyon szeret téged. Bármiben hiányod van, írjál, és küldöm, pénz stb... Anyuci sajnós napról napra rosszabb és rosszabb állapotban van, szegénynek már kihagy az emlékező tehetsége, és ezen keresztül a fájdalmat sem érzi, úgy tompul az értelme. Szegénykémnek nem sok van hátra, mindenre el kell készülni. / A srácok megvannak, Öcsi sokat változott az anyukáttal szemben, ápolni szokta... / Ha egy mód lesz rá, gyere haza szilveszterre, a pénz nem számít, küldök. Ha Pestre megyek, mindig megkereslek. / Írjál sokat Mityókám. Légy vidám, mert úgy könnyebben fog telni el az idő, más nem segít. Majd megcsináljuk, hogy Csabára gyere vissza 6 hónap után.” Ő valóban ilyen volt, jókedvvel ütötte el a borzalmakat is. Bármilyen nehézséget... kinevetve! Megnevettetve bennünket. Ha könnyezik is a szemünk. Életkedvét végig megőrizve. Majd a kórházban, halálos ágyán harsány kacajra készíti a betegeit varratszakadástól óvó, a nevetést-nevettetést megtiltó főorvost is.

Szomszéd bácsi a Corvinkáról. A Kinizsi kaszárnyába jött a levél a Corvin 10-ből, Pista helyett az apja írt. Pista a szomszédos Petőfi kaszárnyában szolgált, mint utóbb a tetthelyen megtudtam (egyik öröm volt, amikor ott tartottak fogva a VÁP fogdájában), a díszszázad katonája és focizik. „Kedves Mimi” – kezdi, már megint, ím ígyen. „Ahogy látom, ill. olvasom, egy kicsit le vagy törve. Hát a katonaélet kemény élet, de azért hidd el, van annak értelme. Az itthoni túlságosan kényelmes életforma nem nagyon készíti fel az élet nehezebb oldalára, amit Ti bizony nem nagyon ismertetek.” Szomszéd bácsinak tökéletesen igaza volt. Csak hát ezt akkor hogy fogtam volna föl.

Az öreg ügyes kereskedő. Amellett apámtól azt is tudom, hogy a háború alatt Csabán az elsők közt írta ki üzlete ajtajára: „Kutyát és zsidót nem szolgálunk ki!” A testvére moszkovita – Moszkvát megjárta s onnét ránk eresztett – kommunista politikus (egy időben nagykövet). Szép pár! Mint Rajkéknál. Fia legjobb gyerekkori barátaim egyike. Jó fiú. Másképp vagány, mint pl. Jani (Rákoshegyről).

Apuka is sír? „Édes Misikém!” kezdi apám. S lehetett vele bármilyen bajom, ma is megríkat. Miközben ott haldokolt mellette az anyám. (Ma már mit számít,

ami akkor annyira fáj, hogy a szomszéd szobában meg ott altatta a kurváját.) (45 évesen, lelkiileg meggyötörve... szüksége volt szájhára. De azért az otthonunkba hozni, haldokló anyánk szomszédságába...) (Rávarrta magát, mondja húgod. Azzal állított be, hogy nincs hol aludnia. Időlegesen fogadta be apánk, sajnálatból, hogy aztán ott ragadjon.) (Fogadd be a bárcást...) „Édes kis fiam! Mi még meglennénk valahogy, ha anyukád nem lenne beteg, ő sokszor nem emlékszik semmire.” Ha a spiné átosont a szobáján, valami árnyékot látott: – Ki az? – Nem értette. „A fájdalmi múltóban, de az elméje nem tiszta, zavaros, ritkán van észnél...” (morfiummal tüntetnék el a fájdalmait) „mikor észnél van, akarja olvasni a leveledet, de nem látja a betűket, akkor el szokta sírni magát. Azt mondja, hogy írjuk meg neked, hogy ő nem tud írni, és írjunk mi helyette is...” Írok én, azóta, helyette is. „Nagyon igyekezz a tanulásban, meglátod, sikerülni fog, jelentkezz mindig felelni, meglátod, előnyödre fog válni ott is, és a civil életben is.” Színmagyar faluban négy oláh elemít, román nagyközségben román inasiskolát végezvén hogyne lett volna mindig erős benne a tanulási vágy! Az apja írástudatlan volt, ő igyekezett valamire jutni – dologgal, ésszel, tisztességgel. (Ktsz-)Elnöki iskolára küldték, mindenben első lett! (Akár ipam, Kállai Karcsi bátyám, Furtáról... a jogi egyetemen.) (Szeretni való, igyekvő, szegény ember fia mindkettő.) Beauvoir *Könnyű halál* című művét olvasva jutott eszembe, hogy egyszer megírom anyám *Nehéz halálát*. Ha tudnám! (Nem megy.) (Hogy belefűlladjak saját könynyeimbe?)

Jóska, unokatestvér. (Egressy uccai) Unokabátyámtól ezt az egy levelet őrzöm. A Bp. 112 MN 9600/C címre küldte. (A Kinizsi névre hallgató kaszárnya – és gyakorlótér és konyha és parancsnoki épület és gyöngélgéző, egyszóval a tisztesiskola – mára ismeretlen helyre távozott.) „Kedves Mimi!” – kezdi. Épp jól. Ez ellen tiltakoztam egykor. Akkorra már... túl voltam rajta. Jó, hogy nem Mityó, ahogy köröszte anyám nyomán kigyósi (unoka)öcsém hív máig. „Kéred, hol van Titó, Baján van”, ott honvéd Tihamér nevű unokatestvérem. (Később hallom, Béla öcsém meg a jugó határra került. Úgyhogy jól elvultunk mi, unokatestvérek a kádári Magyarhonban mint VSZ-katonák!) (Ha rajtunk áll...) „Ha hazajössz, remélem, ellátogatsz hozzánk és szeretettel várunk. Kellemes Karácsonyt kívánunk mindnyájan

neked... Jóska Nelli Anyu Apu”. Ki tudja, ki írta: Mancsi néni, vagy az ura, anyánk unokatestvére, Jóska bácsi, avagy valóban a nagyfiuk, Jóska? Nelli tán a felesége?... Karácsony vigíliáján. Mily jól eshetett a hazai szó!

Tétényből Marika. Édesanyám unokatestvérének a felesége, Marika írja a seregben nyugtalanzkodó öcsikéjüknek (összel valameddig náluk laktam): „A házunk kész – nagyon szép lett. Mi újság Te feléd? Ha bármi panaszod van, vagy fájdalmad, csak írd meg – őszintén! Ha tudunk, segítünk! Nagyon sajnáljuk szegény édesanyádat, mert az csak egy van! Azt nem pótolja sajnos több – senki! Ilyen jó és őszinte nem lesz hozzád az életben már senki, mint ő volt. Már én is egy párszor megríkattam, ahányszor rá-gondolok, borzasztó lehet szegénynek. / Misike, imádkozzál érte, én is imádkozom, más úgysem tud segíteni rajtunk, mint csak a jó Isten! Szerintem, ha nincs hitünk, akkor nincs is az életünknek célja! Mert a jó Isten erőt ad a fájdalom elviselésére, mert ő sebez, de meg is gyógyít! Ha nem is testileg, akkor lelkileg! Most jön a szép karácsony, amikor mindenki örül, én mindig sírni tudnék, ha csak rátok gondolok. Ha tudsz, gyere el az ünnepekre! Nagyon örülnék! Próbáld meg, hátha sikerül. Sokat emlegetünk, a lányok is, én veled tudok érezni, mert nekem is meghalt anyukám, de azt a fájdalmat sajnos nem lehet leírni, csak érezni! Bár meggyógyulna szegény anyukád, légy szíves, írd róla, hogy mit tudsz? Írtam én is a szüleidnek, de nem merem annyira kérdezni, neked előbb megírják... / Csókolunk és várunk! / Mari kománéd, Józsi bácsid és Józsi... A lányok is csókoltatnak!” A náluk albérletben lakó lányok egyikét már Szent Mihály havában szerette volna a nyakamba varrni. (Tíz évvel korábban körösztyanyámnak, Aranka nénémnek ő szerzett férjet.) Való; anyánk a végét járja. Negyvenegy éves, három árvát hagy maga után. Özvegyé váló ura meg... járja tovább a maga útját. S mi? Velünk?

Anyukád azt hitte, te vagy. Apám hetente ír?... Nagyon fájhat neki is. Nem csak anyánknak... Mindhárom gyermeküknek. „Ma vasárnap van, újra írok neked, sokat gondolunk rád. Finom ebéd volt,” (nyilván ő főzte, szeretett és tudott is főzni) „a te részed megmaradt. Reméljük, ma valóban szabadnapod van, nem jársz úgy, mint a múlt vasárnap. / Itthon a rossz hangulat uralkodik, anyukád miatt. Ez előtt

5 perccel Öcsi bejött a szobába, anyuci azt hitte, hogy te vagy és mindjárt sírt... Félrebeszél sokszor... / Édes kis fiam! Tudom, hogy fáj neked is nagyon” (nagyon) „szegény sorsa, de látod, mi nem tudunk rajta segíteni,” (anyánkkal szépen bánt az utolsó hetekben öregünk) „gondolj rá szeretettel, de ne szomorkodj.” Ha azt lehetne... „Szilveszterkor hazakéretlek, mondd meg, hogy anyukád halálos beteg, lehetőleg attól a századostól kéredzkedjél el, akinél voltam nálad. Ő azt mondta, hogy ő az iskola parancsnoka, nagyon kedves volt hozzám. Én bízom benne, hogy elenged. Ha kell, küldök orvosi igazolást is.” Váradi százados, valóban jó ember volt. Mint hallottam, jó darabig nem is léptették elő, mert velem együtt ugyanabból az eresztésből hat katonája szereltette le magát... hozzám hasonlóan. Túl jó szívű tiszt volt. Hogy lenne az katonának való... „Kis szívem, nagyon hiányzol itthon.” Itthon; otthon. Anyánk meg. Még otthon. Mi: távol! A murva anyját a néphadseregteknek. Az összesnek. „Békéscsaba, 1964. XII. 20.” Él még 5 napot. Karácsony szent napján vesz tőlünk búcsút. (A repedsarkút apánk nem említi.)

Pali spanyol műsora. Az egyetemen „az elmúlt héten 2 vizsgám, egy beszámoló volt és egy spanyol irodalmi műsor, amelyben nekem is fel kellett lépnem. Gitároztam és énekeltem. Képzelted, milyen botrányos volt.” Botrányos nem, de: aranyos fiú aranyos kiállása. Kész csoda, hogy a lányok már ott el nem kapták. (Túl szerény – és szegény? – volt?) „Persze kis Klárikához is el-eljárogatok, ezt mondanom sem kell.” Minek kéne, úgyszóhat! Mi, ha nem ez. „Dél-Vietnam most a főcím a lapokban... / Még egy ’fontos’: ’Meghalt Beke Gyula, a munkásmozgalom régi harcosa.’ Ha-ha. Minden újságban olvasni épp ilyen hírt. Nem bírom az ilyesmit... / Ha hazajönnél, feltétlen keress fel, a bor mellett felüdülünk.” Rám fért volna! Előtte, utána. Épp akkor. P., Arany utca 44. (Később, MTI-sként én is több hasonló egyenlő kiadására kényszerültem. Valóban elég semmitmondóak voltak.) (Őcsém – ilyen alapon – 1990 után nem a nemzeti ellenállás régi harcosa, miután ’56-ban lépte az összes elé kerülő komcsi falragaszt?! Ha egyszer jobb létre szenderül, kiad-e róla hasonlót a nemzeti hírügynökség?) (Szerencsére nem.) (Már ha akkor még lesz magyar hírügynökség.) (S még hányan, hányan... köptünk Rákosi és Kádár bábkormányaira...) (Nem kevésbé, mint az említett ’munkásmozgalmiak’ a Horthy-világra.)

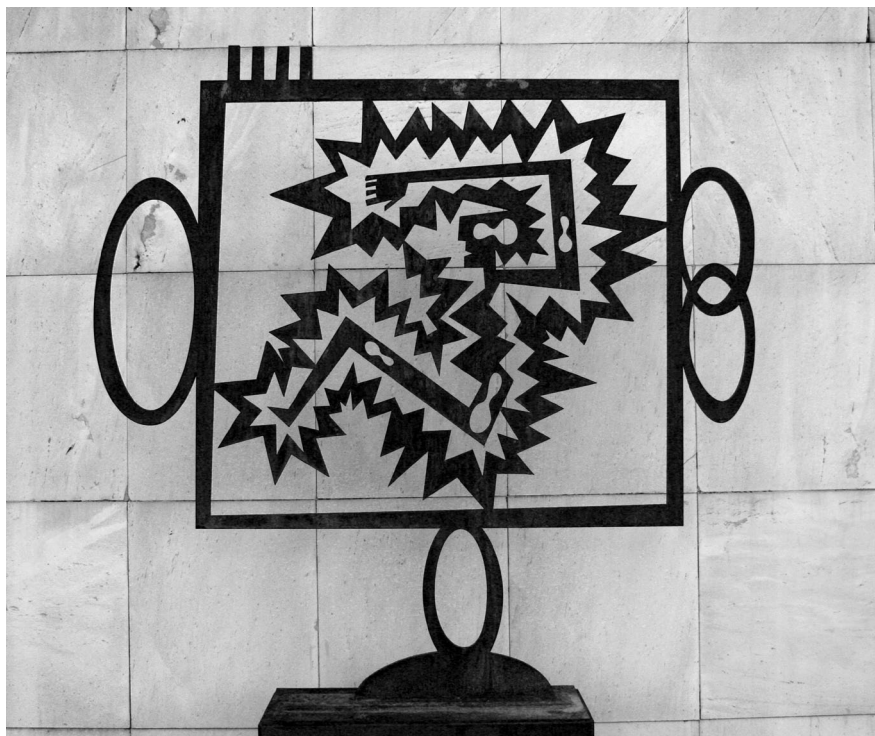
Utolsó levél anyánk mellől.
Apánk 23-án írta: „Nagyon hiányzol itthon.” Anyánknak még pár órája. „Mi itthon készülünk a karácsonyra, már ahogy, úgy, tudod... / Anyuci úgy van, mint volt. A srácok füttyülnek a világra. Karácsonykor mama valószínű, hogy megy hozzád.” Jött volna, ha megteheti. Vikkend mama még egy görbe útja... „Millió puszi Apuci, Anyuci, Öcsi, Erzsi.” Utoljára írhatta le így „ifj. Kurtucz Mihály Honvéd”-nak.

Tétényből Marika: Csókolnak a lányok! „Kedves Misike! / Leveledet megkaptuk, és apukádtól a táviratot is. Fogadd részvétünket! Nagyon sajnáljuk,

hogy szegény Édesanyádnak ilyen hamar el kellett búcsúznia a családjától. Képzeld, vasárnap 2 órakor kaptuk kézhez a táviratot, amikor már a temetése volt, és így nem tudtunk elmenni. Nagyon megsirattuk mi is, és lélekben veletek voltunk, és éreztünk! Imádkozunk, hogy a jó Isten adjon örök nyugalmat szegénynek! Mink hála Istennek jól vagyunk, sokat emlegetünk és gondolunk mindnyájatokra... Itt voltak Gyuriék is karácsonykor. Tegnap este mentek haza, ők is sajnálják, hogy nem tudtak elmenni a temetésére... / Csókolunk és várunk! / Miklós család / A lányok is csókoltatnak!” Miklósék? Édesanyánk unokatestvére Jóska bácsi, aki a nagytétényi vegyiüzem munkása, és Gyuri bácsi, kigyósi gépész körösztpám. Szeretni való emberek... Ki tudja, hogy van ez; anyánk valamennyi első unokatestvére... Mintha édesanyánk lenne! Csupa szív, kedves, szeretni való. (A táviratot én meg sem kaptam. A sereg lenyelte. A temetésére sem értem oda. Hogy rövidesen legyen mit megköszönnöm... Kibújtam a kaszárnyakerítés alatt. Irány a hegyek! Irány... haza.) (Haza?)

1965

Pali anyámról. Részvét. „Igazán nagyon megrázott a hír, úgy engem, mint az egész családot. Mindjárt másnap elmentem hozzátok, gondolván, hogy talál-

Wahorn András: Cím nélkül, II.

kozzunk, de mint megtudtam, később kaptad meg az értesítést.” Ott rohadjon meg minden tettes a ’Magyar’ ’Nép’ hadseregben’. Ott is hagytam őket, mint Szent Vazul a vlahokat (dák korukban). „Igazán sajnálom, hogy nem tudtunk találkozni, pedig vasárnap Te voltál nálunk.” Eszerint elnéztem a Corvinkáról az Aranyuccába. Úgy, kiborulva. „Misikém, nem is tudom, hogy ezek után mit is kívánjak Neked az új évre. Ennyi csapás után.” Sok volt, túl sok, meg is ártott. „...csak azt tudom mondani, hogy legyél erős,” (az nem tudtam lenni; szép lassan összeomoltam; lépésről lépésre) „próbálj felülemelkedni lelki problémáidon – ami nagyon nehéz, elhiszem –, és emléjük, minden jóra fordul.” Fordult, ha nem is olyan könnyen. Még többször fölbukván. „Ezek a mondatok nagyon frázisszerűen hangzanak, de valóban mást nem lehet tenni.” ÉLT 41 ÉVET. Aki érti, érti; aki nem, nem. „Ki kell bírni a megpróbáltatásokat,” (Ő értett a legjobban – amíg tehetette) „...és ehhez lelki erőre van szükség. De talán éppen a katonaság megacéloz?!” Megnek meg, szembefordultam velük, a világgal. Mindennel! Nyíltan. Zsebemben élesre fent borotvával... erdőn, mezőn (menekülvén), nyomomban a fél ország fogmegdjeivel. „Vagy nem?” Nem. De. Igen. SZABAD EMBERRÉ VÁLNI. Arra a pár órára, félnapra, napra. „Te tudod, immáron több mint egy hónapja benne élsz. / Írhattam volna hamarabb is, ... de nem akartam felkavarni a lelked.” Föl volt az

alaposan. Mindaddig, míg meg nem szöktem. Hogy aztán azt a szabadságérzést!!! EGYEDÜL. „Meg aztán Anya is mondta, hogy említetted, hogy fogsz írni... / Ha időnként mégis pesszimistává válok, mindig Téged idézlek fel. Mennyivel rosszabb a Te helyzeted.” Szerencséjére hozzám mérhette magát. Máskor én, hozzá – hogy harcolj, tanulj, Mihály, válald... Majd a szilvesztert emlegeti, milyen volt. Házibulin járt, lányokkal. „De tudod, ilyen szituációban az ember nem tud teljesen gátlástalan lenni. Nem lehet úgy viselkedni, mint teszem azt 2 éve, amikor a Melósban hajigáltuk a székeket.” Hajigáltuk, a hátunk mögé, a táncolók közé. Mármint hajigálta osztálytársunk, Öcsi. „Emlékszel botrányos megnyilatkozásaira.” Több mint botrány volt. Szerencsére senkit sem talált fejbe. S hogy vasárnap kijön hozzám a kaszárnyába, Janegot is szeretné elcsalni. (Rám fért minden jó szó. Hogy semmi se csökkentse bennem azt az érzést, hogy ebből elég volt. Mindabból, amit néphadseregnek csúfolnak.)

Bandi, színjőzan. Bandi írja nekünk a seregbe: „...két vizsgán túl vagyok. Akkor, amikor Te mentél vissza, az éjjeli személlyel én is mentem. Kegyetlenül berúgtam... nagyszerűen vizsgáztam, tudniillik nagyon bátor voltam. Arról is dumáltam, amiről kevés fogalmam volt (műszaki dolgok). /... A szilveszter simán lezajlott, színjőzan voltam, Zs. elvtárs pofán akart önteni borral, mert nem ittam meg (de csak a sarokba öntötte), utána Katiéknál néztem a TV műsorát, majd benéztem ide-oda. Nem tetszett semmi, mert mindenki max volt... Leveledben volt egy pár sor, ami nagyon nem tetszett nekem, nagyon pesszimista volt. Ilyesmit nekem ne írj, mert nagyon belerúgok a seggedbe, Kurtucz honvéd. Arról viszont beszélhetsz, hogy mennyit zabálsz, amikor hadtápos vagy. No, csak tömjed is a majmot, mert a pesti lányokhoz kell a kondi, s lassan kizavarnak benneteket, hogy egy kicsit kinn is legyetek... / Különben nagyon szimpatikus, rendes rajparancsnokod van, kíváncsi vagyok, hogy benn is tegezed-e őt. Ma nem tudom, mi a divat, de mi egy évig magáztuk őket. Persze, különleges eset a tied.” Valóban különleges; anyám temetésére nem engedett haza a sereg, utána mehettem csak el a sírjához a rajp.k. kíséretében, mert még nem tettem esküt. „Remélem, jól vagy, ne légy pesszimista, igyekezz túltenni magad

minden rossz gondolaton.” Nem sikerült. „Gondolom, lassan több időd lesz mindenre, s így foglalkozhatsz irodalommal, költéssel stb. / Jó legyél! Csókollak barátod Bandi. Üdvözlöm a rajp.k.-t.” Stb.

Apám csomagja. Több levél, ahogy ez is, bélyegzetlen kopertában. A csomagba téve érkezett. „Az ígéremhez híven itt küldök egy kis hazait, ezt minden héten meg fogom ismételni. Egy kis kalóriapótlás jól esik.” Hogy mennyire? Szinte éhen halattak bennünket a seregben. Agyonhajtanak, aztán alig kapunk valamit. Alaposan lefogytam. „Vasárnap az esküre felmegyünk hozzád az egész család, kocsival.” Ktszelnök az öregünk, meg tudja szervezni az utazást. „Mi itthon megvagyunk, lassan magunkhoz térünk.” Én még hónapokkal később sem. „Az egész város fel van háborodva, hogy nem engedtek haza időben.” Okkal, mert aljasság volt. Pontosabban... maga a népi demokrácia. Magyar vörös hadsereg. Kádár-világ. (S e fél évben még jó néhány bélyeg nélküli, enyhén zsiros levél... otthoni hírekkel. „Fogyaszd egészségedel.” A tartalma elkelt a bakának!)

Pista: szomorú. Az esküre eljött Pestre az apja és a bátyja. „Édesapám mondta a szomorú hírt, hogy Édesanyád meghalt. Fogadd őszinte részvételem. Maradjál erős, ne menjen el az életkedved, jóra fog fordulni minden. Fogunk még egyetemen tanulni... Ne csüggedj, nincs már 'csak' 23 hónap...” Mi még tudtuk, hogy anyánk: Édesanyánk. (A Bőjtmás hava 1-én keltezett, Pista laktanyai címére küldött leveletem „Ismeretlen cím” miatt a posta visszahozta a mi kaszárnyánkba. Ebben többek közt arról tudósítom a barátomat, hogy a vonaton megismerkedtem egy Edith nevű leánnyal, akit elveszek feleségül...) A Petőfiben találkoztunk újra: engem katonaszökevényként a városparancsnoksági fogdában tartottak, mielőtt elvittek volna a Fő uccára, s egy udvari sétámon ő volt az öröm. Kissé ijedten mondta, ne nála akarjak megint szökni... Kezében géppisztoly. Aztán majd Veszprémben találkozunk. Én kezdő újságíró, ő végzős vegyész egyetemista. Majd még két levél a veszprémi Naplóhoz az Erőmű lakótelepéről; az utolsó 1972 Kisasszony havában, Mariannal, a Mát-rából. Aztán Csabán hallok a gyermekáldásról. (Béke és szeretet – velünk.)

FÜZESI MAGDA

A formán innen

„Túl minden jelzón és rendelésen
Meglapul a dolgok lelke.”
(Dsida Jenő: Túl a formán)

*A domboldalon fészket rak az ősz,
a szénaboglyák földbe gyökereznek,
hazudj, tükröm, pár ráncsal kevesebbet.*

*Az ég peremén hideg hold matat,
beszövi csenddel a fakó vidéket,
hol a nap vége, hiába kérded.*

*Egy papírfecnin egymás alatt szavak:
kenyér, tej, alma, egy Csehov-darab,
és a jövő is, leírva-leíratlan.*

*Mert túl a formán úgyis egyre megy,
esteledik már a kopár kertben,
én Istenem, ugyan hová siettem?*

Holt idő

*Egy öreg házban járok hallgatóg,
levendulázás, szúette szekrények,
kisasszony-illattal álmodó képek,
s a falon túl elátkozott patak.*

*Fordul a kulcs a rozsdás, régi zárban,
fókok mélyén holt idő lakik.
Ébred a péntek, elvisz valakit,
és megfürdik egy macska lábnyomában.*

Hibernáció

*Kiszór zsákjából az idő
valami nyirkos ingoványon,
poromból egyszer nyírfa nő.*

*Virágmag-tavaszi ringatok,
titkosírást az őszi ég alatt:
Nagyvárad, Árkos, Egeres, Arad.*

KÓKAI JÁNOS
Hol van Goldberg?

A gróf felkiáltott, mit kiáltott, ordított, és felborította a székeket. A szolgálok riadva ébredtek. Csak Wolfgang, az öreg inas ült fel komótosan az ágyában, és a gyertyáért kotorászott, amit azonmód le is vert.

– Mikor lesz már ennek vége! – sóhajtotta, aztán meggyújtotta a kanócot, és sietést színelve ura szobájába nyitott. Az a rendtlenség közepette állt, és kialvatlan, gyulladt szemmel bámult a belépőre. Közben a szolgálólányok is felértek a lépcsőn, de Wolfgang rögtön visszazavarta, és becsukta orruk előtt az ajtót.

– Uram, egy pohár jó burgundit tölthetek? – kérdezte a lakáj, és már indult is az üveg felé, hogy minél előbb szabaduljon.

– Bánom is én! – vetette oda a gróf. – De hol van Goldberg, hol van Goldberg? Utálok, hogy mindenki alszik, aludni akarok! – üvöltötte, és a csembalóhoz lépve teljes erejéből rátenyerelt. A szolga ijedtében melléöntötte a bort, és mivel látta, hogy ura meredten bámulja a billentyűket, önmaga megnyugtatására nagyot húzott a maradékból.

Szédült tempóban vágattak a lovak.

– Hajts, kocsis, hajts! – kiabálta ki az ablakon olykor-olykor Goldberg, amire egy ostorcsapás volt a válasz a lovak hátán. A csembalista közben egy frissen kalligrafált kottát tartott az egyik kezében, a másikkal pedig vezényelte, amit belül hallott. Néha elandalodott, néha elérzékenyült, és volt, amikor vad lendület fogta el, főként ilyenkor nógatta a hajtót. Szemben vele ült kedvenc agara, aki jó közönségnek bizonyult, olykor-olykor ritmusra vakkantott, mintha a dallamot kísérné, vagy mellső lábára ejtette buksiját. Goldberg éppen az egyik legmegkapóbb variációt dúdolta, amikor a kocsi kereke iszonyatos reccsenéssel kettétört, hirtelen a feje tetejére állt minden, és az egész építmény nagy erővel bukfacezett az árokba. Goldberg kiejtette kezéből a kottát, és igyekezett valamiben megkapaszkodni. Meg is úszta a balesetet néhány zúzódással, és egy kisebb vérző sebbel a homlokán. Szerencsére a kocsis is idejében leugrott a bakról, nem törte a nyakát. Goldberg a sárban kúszva mászott elő, és a roncsnak támaszkodva feltápáskodott.

Miután felmérte a helyzetet, és sorstársával együtt kikáromkodták magukat, füttyentett egyet, füttyentett még egyet, de az agara nem mutatkozott. Ekkor körbejárta a kocsit, majd félve alánézett, nehogy megtalálja kedvence kihűlt testét. De sehol nem látta, pedig közben egyfolytában szölongatta:

– Händel, Händel!

Egyszerre nyugodott meg, és lett izgatott: hol lehet a kutyája? Már majdnem elszaladt az erdőszélig, amikor is villámcsapásként ütött belé: hol vannak a variációk? Visszarohant a felborult építményhez, és a törött ajtón át kutatni kezdte a kottát. A kocsis a lovait nyugtatta, és elképedt arccal bámulta, ahogy Goldberg fejfelé, égnék meredő lábakkal kotorászik.

– Furcsa népek ezek a művészek, csak ettől a kórtól mentsen meg az Isten! – fohászkodott. A művész pedig e néhány perces mutatvány után, mint egy egér, elkezdett rohangálni ide-oda. A kocsis úgy látta, hogy mindenhol kaparászik egy kicsit. Goldberg végül tanácstalanul ingatva a fejét leült a fűbe.

– Valami baj van, uram? – kérdezte a hajtó, bár kissé furcsának tűnt a kérdés ebben a helyzetben.

– Se kutya, se kotta, a gróf úr felnégyeltet.

– Na, azt azért nem hiszem! Egy papírdarab miatt biztos, hogy nem!

Ekkor a két sorstárs egymásra nézett, és kölcsönösen csodabogárnak tartotta egymást. A kocsis, mint cselekvő ember, törte meg az ígézetet. Megpaskolta két lovát, kikötötte őket, majd nyergét vett elő, és a lovak hátára tette.

– Na, uram, nem tehetünk mást, minthogy a kastélyba ügetünk, aztán majd holnap reggel visszajövök a munkásokkal, és helyrefozzuk ezt a roncsot! – kedélyeskedett. Goldberg nem nagy lelkesedéssel, de bölintott, lassan az egyik ló hátára ült, és meghúzta a kantárt.

Fél óra múlva feltűntek a kastély körvonalai. Goldbergnek összeszorult a gyomra, a kocsisnak nem kevésbé. Ki dönthetné el, ki érezte a maga félelmét nagyobbban? Mikor a kapuhoz érkeztek, meghúzták a csengőt. Az öreg Wolfgang csoszogott elő, és nyitott ajtót. Lehelete borgőzös volt, amikor betessékelte az ismerős arcokat.

– A gróf úr? – aggodalmaskodott a két látogató, miközben egymás szájából kapkodták a szavakat, előadva a történeteket.

– A gróf úr a szobájában van, Goldberg úr, várja önt – vetett véget a szóáradatnak a lakáj.

– Maga pedig, Johann, menjen, egyen, aludjon, reggel megbeszéljük a teendőket.

Azzal az inas elindult felfelé a lépcsőn, Goldberg pedig követte az imbolygó gyertyafényt. A csemlalón valaki egy kis dallamot próbálgatott, és minél közelebb értek a gróf szobájához, annál ismerősebb volt a melódia. Amikor Wolfgang kinyitotta az ajtót, Goldbergnek leesett az álla a meglepetéstől. A kastély ura a csemlalónál ült, és meredten nézett egy

kottát, miközben ujjaival próbálta követni, amit ott olvasott. Goldbergnek ekkor már nem volt kétsége, a variációk témáját hallja. De honnan...? Befejezni már nem tudta a gondolatot, mert a fotel mögül Händel ugrott elő, és nagyot nyalt gazdája arcára.

– Jöjjön, jöjjön, magának biztosan, jobban megy! – szólt a gróf, és átült a kényelmes fotelbe. Goldberg nekikezdett a variációknak, ura pedig, Händel után, szintén lehunyta a szemét.

TORNAI JÓZSEF

A zene vőlegénye

*A halhatatlanok zenéjét hallgatom:
nem leszek én is halhatatlan?*

*Beethoven műve egyre szól, ahogy Brahmsé,
Bartóké, Sztravinszkijé és a többi nagy szívű*

*istené. Átitatnak a zengzetek, végleg
egy virággá válok veletek, és hamvvedremmé válva*

*a világ zenéje már egy vőlegény csokra,
hangok menyasszonyát lopom el örökre*

*tőletek, amíg szimfóniáitokkal, kvartettjeitekkel,
zongoraszonátáitokkal koszorúzzátok*

a zene oltára előtt a szülöttem földet.

Kétsoros

*Istenes leszek ezentúl,
de mi van az istenen túl?*

DÖME BARBARA

Felettem

Még ma megdöglesz! – mázolom a bejárati ajtóra piros festékkel. Így akarom bebizonyítani a lányomnak, hogy meg akarnak ölni. Este jön hozzám, akkor saját szemével láthatja majd a fenyegetést. Évek óta azt hajtogatja, bolond vagyok. Diliházba akar csukattani, a lakásomra fáj a foga.

Nem tudom, mióta ülök a kanapén, az óra szerint hatvan perce. Gondolkodom. Az öregedésen. Hatvanéves vagyok, de mindenki azt mondja, legalább tíz évet letagadhatnék. Mindent megteszek azért, hogy fiatalnak tűnjek. Tegnap vettem egy új krémet, már alig van belőle. Feltölt és ráncatlanít. Jó, hogy eszembe jutott, kenek még belőle a szemem alá. Megpróbálok felállni. Elsibbadt a lábam a sok üléstől, de az is lehet, hogy a visszerektől zsiborog. Az ablaknál több a fény, odamegyek. Felhúzom a nadrágom szarát. Tegnap filctollal bejelöltem, mettől meddig futnak a megvastagodott kék erek a lábszáramon. Uram atyám, mintha máris hosszabbak lennének! Vajon ezek rendszeresen szállítják a vért?

Vérhígítót kellene felíratnom, mielőtt úgy járok, mint Bözsi néném. Olcsó temetése volt. Negyvenhatezer forint urnával és ügyintézővel együtt. Száraz pogácsa, hideg kávé a toron. Senki nem sírt, csak a lánya, amikor megtudta, hogy az anyja lakását elviszi a jelzőlog.

Tíz éve spórolok. Minden hónapban húszezret rakok félre. Majdnem két és félmillió forintom van a fehérneműs fiókomban, a bezacskózott hálóingek alatt. Nem bízom a bankokban, a szomszédasszony pénzét néhány hete mind egy szálig ellopták a számlájáról. Figyelmeztettem, rá is utaznak a felettem lakók, nem hitte el. De én nem fogok sírni, az én temetésem friss pogácsa lesz, meg hófehér koporsó rézfogantyúkkal.

Hová a fenébe tettem a telefonomat?! Fel akarom venni, mit művelnek már megint a felső lakásban. Direkt olyan mobilt vásároltam, amivel jó minőségben lehet hangot rögzíteni. Ha egyszer el tudom kapni a gyanús zajokat, akkor majd kiteszik őket a házból. Tavaly a felső szomszédék folyamatosan fát vágta a lakásukban. Nem tudom, minek kellett nekik az a rengeteg tüzelő, gázzal fütünk. Vagy feketén eladták, vagy csak azért csinálták, hogy engem bosszantsanak. Mindig akkor vágta a fát, amikor egyedül voltam itthon. Többször idehívtam a lányomat a vejemmel. Ültünk, hallgattunk, mellettem volt a telefon. Vártuk, hogy elkezdjék a favágást. De akkor nem csinálták. Később rájöttem, kifizelik, mikor jönnek hozzám, és akkor szándékosan csendben vannak. Mivel nem láttam, nem tudom, mikor hordták fel és le a tüzelőt a hetedikről, de azt tisztán hallottam, amikor lesújtott a fejsze, és széthasadt a tuskó. Gyerekként sokat láttam ilyet nagyanyáméknál, nem vagyok bolond, megismerem a tüzelőapritás zajait.

Aztán pár hónapja a felettem lakók átálltak a betontömbre. Jó súlyos lehet, mert csak úgy remeg

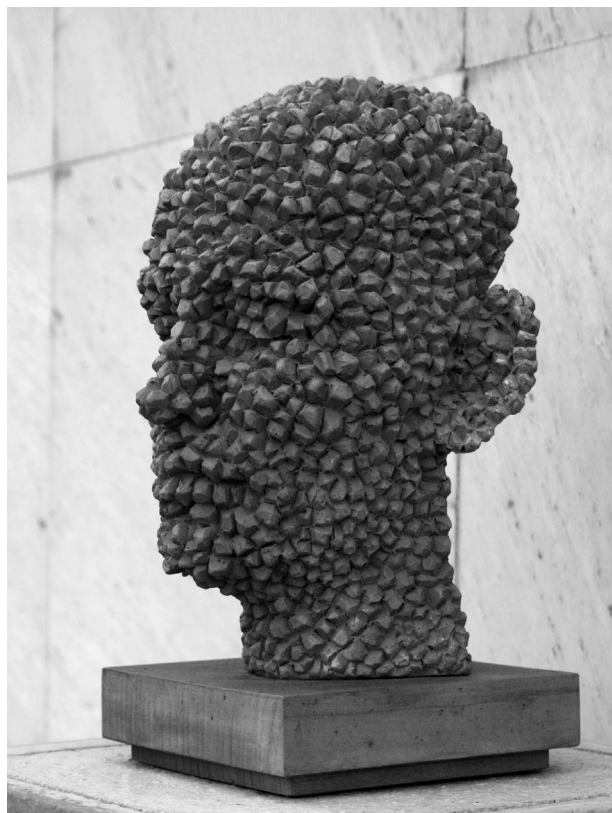
Karcag Éva: *Transzformáció*

a plafon, amikor megmozdítják. Mindig éjfél körül kezdik húzgálni. Olyan, mintha oda-vissza tologatnák. Csikorog a parketta, remeg minden. A betontömbnek jellegzetes hangja van. Eleinte nem tudtam, mivel csaphatják ezt az éktelen zajt, aztán addig kutakodtam az interneten, amíg rájöttem: a betontömböknek van ilyen hangjuk. Megnéztem egy filmet, ahol építkeztek, oszlopokat pakoltak egymásra. Na, az épp úgy szólt, mint amit éjszakánként felülről hallok.

Korábban ugyanezek az emberek megfenyegettek, hogy megölnék. Mindezt azért, mert szóltam nekik, ne hamuzzanak felülről az erkélyemre. Kértem egyszer, kétszer, szépen, csúnyán, aztán feljelentettem őket az önkormányzatnál. Erre megkeresték a gyámügyet azzal, hogy beszámíthatatlan vagyok, ön- és közveszélyes. Kijöttek környezettanulmányra. Nem hagytam magam, elmondtam nekik, hogy a felső szomszéd szándékosan bosszant, és gyanús zajokat hallok a lakásból. Az egyik hölgy nagyon kedves volt: miközben ette a házi krémest, arról faggatott, szoktam-e mást is hallani? Megnyugtattott, minden köztünk marad, amiről beszámolok. Hát én mindent kitaláltam, azt is, hogy felettem korábban a bosszantásomra órákon át folyatták a vizet. Rájöttem, illegális munkát végeznek, állati bőrt készítenek ki. Folyton büzt éreztem a fürdőszobámban, oda jött le tőlük a szag. A sok víz is a bőrcserzéshez kellett. Amikor kihívtam a rendőröket, a szomszédok eldugták az összes szerszámot meg a bőrt. Szerintem megvették a mellettük lévő lakást, oda gyorsan átpakoltak, amikor megsejtették, mire készülök. Egyik ismerősöm mondta, biztosan bekamerázták a lakásomat, onnan tudták, mit forralok ellenük.

Végre megtaláltam a telefonomat! Nem értem, mit keres a hűtőben. Mostanában a cuccaim olyan helyen vannak, ahová én biztosan nem teszem őket. De hiába cseréltem le háromszor a bejárati ajtóról a zárat, valakik, valahogyan mégis mindig bejutnak a lakásomba. Szerintem azért pakolják furcsa helyre a dolgaimat, hogy a végén már magam is elhiggyem, megőrültem. Most éppen csendben vannak felettem, biztosan tudják, hogy fel akartam venni a betontologatást.

Állok a nagy műbőrfotel mellett, nem mozdítom a fejem, csak a szememmel pásztázom a plafont, meg a szekrény tetejét, hátha meglátom a beépített kamerákat. Pár napja mindent átkutattam, semmit nem találtam, pedig lepakoltam a könyvespolcot is. Uram atyám, a könyvekbe nem néztem bele, lehet, hogy

Oláh Máttyás László: Büszk

a lapok közé dugták a megfigyelőket. Ha besötétedik, megint leszedelem a könyveket, és egyenként átnézem mindegyiket. Engem nem lehet átverni, észnél vagyok, lebuktatom őket.

Már megint kezdik a fejem felett. Hallom, ahogy csikorog a padló, rángatják a betontömböt. Most nem várták meg az éjfél, biztosan mást találtak ki éjszákára. Lehet, hogy lejönnek, és gyilkos gázt fújnak rám az ajtóréson át. Be kell tömködnöm a nyílást. Tegnap vettem szigetelőhabot, az jó lesz. Persze jobb lenne, ha megelőzném őket, és én fújnék gyilkos gázt a lakásukba. Jaj, már tényleg megbolondultam! Nekem nincs gyilkos gázom, mást kell kitalálnom, hogy végleg elhallgattassam őket. Megint kihívom a rendőröket. Persze, azok úgysem csinálnak semmit, csak felzabálják a barackkompótot, mint a múltkor, amikor a fenyegetés miatt jöttek ki. Elmondtam nekik is, hogy a felettem lakók feketéznek, és meg akarnak ölni. Bólogattak, és tömték magukba a beföttet. Jó, jó, mondogatták, majd utána nézünk, tessék megnyugodni. Aztán, amikor kikísértem őket, láttam, hogy beszállnak a liftbe, de nem a felfelé gombot nyomták meg. Röhögve beültek az autóba, és elhajtottak. Ezt már az erkélyről láttam, ahová azok a szemetek szokták szórni a hamut, meg a szőnyegükből kivert port és mocskot. De ezt ugye már említettem?!

Az előző házban is ezt csinálták, azért költöztem el onnan. Egy évig könyörögtem a lányomnak, nézzen új lakást, mert megőrülök a felső szomszédtól. Nem hitte el, hogy szándékosan járkálnak éjszaka túsarkóban le-fel a szobában. Megfenyegettem, megölöm magam, ha ez sokáig így megy. Megrémült, keresett nekem egy másik lakást.

Pár hétig minden jó volt. Már az éjszakákat is végigaludtam. Aztán ismét hallani kezdtem a zajokat a fejem felett. Akkor kezdődött a favágás. Másnap a lépcsőházban összeütköztem a régi szomszédokkal, akik elől az előző házból menekültem. Utánam költöztek, pont felém, mint korábban. Ekkor már tudtam, ki akarnak csinálni. Elmeséltem a történeteket a lányomnak, de azt mondta, tévedek, ezek nem a régi szomszédok, nem jöttek utánam, és senki nem akar bántani. Tudom, hogy diliházba akar csukadni, a lakásom kell neki. Néha azt hiszem, ő is benne van, összebeszél azokkal a szemetekkel.

Csörög a telefonom. Emlékeztető, hogy be kell vennem a gyógyszereimet. Enyhe nyugtatók, azért kapom, mert néha feszült vagyok, és éjszaka nem alszom. De nem mindig veszem be őket, nem akarom feleslegesen mérgezni magamat. Most is szünetet tartok, mégis jól vagyok. Csak ezek az idióták ne húzgálnák megint a betontömböt.

Lassan kiveszem a pörköltet a hűtőből, és nekiállok a nokedlinek, hamarosan megjön a lányom. Nem érdemli meg, hogy főzzek rá, de ha nem csinálok semmit, szétkürtöli, hogy rossz anya vagyok. A múltkor azt is mondta, azért lett ilyen rideg, mert gyerekkorában sosem öleltem meg. Erre bezzeg emlékszik, de arra nem, hogy a múlt héten, az utcán követett bennünket egy bérgyilkos. Figyelmeztettem a lányomat, ne nézzen hátra, mert akkor végünk. Szerencse, hogy nem voltam egyedül, így nem tudtak megölni. Azóta egy nagy késsel a táskámban járkálok az utcán. Mindennap megélezem, háromszor. Először ébredés után, aztán délben, végül lefekvés előtt, úgy tíz óraker.

Felteszem a nokedlívizet, hadd forrjon, mire kikeverem a tészta. Kiveszem a tojást a hűtőből, a dobozból kiemelem az elsőt és az utolsót. Mindig így csinálom, rend a lelke mindennek. Ezért nézem meg lefekvés előtt mindig pontosan háromszor, hogy bezártam-e a bejárati ajtót. Kicsit macerás ilyen sokszor lemászni az ágyról, de az ember biztonsága mindent megér.

Miközben szaggatom a nokedlit, megremeg a plafon. Lerakom a szaggatót, és felállok egy székre, hogy közelebről lássam, mi történik. Megrepedt a mennye-

zet, a rés egyre tágul. Érzem, pillanatokon belül elnyel, vagy az is lehet, hogy ezen a résen keresztül akarnak megmérgezni. Újabb hatalmas csattanás, löttek odafenn. Biztosan most próbálják ki a pisztolyt, amivel ki akarnak végezni. Leszálok a székről, remeg kezem-lábam, de tudom, össze kell szednem magam, meg kell előzőnöm őket, mielőtt tényleg megölnek. Nekem nincs pisztolyom, a megélezett kést hirtelen nem találom. Jobb ötletem támad, felkapom a konyharuhát, leemelem a gázzól a lábast, amiben zubog a víz. Jó forró. Gyorsan kell cselekednem, mielőtt késő lesz.

Egy perc múlva már a felettem lakók ajtaja előtt állok, csengetek. Megint hallok a pisztolylövést, remeg a kezem, az arcom lángol, a fülemben hallok a szívdobogásomat. Tudom, hogy meg akarnak ölni, meg kell előzőnöm őket! Nyílik az ajtó, a szomszéd férfi bámul rám. Semmit nem szólok, csak öntöm a forró vizet, egyenesen az arcába. Jajgat, azt ordítja, ezt nem úszom meg szárazon, börtönbe zárat. Nincs időm megvárni a liftet, rohanok le a lépcsőn, becsukom magam mögött a lakásom ajtaját. Az ágy meg van vetve, bebújok a paplan alá, hallgatózom. Léptek közelednek az ajtóhoz, csengetnek. Próbálok visszafojtani a lélegzetemet, nem akarom, hogy meghalljanak. Arra gondolok: vagy a szomszéd jött le, hogy kivégezzen, vagy a rendőrök azok, hogy elvigenek. Újra csengetnek, kopogtatnak, aztán már mondják is, rendőrség, engedjem be őket. Nem bújok elő a takaró alól, de hallok, ahogy nyílik az ajtó. Elfelejtettem bezárni. Valaki mellém lép, lehúzza rólam a paplant. Baj van, kérdi az egyenruhás, majd megfogja a karomat és felültet. Rázom a fejemet, hogy nincs gond, azt motyogom, én nem csináltam semmit, önvédelemből forráztam le azt a férfit, mert meg akart ölni. A rendőr nem reagál, mintha nem hallaná, amit mondok. Igazolványt mutogat, beszél, látom, mozog a szája. A nevemet mondja, kérdi: én vagyok Kovács Karolina édesanyja? Bólintok, mondom, melegsik neki a pörkölt, mindjárt jön, beszélhetnek vele, ha akarnak. Kicsit megnyugszom, ezek a rendőrök mégsem a felső szomszéd miatt jöttek. Elhatározom, ha már itt vannak, megmutatom nekik a plafonon lévő rést, és elmesélem azt is, hogy le akartak lőni.

A rendőr leül mellém az ágyra, azt mondja, sajnos rossz híre van, a lányom ma délután autóbalesetben meghalt. Ülök, bámulom az ágy mellett lévő papucsomat, és arra gondolok, feleslegesen mázoltam a bejárati ajtóra reggel azt a feliratot, most majd órákig síkálhatom a piros festéket.

BORS ANNA

Szépség

*Az olykori csúnyaság
nyomot hagy az arcon,
átsejlik a bőrön
a szépség ragyogásában is,
a vonások pedig
ettől érdekesek,
ahogy
elrejtenek valamit,
valami titkot,
az ellentétek
titkos együttlétét.*

Halál

*Ne mondd, hogy
nem,
mert de,
az szomorú,
hogy hiába hagyom égve
a lakásban a lámpákat,
nem történik semmi,
csak többet fizetünk.
Azért változik itt minden,
hogy mire odajutunk,
megtanuljuk ezt.*

Gyász

*Elvirágzott gondolat,
csokrot kötök,
oltárod dísztelen,
leülök a kőre.*

*Összesöpört évek,
csikorog a léptem,
suttog a zaj,
bezárom a kaput.*

*Tengerhez utazom,
tested a parton,
amerre nézek,
minden fehér.*

JAHODA SÁNDOR
**A kezdetekről
 és más nehézségekről**

Amennyire én tudom, Árpi szülei a *pszichiátrián* ismerkedtek meg, 1972-ben. Ezt Árpi nagymamája mesélte nekem, még régen, amikor meglátogatta Árpit a Szondiban. Jó kis kezdet... – gondoltam akkor magamban. De a folytatás sem volt semmi. Azt is mondta Árpi nagymamája, hogy akkor így sóhajtott fel: *Ez a házasság egy nagy kérdőjel...* (Demonstrálva, mondjuk így: ?) Ám, ismervé a körülményeket, szerintem egy kevés is. Ez közelebb áll a valósághoz: ?????? Árpi szerint ez másként van. Szerinte *felkiáltójelet* akart mondani a Mama. Így: ! Hát, akkor viszont így fest a dolog: !!!!!

Ennek a házasságnak aztán bizonyos *következményei* is lettek. Elsőként mindjárt 1974-ben, amikor is Árpi nővére, Ági született; majd 1976-ban maga a nagy és csodálatos Árpi következett; továbbá 1980-ban Ubul; míg 1991-ben Kincső világrajövele tette fel az i-re a pontot. Valahogy így: *i*.

E házastársi kapcsolat azonban egyéb érdekességekkel is szolgált. Árpi egyszer így beszélt nekem erről:

- Kinga, ismeri azt a híres költeményt, amely úgy kezdődik, hogy: *Se veled, se nélküled...*?
- Már hogyan ismerném! Mert?
- Mert ez a szüleim házasságáról szól.
- Értem.
- '73-ban kötöttek házasságot.
- Igen?
- És '80-ban elváltak.
- Ez...
- Aztán '81-ben újravezényesodtak.
- Ez szép volt tőlük.
- Aztán '90-ben újra elváltak.
- Ez nem volt szép tőlük.
- Aztán '91-ben, a válást kimondó végső tárgyalás után, már kéz a kézben jártak, mint ifjú szerelmespár...
- Igen?
- Igen, és *akkoriban* fogant Kincső húgom...
- Ez, ez...
- De apám már nem foghatta őt a kezébe...

- Meg...?
- Öngyilkos lett '91. november elsején. Ne haragudjon, most erről *nem* akarok beszélni.
- Megértelek, Árpi.

Ezután egy jó darabig nem találkoztunk. Telefonon se hívott. Időszaki eltűnését (ami azért elő szokott fordulni), ha szomorúan is, de tiszteletben tartottam. *Tudtam*, hogy előbb-utóbb úgyis megkeres.

Vagy fél év telt el. És egyszer csak beállított. Arca úgy ragyogott, mint, mint... Nem találok rá szavakat. Szóval, mint egy költőé, na.

– Kinga! – tört ki azon nyomban, a szokott lelkesedéssel. – *Szeret*, érti? Szeret!

– Megint valami újabb lángolás...? – kérdeztem, és nem tudtam elrejtteni mosolyomat.

Erre elkomolyodott arccal a fejét csóválta.

– Ez *nem vicc*, Kinga. Komoly. A legkomolyabb. Nem „valami újabb lángolás”, vagy efféle, hanem: *Ő*. Az Igazi.

Természetesen minden egyes szerelme „Az Igazi” volt akkortájt: Árpi, huszonevesen szinte megállás nélkül szerelmes volt – és egytől egyig viszonzatlanul.

Ez a fenti beszélgetés is akkoriban zajlott le közöttünk, és csak azért írtam le a *magját*, mert abban az időben én is „küzdöttem” ezen a téren. Hozzáteszem: szintén sikertelenül.

A Szondiban találkoztam először Árpival, 1985-ben. Még most is előttem van a kisfiú dacos arca, szomorú szeme, kócos haja és irtózatosságványa. Kilenccéves volt. Én huszonöt. A Zamárdi Nevelőotthonból hozták fel Budára, a Szondiba, ahol én nevelőtanárként dolgoztam. Rögtön megkedveltük egymást. És azzal együtt, hogy bizonyos szempontból *rossz gyerekek* volt (mint ott szinte kivétel nélkül minden gyerek), rengeteget sírt, sokat kellett vigasztalnom.

Pedig Árpi – legalábbis akkor még – nem volt ár- vagyerek.

Ismertem a szüleit. Ismertem a körülményeket. Egyszer meg is látogattam őket szegényes kőbányai lakásukban, és bevallom, csöppet sem csodálkozom azon, hogy *mind a négy* gyermekük megjárta – tudniillik az intézetet.

Árpi például már kilenccénaposan elkezdte gyűjteni a tapasztalatokat. A nővérével együtt került be először, '76 novemberében. A nagymamájuk vitte be

Részlet a *Mozart útjai* című regényből

a kicsiket, mondván: *otthon tarthatatlan állapotok vannak*. Árpi egyszer így mesélt nekem erről (igyekezem pontosan „rekonstruálni” a beszélgetést):

– Kinga, ismeri a *Kőszönöm, hogy elgázolt* című harmincas évekbeli magyar filmet?

– Nem. Sajnos, nem. Nem néztek tévét.

– Mert abban van az a szép sláger, hogy: *Tejben-vajban fürösztlek, / többé el nem eresztlek...* Ez sem ugrik be?

– Nem. Sajnos, ez sem.

– Mindegy, mert mi, Ágival, úgy voltunk otthon, mintha akkor a sors folyamatosan ezt duruzsolta volna a fülünkbe: *Húgyban-szarban fürösztlek, / többé el nem eresztlek...*

– Ez szörnyű!

– Egyetérték. De *hol* voltak akkor a szüleim? Az itt a...

– ...shakespeare-i kérdés. Tényleg: hol?

– Hát, ezt már maga a nagy William sem tudná megválaszolni. Lényeg, hogy senki sem törődött velünk. Ágival nyakig ültünk a sz...

– ... szószban?

– I... igen. *Így* is lehet mondani.

– Szóval a nagymama tisztába tette a helyzetet.

– Valahogy úgy, a Mama, igen. Persze, én nem emlékszem erre az időszakra. Sőt, ami azt illeti, a saját születésemre sem, de mesélték, hogy *így* volt. És azt is mesélték, hogy nem volt mese: menni kellett...

– Szomorú história.

– Az.

Persze, az is a történethez tartozik, hogy a pici Árpit hol hazavitték, hol meg vissza, a csecsemőotthonba. Mintha a sors is azon vacilált volna, hogy melyik legyen az *igazi* otthona. A sors, némi gondolkodás után, végül úgy döntött, hogy Árpinak az állami csecsemőotthonban van a helye. *Így megy ez* – írta volt Vonnegut.

Még az is a történethez tartozik, hogy Ágit a nagymamájuk magához kényeztette, úgyhogy ő gyakrab-

Veress Enéh: Úton

ban volt nála, mint nem. Sőt – mint Árpi. És Árpi ezt első feleszmélésétől kezdve *nehezményezte*. Emlékszem egy beszélgetésünkre, amely még régebben zajlott le közöttünk. Szó szerint: *zajlott*.

– De miért, Kinga?! Miért! – fakadt ki hirtelen, mint egy kisgyerek (pedig akkor már bizony „felnőtt” volt.)

– Hogy őszinte legyek: nem tudom, Árpi. Illetve...

– Jó, jó, a Mama nem akarta, hogy izé... hogy prost... vagy ku... vagy mi... legyen belőle. Ezt ő maga mondta. Kivette hát az intézetből. Engem viszont – *nem!* Én maradtam. Én csak négyhetente mehettem hozzá. De már előtte is mindig kivételezett vele! Ami miatt többször kikapott tőlem...

– Úristen, Árpi! A nagymamát bán...?

– Dehogysis, Kinga! *Ágit*... Szegény Ubul is mit állt ki... Akkor már kisiskolás volt, hétéves, és egy ideig a szüleinknél lakott. Mint ahogy én is töltöttem náluk egy-egy szomorú hétvégét, egy-egy keserű „ünnepet”. De Ubult is: hol kivették, hol visszavitték a zaciba. Emlékszik? Az intézetben *zacisoknak* hívtuk magunkat.

– Emlékszem, persze. Találó szó. Tényleg, mint a zálogházi... Na, és Kincső húgotok?

– Ő egy anyaotthonban élt, aztán egy csecsemőotthonban. Onnan vitték el ceglédi nevelőszülők, másfél éves korában. És vitték a két bátyját is. Mentünk. De erről majd *később* mesélnék, Kinga. Ha nem haragszik.

Persze, hogy nem haragudtam meg rá. Kinyitottam a konyhaablakot, és jóízűen rágyújtottunk.

KÜRTI LÁSZLÓ

dózsa györgy utca 12

*még megvan a ház, s ha arra járok, a kapuból
benézek az udvarára. gyermekkorom csodavárát
belepte a rozsdá, gyom törte darabokra az apám
öntötte betonjárdát.*

*nyári-konyhában összebújva nagyanyámmal, mikor
a kerti fűzbe csapott a villám, s az azt követő dörgés,
vagy mikor jég verte be az ablakot. ma már csak azon sírunk,
hogy nincsenek többé ilyen összebújós nyári, nagy viharok.*

*a kémény a házon visszabontva, de a nyári-konyha
még ma is épen. a vályogház szája mögött nagyapám
negyvenéves szilvafája. és papa, milyen serény
volt, nem értettük, gyerekek, miért sóhajtoznak
a szomszéd házaknál az asszonyok és min mosolyognak,
amikor hazaindul, utána.*

*mamival viszont ketten, mert nyaranta ott aludtam,
este ha nyikordult a kapu, nagy megkönnyebbüléssel
sóhajtott, fordult mami, azon a régi faágyon...*

*na tessék, a múlt, milyen cifra ésszel koldul, míg én,
kívül csak, zsebre vágott kézzel, szájátva állok.*

*hogy mára mindennek vége, papa még elseperte a havat,
aztán papát seperte el az élet. ámulok itt, mint ez a porta,
lakatlanul, kifoszthatatlan kegyelemmel. csordogál
a rozsdás bádogcsatorna, gyorsan kéne eliszkolni innen,
mielőtt szitálni kezd a köd, akár egy túl hosszú tarr béla-fimben.*

A magyar kultúra napja alkalmából Kürti László az Érd Megyei Jogú Város és a Magyar Írószövetség által közösen alapított Bella István-díjban részesült. Szerzőnknek szívből gratulálunk!

WEHNER TIBOR

Helyüket kereső szobrok

Szobrászati kiállítás a zuglói
Stefánia Palota kertjében

2017. október 12-én második alkalommal nyílt meg a magyar szobrászat *Őszi tárlata* a budapesti Honvéd Kulturális Központ, a zuglói Stefánia Palota kertjében. A Magyar Kultúra Egyesület rendezésében, Klacsmann Péter kurátor szervezésében létrejött kiállítás műegyüttese több hónapon át, a tavaszi hetekig várja a látogatókat. A jelenkori magyar szobrászat monumentális ágazatának rendkívül sokrétű, összetett világa tárulhat fel a tárlat látogatója előtt: egy-egy köztéren már elhelyezett, itt másolatban kiállított és több, megvalósulásra, illetve elhelyezésre váró, nagyméretű kompozíció, valamint úgynevezett kisszobrok és néhány olyan kisplasztika révén, amelyek majdani monumentumok modelljeiként szemlélhetők és értelmezhetők. A csaknem harminc alkotó mintegy ötven művét felvonultató kiállítás olyan, elsősorban esztétikai kérdéssel foglalkozó, a megrendelői igényeket megkerülő, az alkotók autonóm szobrászati programját megtestesítő kompozíciókat felölelő szobrászati gyűjtemény, amelyben nem jelennek meg a magyar köztereket uraló, emlékező és emlékeztető rendeltetésű, történelmi vonatkozásokat hordozó vagy politikai indíttatásokat és mondandókat közvetítő, propagandisztikus célzatú emlékművek.

Mint a korábban itt rendezett szobrászati bemutatók esetében, a *II. Őszi Tárlat* műveit szemlélve is meggyőződhattünk arról, hogy a Stefánia Palota kertje eszményi szoborkörnyezeteket, ideális szoborteret teremt az alkotók és alkotásaik számára. A szé-

pen gondozott park sétányain, a hatalmas fák lombkoronái alatt járva, a fények és az árnyékok festői váltakozásában játszó füves térségeken, mintegy természeti környezetbe helyezett alkotásokként jelennek meg a művek a szabadtéri kiállítás látogatója előtt, de több szobor esetében a palota gazdagon tagolt és díszített épülete tárul elénk architektonikus háttérként, illetve a kompozíciók terét lezáró építményként. Sok esetben a zavartalan természeti környezettel teremtett összhang, máskor meg a plasztika és az architektúra között feszülő kontraszt erősíti fel a műveket életető kifejezéseket és hatóerőket.

A változatos szobrászati kollekció alkotásai között tájékozódva számos vizsgálati szempontot érvényesíthetünk. A tárlaton résztvevő alkotók csapatát vizsgálva megállapítható, hogy a magyar művészek több generációja jelen van a kiállításon. A már számos köztéri, monumentális művet létrehozó nagy öregek nemzedékének munkái mellett sok, a mai középgenerációt képviselő alkotó műve megjelenik e tárlaton, és a kiállítók s a felsorakoztatott művek körében felfedezhető megannyi fiatal, még a pályakezdő alkotószakaszában dolgozó szobrász és kompozíciója is. Az alkotások együttesét tanulmányozva megállapítható, hogy a hagyományos anyaghasználattal és technikaalkalmazással élő – kőbe és fába faragott, bronzba öntött – munkák mellett hangsúlyosan vannak jelen az újabb szobrászati materiákat új kivitelezési eljárásokkal, így elsősorban ipari technikákkal, gépi metódusokkal realizáló kompozíciók. A sokrétű – hol a tradíciókhoz, hol a megújító, sok esetben kísérletező tendenciákhoz kapcsolható – alkotói törekvések érvényesülésének eredményeként a Stefánia Palota kertjében megjelenhettek a klasszikus műformák és mőtípusok körébe sorolható szobrok csakúgy, mint a kategóriákba nehezen illeszthető művek: békésen megfér egymás mellett a lovas szobor, a portré és a dekoratív, díszítő jellegű absztrakt kompozíció. E megközelítéssel egyszersmind a két nagy áramlat, a figuratív, természetelvű megjelenítés és az elvont, absztrakt kifejezés együttes jelenlétére is utalunk: a főként az emberi alakot megjelenítő szobrok mellett hol az organikus, hol a geometrikus jelleggel megformált elvont művek dominanciája figyelhető meg. A stilisztikai változatosság jegyében a kifejezés sokszínűsége, az egymástól eltérő fokú stilizálás is regisztrálható: a hűvösen tárgyyszerű megközelítés mellett teret kapnak a heroikus-fennkölt szölamok, az expresszív és a szürrealis plasztikai látomások,

A dr. Simicskó István honvédelmi miniszter fővédnökségével rendezett tárlatot a Honvédelmi Minisztérium képviselője, Wehner Tibor művészettörténész nyitotta meg, valamint a támogató A-Híd Zrt. képviselői és a kurátor Klacsmann Péter. Zongorázott Kiss Csaba zongoraművész. A kiállítás-sorozat második, őszi fordulóján 28 művész mutathatta be munkáit, amelyek 2018. március 30-ig tekinthetők meg a palota kertjében. Áprilistól új válogatással nyílik a tavaszi tárlat. Kiállító művészek: B. Laborcz Flóra, Brzózka Marek, Brozsnik István, Eskulits Tamás, Ézsiás István, Farkas Ferenc, Farkas Zsófia, Gyurcsák Ferenc, Karcag Éva, Mihály Gábor, Nagy Benedek, Oláh Katalin Kinga, Oláh Mátyás László, Popovics Lőrinc, Segesdi György, Sejben Lajos, Simó Enikő, Szusza József, Szűcs Tamás, Tasnádi Szandra, Terebessy L. Föld, Vanyúr István, Varga József, Varkoly László, Veress Enéh, Vizsolyi János, Wahorn András, Zalavári József.

valamint a szimbolikus és a jelszerű összegzések is. A hagyományos módon megmunkált, finom részletezéssel kidolgozott, cizellált kompozíciók ellenpontjaként számos mű a durva megmunkálás, a nyersebb plasztikai megfogalmazás, az elnagyolt elemekből konstruált, az anyagszerűségre koncentrázó előadásmód jegyében született meg. És mindezen tényezők – a tartalmi mondanók vonzatai és vonatkozásai, az anyag és a technika jellegzetessé váló természete, a kifejezés módozata, a stilsztikai választás vagy vonzódás – a művek térbe helyezését, környezetükkel való összehangolását, térszervező erőinek kibontakoztatását is meghatározza. A Stefánia Palota kertjében ideiglenes otthonra lelt művek körében e vonatkozásban is tanulmányozható a tradicionális mű-pozicionálás csakúgy, mint az újszerű, szokatlan befogadói nézőpontok kijelölésének alkotói szándéka.

Az eredeti látásmóddal, élményszerű előadásmóddal, esetenként a vizuális emlékezetbe vésődő motívumokkal felvértezett művek zuglói kiállítási reprezentációja kapcsán azonban hiányérzetünk is támadhat. A monumentális művek megszületésének fontos, egyes nézetek szerint a szobrászati alkotással egyenrangú meghatározója a környezet, a befogadó közeg. Dús tartalmi vonatkozásokkal telített mű-

összetevő a szobor helye. A plasztikai és környezeti elemekből ötvöződő tartalmi és formai összhang vagy együttes tervezéssel, vagy az utólagos, alkalmazkodó szobrászati adaptálással realizálható. Vagyis egy-egy nagyméretű, valamely közösségi térbe – a szabad ég alá, természeti közegbe, illetve épített, architektonikus, városi környezetbe, vagy épületbelsőbe – szánt kompozíció esetében a szobrászoknak (esetleg menedzsereknek) pontos megjelölésekkel kellene élniük: hova, miért tervezték, hova és miért szeretnék elhelyezni az állandóság igényével és reményével alkotásaikat. És akkor bizonyára könnyebb lenne – tulajdonképpen utólagosan – megrendelőt, támogatót találni, aki felismerve a hely és a mű együttes jelentőségét, finanszírozná e jelentős anyagi ráfordításokat követelő művészeti produktumokat és akciókat. Ezáltal megkezdődhetne az emlékművekkel túlterhelt magyar közterek masszív monumentum-összsképek fokozatos, lassú oldódása: a fellengzős, példabeszéd-szerű emlékművek között az egyre több plasztikai szépséget megtestesítő, meditációra ösztönző és a befogadót felismerésekkel gazdagító kompozíciók térnyerése. Mert koncentráltan most még csak a Stefánia Palota kertjében, kiállítási feltételek között éltethetik ebbéli reményeinket a magyar szobrászok jelenkori alkotásai.

Farkas Zsófia: Tengeri tekervény

NAGY GÁBOR

A késleltetett beérkezés kötete: *Csillagok árvája*¹

I. rész

A *Csillagok árvája* Utassy József számára az igazi beérkezés könyve volt – még ha a késleltetett beérkezése is: a korabeli cenzúra öt évet várakoztatta a kötetet, próbára téve a költő érzékeny idegrendszerét. A korabeli irodalomkritika java nagyra értékelte, ha vegyültek is ebbe az értékelésbe disszonáns hangok. Az elmúlt négy évtized mindenesetre nem a fanyalgókat igazolta.

A *Csillagok árvája* versei akkor jelentek meg folyóiratokban, amikor a magyar líra paradigmaváltása is megkezdődött. A Tandori Dezső, Petri György, Oravecz Imre költészetével² fémjelzett változások teljesen más líraesztétikát valósítottak meg és írtak elő, mint amit a fiatal Utassy képviselt. A depoetizálás, a fragmentáltság, az elszemélytelenítés lírai folyamatai mintha éppen ellentétesek volnának az Ady, József Attila és Nagy László hagyományához kapcsolódó költészet útjával. Ennek tudható be, hogy Utassy lírája – nyilvánvalóan a költő szándéka ellenére – a különböző lírafelfogások közötti „harc” egyik terepévé vált; a hadakozó kritikusok hosszabb távon ezzel inkább ártottak a költőnek és a vele rokon költészeteszményt képviselő pályatársainak, semmint használtak volna. A különböző líraeszmények közötti választás jóleső szabadsága helyett görcsösen próbálták hangoztatni a saját ízlés fölényét, nem vetve számot azzal az evidenciával, hogy a sokféleség igazából mindkét „fél” számára üdvözlendő, hisz a legjelentősebb erőfeszítések is csak egy gazdag, heterogén közegben térülnek meg és őrizhetik meg jelentőségüket.

Alföldy Jenő, nyilván érzékelve a líratipológiai újdonságokat, a *Csillagok árvája* kritikájában Babits Mihályt segítségül hívva amellet érvel, hogy a közönség ítélete megelőzi a kritikusét – mind időben, mind értékében, hatásában.³ Ez már Babits idejében (1917-es

az írás) is kétséges érvényű megállapítás volt, manapság pedig már épp az ellenkezőjéről értekezne a kritikus... Mindenesetre Utassy mint a közönség által pajzsra emelt, „érthető” költő jelenik meg ebben az értékelésben, szemben a – közelebből meg nem nevezett – másfajta irodalommal: „Az úgynevezett »magasirodalom« egyre hajlamosabb arra, hogy a fogyasztói társadalmak várakozásaival és elvárásaival dacolva, tudatosan váljék a tömegek számára fogyasztathatlanná, s csak azokhoz a beavatottakhoz szóljon, akik trükkös bujkálásait képesek követni.”⁴ Ott rejlik ebben a gondolkodásmódban a szocialista elkötelezettség azon meggyőződése, hogy az az értékes, ami sokaké. Ráadásul az, amit Alföldy ebben a vonatkoztatási rendszerben az Utassy-költészet értékének nevez meg, esztétikai értelemben csak részben elfogadható – és nem éppen sokat mondó örök közhely: „ő valóban »életbevágó dolgokról« beszél: szerelemről, a létezés gyönyörűségéről és borzongató veszedelmeiről, békéről, hazaszeretetről, nemzetköziségről – közös szóval az élet értékéről.”⁵ Minden igazi irodalom „életbevágó dolgokról” beszél; hogy aztán ide sorolódna olyan fogalmak, amelyek Utassy számára (*akkori* használatukban!) inkább voltak gyűlöletesek, mint értékmutatók (béke [a korabeli használatában, lásd ’békeharc’], nemzetköziség), az megint csak a kritikus szocialista beidegződéséből következnek.

Utassy verseinek formai gazdagsága is e furcsa, ellenpéldákat nem említő vitázó érvelésben kap szerepet: „A teljesítmény mérése [értsd: a formai bravúrok – leoninus, adonizsi sor – felelőletése] csak arra való, hogy elhárítsuk Utassy fölül az olyan gyanúsításokat, melyek szerint ösztönös, alapos képzettséget nélkülöző lírikus.”⁶ Azért is bosszantó (a mából nézvést különösen) a kritikus hozzáállása, mert a későbbiekben remek részletelemzésekkel bizonyítja mindent; innen indítva megspórolhatta volna – Utassy Józsefnek is – a debattóri fordulatok súlytalanságát, hiszen ez a költészet nem valami más (nem más líraeszmény) ellenében jött létre, értékei önmagából is levezethetők, ha a tőle különbözőt is magától értetődően létezőnek fogadjuk el. A Tandori-féle lírai paradigmaváltás sikere és máig tartó hatása vitathatatlan; mint ahogy a Nagy László-i líraeszmény követőinek

1 Részlet egy készülő monográfiából.

2 Tandori Dezső: *Töredék Hamletnek*, 1968; Petri György: *Magyarázatok M. számára*, 1971; Oravecz Imre: *Héj*, 1972; Tandori Dezső: *Egy talált tárgy megtisztítása*, 1973.

3 ALFÖLDY Jenő: *Utassy József: Csillagok árvája = Uő: Élménybeszámoló*, Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp., 1983. 377–383., 377. (Első megjelenés: Tiszatáj, 1977/9. 90–93.)

4 ALFÖLDY 1983: 377.

5 ALFÖLDY 1983: 378.

6 ALFÖLDY 1983: 379.

legjobbairól is kiderült, hogy érvényes lírafelfogást vittek tovább érvényes egyéni színekkel, szintén hatással későbbi nemzedékekre.

Tény, hogy jelent meg egészen értetlen kritika Utassy második kötetéről, s mivel ezek egyikét éppen az Élet és Irodalom Alföldy Jenő szerkesztette kritikarovata tette közzé, Lengyel Balázs tollából, Alföldy vitapozíciója egyszerűen vezeklés is lehetett.

Lengyel Balázs egyes megállapításai hihetetlen érzéketlenségről (esetleg szándékos rosszindulatról?) tanúskodnak. Azt állítja: „Utassy aztán igazán nem törekszik énekre”. Majd, egy politikai értelemben is dehonesztáló, de a versekből egyáltalán nem következő közbevetéssel súlyosbítja állítását: „Sőt maga vallja – az az érzésem, hogy egyelőre beleenyugvoán –, »énekijesztő lett beszédünk is, zagyva«. Mindenesetre a szavakkal és könnyelműen egymásra halmozott képekkel inkább nagyotmondásra tör, mint harmonikusan rendezett kifejezésre.” Miközben Lengyel kizárólag azt az egy-két részletet idézi, amelyek fenti szavait szerinte igazolják, a kritika végén „megengedi”, hogy egy-két igazi mű is akad a kötetben: „A ritmikái ügyetlenségek, az odadobott sorok, a torlódó képzavarok mellett találni egy-egy szépen formált, nagyozolás nélküli verset is.”⁷

A dilettantizmus vádjára Kis Pintér Imre kritikája is utal, fölényesen elutasítva azt, szinte himnikus magasságokban beszélve Utassy költői alkatáról; ő tehát nem „kívülről” közelíti meg az Utassy-líra értékét, hanem magából a lírából, annak benső lényegéből indul ki, a weöres-i teremtés és befogadás (teremtő és anya, *A vers születésében*) kettősének egységét fedezve fel Utassy költészetében. „Alig is tudok költőket – s csak a legnagyobbakat –, kinnél ennyire szentség a szó, akik ennyire nem gondolnak semmi külsőséggel – körülménnyel, irodalommal –, hogy az igazukat mondhassák. Utassy legszebb verseit egyszerre formálja a meggyőződés tudatos biztonsága és a vallomás tehetetlensége; kihallik belőle a ritka tehetség lélegzetvétele, azé a kivételes szuverenitása, aki – ha megteremti – maga teremti meg a szabályait.”⁸ Itt is érezhető, hogy Utassy líráját el-

határolja az irodalmi divat bizonyos szegmenseitől (a személytelen, tárgyias költészet évtizedes, a de-poetizáló, alulstilizált költészet új divatjától, minden bizonnyal), ám nem a szembenállásra, hanem Utassy lírájának egyediségére helyezve a hangsúlyt. Nem feledve, hogy fölmerülhet e líra bizonyos jellegzetességei kapcsán az eredetiség kérdése: „...Utassy hangja, költő-tartása első hallásra talán túlon túl is ismerős.” Főként az adys önstilizáció válik ekkoriban kérdésessé, a költői szerep felülstilizálása. A ma horizontjából – amikor a Nagy László-i „vatesz”, főként Jánosi Zoltán munkássága révén, visszanyerte rangját, immár nem e szerep megváltó, jézusi, hanem kultúrhéroszi beágyazottságát emelve ki – egyetértünk azzal, hogy e költészet „önálló szellemi birodalom” és „tündöklő érzéki evidencia”.⁹ Észreveszi a József Attila-i tárgyilagosság, a petőfis helyzetdal fontos szerepét e lírában,¹⁰ de átérzi a francia modernség Utassy számára fontos esztétikai jelentőségét,¹¹ s lényeglátó észrevételeket tesz e költészet természetben gyökerező metaforikusságáról: „mármár panteisztikus azonosságvágya Radnótiéval, Áprilyéval rokon”. A legfontosabb azonban az, amit a költői személyiségről mond: Utassy küldetéstudata „félreérthetetlenül közemberi érzés. Mondhatnám úgy is, hogy ez a sokkolóan személyesnek látszó líra feladata vállalásában személytelenné változik. Mert ezeken a pontokon már nem Utassy József a líra szubjektuma: egyetlen elvonatkoztatást tesz meg alanyá: a személyiség »Ember«-re redukálja magát: a pusztá értéké, amely minden emberben, az utolsóban is közös, s amelyben a nagybetű sem kiváltságot, hanem absztrakciót jelöl.”¹² A közemberi vagy általános emberi bizony más szerep, mint a gyakran vádként megfogalmazódó „vateszi”, amelyet akkoriban az irodalomkritika egyre inkább a XIX. századi romantikába utal vissza, s mint illet, idejétmúltnak minősít. (Hogy ebben van némi félelem a politika helyett esetleg megoldásokat kínáló irodalommal szemben is, az bizonyos; Nagy Gáspár '80-as évekbéli költészeté és sorsa jól jelzi ezt.)

Nyilasy Balázs épp a vateszi szerep felől olvasva értékeli úgy Utassy második kötetét, mint amelyben a „vállalás rendkívüli”, ám „csak töredékesen tudja megvalósítani a költő”. Példának a *Szemfedő földet*

7 LENGYEL Balázs: *Ének-változatok. Utassy József: Csillagok árvája* = Uő: *Verseskönyvről verseskönyvre. Líránk a hetvenes években*, Magvető Kiadó, Budapest, 1982. 477–478. (Első megjelenés: Élet és Irodalom, 1977. június 18. 25. sz. 11.)

8 KIS PINTÉR Imre: *Utassy József új versei. (A Csillagok árvája című kötet alkalmából)* = KIS PINTÉR Imre: *Helyzetjelentés, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1979. 242.* Első megjelenés: Kortárs, 1977/10. 1666–1668.

9 KIS PINTÉR 1979: 243.

10 KIS PINTÉR 1979: 243.

11 KIS PINTÉR 1979: 244.

12 KIS PINTÉR 1979: 245.

elemzi: az első két sor „a lírai hős teljes esettségét, magányát, tehetetlenségét sugallja. Közvetlenül utána azonban a költő csipkebokorággal, az elhivatottság jelképével világítja be a temetőt. Váteszi ez a kinyilatkoztatás, de indoklását nem kapjuk, sőt, a következő hat sorban ismét árvaság, elveszettség és bizonyosság-biztonság váltják egymást. S a szerző mindezt időben-térben egyazon személyiségbe helyezi. Az utolsó előtti két sor a személyes hangból kissé váratlanul, egy általános kinyilatkoztatásba vált át: »Magyar vagy, mert lengyel a lengyel, / mongol a mongol és dán a dán.« Végül a verszárás egy túlírt – mert előkészítetlen – romantikus, világnyi méretű megtisztulást sejtet.” Figyelemre méltó a kritikus elemzése, ám az alaposabb olvasat nem teljesen támasztja alá ítéletét. A csipkebokorág „indoklása” nem tartalmi, hanem motivikus szinten lelhető fel. Az égő csipkebokor a bibliai történet szerint „szent helyen” lepte meg Mózeszt – bizonyos tekintetben a temető is szent hely. Az égő csipkebokor Istenkijelentés, a csipkebokor maga pedig ősi fűszer- és gyógynövényünk. A lírai hős kezében egyszerre jelentheti a teremtő szándékot, a holtak feltámasztásának reményét, illetve az ember – csak egy ág van a kezében! – isteni mivoltát, és egyszersemind az Istenhez mért kicsiségét. Hiszen az Istenhez megtérés feltétele a feltámadás utáni megtisztulás, a tisztítóűz, s így a vers utolsó két sora – temetőben vagyunk, feltámadásra váró holtak között, a költő kezében csipkebokorág van – nem is annyira előkészítetlen. A „Magyar vagy...” sem teljesen váratlan, hiszen a temetőben járó vershős az apját és őseit keresi – s jut el a felismerésig: „Tenger nép volt az Őssejtig ősöd!” S mindezt a holtak csontjai súgják a költői énnak: az ember egyediségének és Istenben megtestesülő egységének, egyetlenségének gondolata a holtak megszenvedett tapasztalata, tanítása. Úgy tanítják a csipkebokorággal kezében sétáló vershőst, mint Isten az égő csipkebokor mellett Mózeszt. A tisztítóűz így nem (csupán) romantikus látomás, hanem a vers motivikai rendjébe illő, logikus lezárás. (S az elesettség, magány érzése nem idegen a nagy, prófétai tettektől – elég a Getsemáné kertre gondolni.) Mindemellet, ha értékelése alapjával nem is értek egyet, Nyilasy Balázs több észrevétele érzékeny és helytálló (például az, hogy a *Mindenség Déva-vára* zárlata nem szervesül a megidézett mítoszhoz). Amit mások ünnepeltek e lírában, a kultúr-motívumok gazdagodását, azt Nyilasy a *Tüzem, lobogóm!*-hoz ké-

pest visszalépésnek, a természetesség elvesztésének tekinti.¹³

Krasznahorkai László kritikájában a nemzeti költő fogalma pozitív töltésű: „Izzó, pattanásig feszült, messianisztikus soraiban körömszakadtáig ragaszkodik egy megcsúfolt Hazához, az »idehazudott« szabadsághoz, s éppen emiatt a panaszos, villámló szabadság- és hazaszeretet miatt mondom: Utassy nemzeti költő, nagy elődeinek, Petőfinek, Adynak méltó unokája. A magyar közéleti költészet egyik újabb figyelemre méltó alakja.” Ezt a méltatást néhány fontos észrevétel alapozza meg: „Utassy a »megriadt remény«, a »hanyatlásvégi nyár« költőjeként visszaadja a zengést azoknak a szavaknak, amelyeket nem az idő, hanem az elgyávulás koptatott meg.” Krasznahorkai „teljes, zárt költői-emberi világ”-ról beszél, fölismerve e költészet egyik fő karaktervonását, s leszögezi: „képeinek időtlen levegője van, nyelvi biztonsága lenyűgöző”¹⁴

Görömbei András is az Utassy-líra belső természetéből indul ki a kötet értelmezésekor. Hangsúlyozza, hogy a versek költői énje dinamikus változásaiban mutatkozik meg a versekben, szinte előttünk bomlik ki a maga gazdagságában. Rámutat e költői én küzdő jellegére, összekapcsolva ezt a költő etikai alapállásával: „Utassy öntanúsító versei szinte kivétel nélkül küzdelem-versek, veszélyeztetett léthelyzetben mutatják az etikai fenomént.”¹⁵

A későbbi kötetekre is érvényesen értelmezi a „tenger” motívumát: „A tenger-motívum esztétikai hatása abban nyilvánul meg Utassynál, hogy ebben a vizuális és elvont tudatsík egyszerre érvényesül, egyforma jelentőséggel, s így a kettő szüntelenül egymásba vibrál. A tenger önmaga tárgyi jelentőségén túl a végtelenséget, az abszolútumot is jelöli. A nagyobb horizontot, a teljes szabadságot és a morális abszolútum igényét.”¹⁶ Kiemeli, hogy Utassy szóeleményei „szokatlan tudatsíkok egymásra vonatkozásával teremtenek új valóságot.”¹⁷

13 NYILASY Balázs: *A vállalás mértéke. Utassy József: Csillagok vonzásában*, Napjaink, 1978/5. 31. (A kritika alcíme így, kettősponttal értelmezhetetlen, valószínűleg nyomdahiba.)

14 KRASZNAHORKAI László: *Utassy József: Csillagok árvája*, Palóc-föld, 1978/4. 28–29.

15 GÖRÖMBEI 1986: 236.

16 GÖRÖMBEI 1986: 235.

17 GÖRÖMBEI 1986: 237. S itt rendkívüli gyűjteményt állít össze ezekből: „márványlik, szobrosul, fölezüstöz, kimájúsitanád, bogárlík, alkonyodol, sarlósondik, holdasul; holdmeredek, sisak-ország, lombvisszavonulás, koponyafény, égüres, ének-ijesztő, címerárulás, útkeresztjén; temető ég, szemfedő föld, szívnagyobbodásos ország,

A *Tüzem, lobogóm!*-hoz hasonlóan az új kötet versei – eggyel több, mint a pályakezdő kötetben: 54 – is négy ciklusra tagolódnak. A *Szemfedő föld* nyitó ciklust két mottó előzi meg. Az egyik Petőfi szállóigéjét idézi meg – „Szabadság, szerelem! / E kettő kell nekem.” –, a másik egy ettől meglehetősen elütő, nemkülönben híres Rimbaud-motívumot: „Mert ÉN – az mindig valaki más.” Az első a költői téma forrásponjtjára mutat rá, a másik egy olyan költői szerepfelfogásra utal, amely teljes jelentésében aligha vonatkoztatható Utassyra, ám abban az értelemben, hogy a költő(i személyiség) a versek sokaságában lakozik, abban mindenképpen.

A nyitó vers, a *Motívum* – az első kötet mottóverséhez hasonlóan – az Utassy-líra lényegét mély önismeretre vallóan összefoglaló ars poetica; kis műremek. Tanúsága szerint a vers dal, a fájdalmat megszépítő vallomás. Ezt a közhelyszerű summázatot apró poétikai mozzanatok mélyítik el. A három kétsoros strófát egy kiemelt sor előzi meg: „Küszöbén az estnek” – e kiemelt „egyke” sorral mintegy az olvasó is átlép egy küszöböt, a tudatosság küszöbét, s átlép „csillagfakadáskor” a csodák, a tudatalatti, a közvetlen érzékelés mögötti szférák birodalmába. A zárlatban aztán ez a két sor egy strófába tagozódik; a keretező ismétlés egyszersmind változás is: már benne vagyunk a küszöbön túli létben. A költészet világában.

Az *Akit a gyász felöltöztet* az édesanya gyászát átérző fiú részvét-kifejezése, távlatosabban afféle medalion az özvegy édesanyjáról: „Ki zuborgatja szép / arca tengerszemét”. A ’zuborgatja’ a ’zubog’, ’buzog’ igékből származik, a víz erős sodrású mozgását fejezi ki.¹⁸ A gyászba beleszédült, belerévíült emberi fájdalom pszichológiailag is hiteles képe a zárlat: „ha elengedném kezét: // a Föld is elforogna / szép lassan alóla”. Utassy sajátos verstechnikája mutatkozik meg a cím és az első strófa viszonyában: a címet az 1-2. sor epanodosz-szerű szórendcserés felbontásban ismétli, hátravetéses ismétléssel alkotva keretet: „Sírhat, akit a gyász / öltöztet föl, sírhat!” (Az is szembetűnő, hogy a címben a költő még nem a „föl” igekötőt használja, mert zavaróan hangzana a ’föölöztöztet’ formula.)

A *Sirató* fiktív családi életkép anyával, apával, testvérekkel. Miközben a strófánként váltakozó élet-

képek novellisztikusan reálisak – magát tükörben nézegető kislány, csúzlival az ablakot kilövő fiú, vasárnap délután adomázó apa –, a vers testes, alliterációkkal zsúfolt hangzása az első két strófában a mesék, az irracionalitás világába utalja a verset. A húgot megmintázó első strófa a hűg h-ját, a második az öcs cs-jét csendíti meg sokszor („csöpp csin-talan öcsémnek / csúzlit csinálnék, s ha csörrenne az ablak”), szinte a hangokban hozva létre a teremtést, amire valójában csak a képzelet képes. A telt hangzást „csillapítja” valamelyest a vers félrímes szerkezete, az asszonáncok tompasága. A harmadik strófa már hangzásában is kopár, mintha nem igazán hinne az apa felélesztésében – még ha a század pusztulását vizionálja is az ő megmenekülése zálogául.

Organikusan épül tovább a kötet: a *Kit koldus hazámnak hívok* a csonka családot megéneklő versek újabb variációja, ezúttal közéletivé hangolva a családít, egyrészt a szegénység–gazdagság szembenállását felvetve, másrészt a forradalmas öntanúsítás öntudatát kikiáltva: „Megszült hát engem: forradalmat.” Az allegorikus értelmezés felnyitása – „S anyám – kit koldus hazámnak hívok” – persze a szegénység motívumát (utalva Móricz elbeszélésére: „mert a megváltó krajcár hiányzik”) a hazára is vonatkoztatja, ez pedig megint a fennálló hatalmi rend bírálata. Az allegória kibontásakor a vers rendje is felborul, a három párrímes strófa után félrímes szerkezet következik, visszatér ugyanakkor az első strófa h-alliterációs hangzásvilága. A dús hangzással termékeny disszonanciába kerül a vers egy-egy groteszk sora, mint a „méhe a szerelem hullaháza” bravúros tárgyiasító metaforája, s a zárlat pontos megfigyelésen alapuló igés metaforája: „homlokán sorsom harmónikázik”.

A *Világ világa* (a későbbi kötetekben elmarad az összefoglaló cím¹⁹) két verset foglal magában – mindkettőt az apa emlékének szenteli, mindkettő remekmű. Az *Ismeretlen katona* – ekként első a költő gyakorlatában – a félhosszú vers műfajába sorolható. A különböző számú (1, 2, 3, 4) sorokat tartalmazó versszakokat a strófák végi rím egybekapcsolja, nem fedve el azt a mozaikos, mozzanatos építkezést, amely egy virág kinyílásához hasonlít, s így, fokról fokra lesz a „sortüzekkel terelt, / hadak útjára vert, / csil-

szívlökéses repülőgép, holló-nagy pernyék, reccsenet-kék, besúgó nádas stb.”

18 ZAICZ GÁBOR: *Etimológiai szótár*, Tinta Könyvkiadó, Bp., 2006. 932.

19 Vö. *Utassy József költészete*, sajtó alá rend., jegyz. UTASSY NÉ HORVÁTH ERZSÉBET ÉS VILCSEK BÉLA; Napkút, Bp., 2017. (A továbbiakban: UJK) 147.

lagközi bakám”-ból, a „remény romvitézé”-ből, a „patron pro patriá”-ból a zárlatban „Bükkszenterzsébeti / senkim, Jézus Krisztus: // Apám, Édesapám!”²⁰ A jézusi édesapa ellenpontja a „rongy bajtárs”, a Haza, „aki” „Istenre esküszik, / s Pilátus piacán / harmincezüstöködik”. Utassy zseniális egyéni leleménye, hapax legomenonja lírájának egyik védjegye: később is alkot névszóból egyéni, egyszeri igéket. Júdás és a harminc ezüst a hazára vonatkoztatva – valószínűleg hatással lehetett ez a kép Nagy Gáspár *A Fiu naplójából* című versére is.

A *Fekete trón* kiazmusszal indító, az igét („zenét gyújtok rád”) két soron át késleltető felsorolással nyitó, figura etymologicákkal, értelmező szerkezetekkel építkező óriásmondata a népi siratók, regölések ritmusát és dinamikáját idézi. Alliterációs telitalálatok („rád lobbantom a muzsika-máglyát”) váltakoznak apokaliptikus látomástörredékkel („rezes csontjaid bandája előtt / recsejenek a karnagyai pálcák”), megelőlegezve az óriásmondatot követő egysoros, szentenciaérvényű kijelentést (utassy felkiáltójelezéssel adva neki hangsúlyt): „Sírról csak azok tudnak, kik ássák!” A vers aranymetszéspontján felcsattanó költői igazságot három sor követi, az igazságot groteszk költői látomássá bontva:

*Magukat gyásszal megkoronázzák,
s lesznek egy halott helytartói és
fekete trónra ültetett árvák.*

A vers két kilencsoros strófája közé a költő kiugratott egyetlen sort, amely az apa halálának tényét mondja el – utassy humorral, az *Ismeretlen katona* „Országok Sisakja!” felkiáltását idézően nevezve el a német katonát: „egy abrak zabért Fritz Schischak lelőtt”. Az az érdekes és izgalmas, hogy Utassy verseiben a szikrázó indulat kiválóan megfér az efféle gúnnyal, nem oltódik ki a vers heve, nem zökken meg a dinamikája. Amúgy is többféle regiszter szólal meg a versben: himnikus-ráolvasó mormolás, groteszk-apokaliptikus látomás és a zárlat szinte szoborrá kövülő metaforája természetes egységbe olvadnak.

A *Zúg március* mellett Utassy másik emblematicus, sokat emlegetett verse a *Magyarország!*. Félhosszú vers, himnikus zengésű vallomás a hazáról, mely egyszersmind a népi bájolók hangvételét is

idéző szerelmes vers. Úgy szól a kihantolt hazához, mint a tőle elszakított, immár halott szeretőjéhez, beépítve a gazdag szövetű – Az *Ómagyar Mária-siralmat*, a bibliai Illés alakját megidéző, néphiedelmeket felelevenítő²¹ – versbe a *Kádár Kata* népballeda anyagát is: „Kérdezd Illés kocsisomat, / honnan mennydörög e fogat, / mért is tértem meg-vissza hozzád / mind kiforgatva sírodát: // Magyarország!” A halál azonban nem az élet megszűnésének állapota: „élet és halál egyszerre létezik itt, éppen ezek eldöntetlen küzdelme növeli meg a költői én aktivitását”.²² A haza és a szeretett lány képének egymásra vetítése a hazafisághoz nem a megszokott érzelmekeket: a büszkeséget, bátorságot, harcra-készséget kapcsolja, hanem olyan gyengéd érzéseket, mint a féltés,²³ az óvó szeretet („én temetni el nem hagylok”): „a költő a bensőség, a birtokon belülség többlettudásával méri fel a hazát”.²⁴ Profán allegória a haza mint nő(i test), földrajzi, domborzati analógiák hitelesítik: „itt fekszem rád virradva, / pannon melled málnás csúcsán”; „combjaid holtágában / ülnék tort kesergőn”; „Micsoda kilátás nyílik tűzhányó melleidről!” Nem is annyira rejtetten a hazával – nővel – szeretkezés is ott van a versben (keletkezése idején ez kockázatos blaszfémia volt), a záró szakaszban a himnikus és a bájoló regiszterben gyönyörűen egyesítve a költőt és megénekeltejt (és a személyest és közéletit):

*Úgy
ölelsz át,
sejtjeim fájnak,
hátabba körmeim holdvilágárkot vájnak,
ezeregy fényévnnyi sáncot
mai,
holnapi bizáncok
ellen,
hogyan védd magad:
Szerelmem,
Szerelmem Kápolna-virága,
Nekem
Édes Egyetlenem,
Világ
Világa.*

21 GÖRÖMBEI 1986: 238.

22 GÖRÖMBEI 1986: 239.

23 Vö. „Utassy versében a haza féltése a drámai mag”. GÖRÖMBEI 1986: 239.

24 Uo.

Korábban a József Attilának ajánlott *Szárszóban* a haza szemantikailag földúsultan – egyszerre érthető rajta egyrészt az ország, másrészt a szellemi, erkölcsi, kulturális tér, ahol otthon érzi magát az ember – csak még nagyobb értékvesztést sugall, hiszen a megadás, a halál képzete társul hozzá: „Házam: a mozdony alatt.” Kevésbé végletes (és végleges), mégis keményen elítélő véleményt fogalmaz meg az Illyés Gyulának ajánlott *Csendélet* című szonett, amelynek az első tercijára hordozza a legsúlyosabb gondolati terhet, az oktáva szinte csak előkészítő szerepű (a szextett második egysége pedig némiképp – a költőfejedelem iránti tisztelettől is vezérelve – tompítja az itt megrajzolt kép élességét):

*Ez a szívnagyobbodásos ország
félutak lihegője. Keselyűk
koszorúzzák a horizontját.*

Utassy hallatlanul szuggesztív képalkotó technikája minden szónak többszörös funkciót kölcsönöz: az utakon lihegő szívbeteg mellé logikusan kapcsolódik az eszmékben „félutat” választók, s e félút teljességé-

ről a mindennapi propagandában szüntelenül „lihegők” képe. A ’dögevő keselyűk’ és a ’halotti koszorú’ mind szemléletességével, mind gondolatiságával remek kép, összetartozásukat alliteráció húzza alá.

A hazájában hontalan, ám a szűkebb közösségében még otthonára lelő költő a *Mindenség Déva-vára* című versben a ház–haza szó pár szembeállításával fejezi ki érzését: „Házam nagyobb hazámnál is” – kezdődik a Juhász Ferencnek ajánlott, Ratkó József Déva-verseivel is rokon alkotás. A tragikum ellen lázadó indulat és az ironia itt is szervesül: a háromszori „VÉR AZ ÁRA!” felkiáltás utáni négy sor magában is megálló műremek, amelyben az egyes számú csillag akár a szocializmus jelképére is utalhat, miközben nem sérül a vers egyetemes érvénye:

*S jönnek jézusarcú ácsok,
hogy csillaggal cserepezzék?!
Reményben a bizonyosság:
megérjük a magunk elesését.*

(Folytatjuk)

Ézsiás István: *Kék madár*

BOZÓK FERENC
Két esszé Jeszenyinről

I. Jeszenyin istene

Szergej Jeszenyin nem volt vallásos ember a szó teológiai, dogmatikai vagy egyházi értelmében. Az 1924-ben keletkezett *Előszó* című írásában így vall: „A legkényesebb szakasz a vallásosságom, amely igen világosan tükröződött korai műveimben. Korai verseimen meglátszott nagyapám igen erős hatása. Hároméves korom óta a régi patriarkális egyházi kultúrát verte a fejembe. Kamaszkoromban nagyanyám végighurcolt valamennyi oroszországi kolostoron. Egyáltalán nem vagyok vallásos ember, sem misztikus.” Ezt akár el is hihetnénk, azonban Ady *Hiszek hitetlenül Istenben* című versét hívja elő az olvasóban az *Egy örömöm még maradt* című Jeszenyin-vers néhány sora: „Szégyenlem már, hogy hittem: van Isten / s keserülöm, hogy már nem hiszem” (Rab Zsuzsa fordítása).

Nem hisz, vagy hitetlenül hisz, ám folyamatosan visszatérnek verseiben a teremtő Istenre vagy Krisztusra utaló sorok. *Bokraink közt* című versében, ahogy William Blake közismert *Tigris* című költeményében, a teremtmény látványából a Teremtőre csodálkozik rá: „De tudom – aki formálta vállad / fénylő titkoknak volt mestere.” Tájverseibe állandóan vallási képek vegyülnek: „Lombok zöld temploma, füzek / olvasót tartó sora térdel” (*Lombok zöld temploma* – Rab Zsuzsa fordítása); „Hogy búzakéeknek fölveszi / kendőjét Mária / s felhőszegélyen mennyei / bocikat hív haza” (*Urunk színeváltozása* – Nagy László fordítása).

Kiss Benedek így ír az 1979-ben megjelent *Jeszenyin válogatott versei* című kötet előszavában: „Szerintem Jeszenyin nem volt igazában tájköltő sem, parasztköltő sem, vallásos költő sem (ahogy címkézni szeretik, s ahogy sokan szerették is volna annak látni), s nem volt a falu utolsó költője, még ha ő így is nevezte magát. [...] Jeszenyin modern költő. Mint Mallarmé, ő is tudja: A költészetet szavakkal írják, nem eszmékkel.” Jeszenyin a cári, ortodox, pravoszláv világ és a formálódó lenini, „forradalmi” világ metszéspontjában élte rövid életét. Szeme előtt zajlott a régi rendszer megszűnése és az új keletkezése: „Milyen idők! A templomunkban nincs ikon, / kereszt sincs. Tegnapi mind kidobták.” *A Szovjet-Oroszország*

című versben így ad helyzetjelentést a korszakváltó változásokról: „A parasztnak vasárnap / a tanácsház elé, mint rég templomba, gyűlnek”. Személyesen is megélte a faluból (Konsztantynovo) városba szakadó fiú drámáját. Öndefiníciója így hangzik: „Új ember – mit tagadjam? / nem vagyok. / Félábrával beleragadtam a múltba, / és elbotlom a másikkal, ahogy / futok az acél-had után kifűlva.” Önkéntelenül kínálkozik párhuzamként Juhász Ferenc monumentális hosszúverse, *A szarvassá változott fiú kiáltozása a titkok kapujából*, amelyben a faluból városba kerülő „szarvasfiúnak” beleakadnak az agancsai a villanyoszlopok vezetőkeibe. Ehhez a tematikához kapcsolódik az *Anyám levele* című Jeszenyin-vers is: „Édes lelkem, ha lehet, / gyere haza / karácsonyt ünnepelni. / Nekem egy kendőt hozz, / s ha teheted / apádnak / egy nadrágot kéne venni” (Rab Zsuzsa fordítása). Jeszenyin számára Szentpétervár inkább a költővé érlelődés helyszíne lesz, a „kocsmás Moszkva” a züllesztés. Tagadhatatlan azonban, hogy verseiben, témaválasztásaiban egyértelműen a faluhoz húz: „Én vagyok a falu utolsó / költője; híd az én dalom. / A nyírfák tömjénfüstöt ontó / búcsúmiséjét hallgatom” (Rab Zsuzsa fordítása).

Nem maradt vallásos költő, próbált lépést tartani a forradalmi változásokkal, amelyeknek azonban érzékelt számos visszasságát is. Saját életrajzában így ír: „A templommal, a harangzúgással szoros kapcsolatban volt a falunk élete. [...] Vasárnapokon és ünnepekkor ez a harang hívta az embereket misére és esti ájtatosságra.” Jó szívvel emlékszik vissza falujuk pópájára, Ivan Popov atyára, aki nagyon szerette a gyerekeket. Maga a gyermek Jeszenyin is állandó vendég volt a paplaknak. Édesanyja, Tatjana Fjodorovna Jeszenyina így emlékezik: „Volt a faluban egy vallásos ember, Iván atya. Ezt mondta nekem: Tatjana, a fiad Isten kiválasztottja”.¹ Egyértelműen ortodox népi és vallási emlékekből, élményekből táplálkozik legelső kötete, a *Radunyica* (*Halottak napja*). A *radunyica* pravoszláv vallási fogalom, jelentése: húsvét után kezdődő, több napig tartó tavaszi emlékezési időszak a halottakra. A kötet tematikus szerkesztése ennek az ünnepsorozatnak a kalendáriumi napjait követi. A kötet záróversében így ír Jézusról: „gyermek-álmok mákonya / kiből bölcsöm óta hittem.” Krisztust életre szóló példaképnek tekintette, ám csupán deszakralizált, emberi referenciának. Egy Grisa Pan-

¹ *Skola klassziki*, Olimp Kiadó, Moszkva, 2001.

filovnak címzett levelében ezt írta: „Krisztus számomra maga a tökéletesség. De én nem úgy hiszek benne, mint mások. Mások azért hisznek, mert attól félnek, vajon mi lesz a halál után. Én tisztán és kegyelettel hiszek Krisztusban mint emberben, a tiszta ésszel és nemes lélekkel megáldott embert hiszem benne, aki példát ad, hogy szeretteinket miként kell szeretnünk. [...] Krisztus nem tárta fel az élet értelmét. Csak azt mutatta meg, hogyan kell élni. [...] Önkéntelenül Kolcov sorai jutnak eszembe: Isten titka a világ, Isten a világe.” Blok versében „fehér rózsza koszorúsan, / hógyöngyösen, hófehéren / Jézus Krisztus megy az élen” (Lator László fordítása). Kísérője nem tizenkét apostol, hanem tizenkét vöröskatonna. Jeszenyin az *Eljövetel* című versben Krisztust szintén a forradalom élére állítja, és párhuzamot tételez Krisztus és Oroszország kálváriája között: „Viskókból fohászokodom / tehozzád Atyám! / Felragyog Oroszonom / keresztje nyomán.” Az *elvtárs* című versben a forradalom mártírjának társa a kised Jézus, akit gyilkos golyó talál el. A *Földecském, te szülőföldem* című vers utolsó versszakában az orosz parasztok arcára Krisztus szelíd bánata rajzolódik. A *Falusi szertartáskönyv* című versben Oroszország megtörtetett, általszögezett teste lóg a keresztfán.

Jeszenyin másik nagy szakrális témája a „szakrális” koldus, vagy a koldusruhába öltözött, rejtőző Isten képe és allegóriája. A kolduló szerzetes vagy vándor (barát, dervis) a keresztény és muszlim spirituális gondolkodásban, valamint a lelkiségi hagyományban és irodalomban felértékelt, áldott ember. A buddhista szerzetesek Thaiföldön gyakran élnek vándoréletet, a nevük is innen ered (dhutanga: vándorolni, menni). A dhutangák penzumai közé tartozik a napi táplálék koldulása házaknál (sapadánacárika). A keresztény világban elsősorban a kolduló rendek sugárzó szentjei és kiváltképpen Assisi Szent Ferenc eszköztelensége juthat eszünkbe e tematika kapcsán. Louis de Wohl *A vidám koldus* címmel írt regényt Assisi Szent Ferencről, Kazantszakisz pedig *Isten szegénykéje* címmel. Gyakran eszembe jut, hogy ha József Attila első kötete címének szórendjét – *Szépség koldusa* – megfordítjuk (irodalmi szaknyelven szólva inverziót alkalmazunk), akkor „[a] koldus szépsége” kifejezést kapjuk. És ez mennyire találó lenne egy Szent Ferenc-életrajz címeként!

Jézus a betlehemi istálló kiszolgáltatottságában született. Szülei, Mária és József átmeneti szállást kerestek a születendő kised számára. A születendő

és már születésekor szállást kereső Istenség kiszolgáltatta magát az emberek befogadó vagy elutasító magatartásának. A betlehemező népi játékokban és az adventi, karácsonyi népénekekben gyakran visszatérő motívum a kiszolgáltatott szent család és az áldott emberek, pásztorok, fogadósok, akik befogadják vagy segítik a szállást kereső családot. Szépen idézi ezt a népköltészeti hagyományt Nagy László is *Játék – karácsonykor* című versében, ahol az egyszerű pásztorok így fejezik ki rokonszenvüket a Heródes gyilkos haragjának kitett, veszélyeztetett kis Jézus iránt: „Megmenekül, úgy remélem / a fiú, a fiú, / kívánjuk, hogy sose féljen, / ne legyen szomorú.”

A földön járó Krisztus hasonlatos a Mark Twain *Koldus és királyfi* című regényében szereplő királyfihoz, aki a koldusfiúval ruhát cserél, és végig kell szenvednie a kolduslét kiszolgáltatottságát. Megverik, bolondnak tartják, gúnyolják. Jézusnak pedig ezt mondják: „Ha király vagy, szabadítsd meg magad!” Egyfajta királyparódiát játszanak Jézussal kínzó, a római katonák, amikor unalmukban bíborpalástot, nádpálcából jogart adnak neki, és tövisből font koronát helyeznek a fejére. A *Koldus és királyfi*ban aztán a történet végén a koldusfiú visszatérhet a maga királyi dicsőségéhez.

A lelkiségi irodalomban és szépirodalmi alkotásokban Isten gyakran ölt álruhát, hogy ellenőrizze az emberi szíveket. Az orosz irodalomban Dosztojevszkij regényeiben is szerepelnek afféle földre szállt Krisztusok (ilyen Miskin herceg vagy Aljosa). Szergej Jeszenyin számos versében él a vándor, kolduló Isten megjelenítésével és a koldusszimbolikával. A már említett *Halottak napja* kötetben így szól az *Énekes koldusok* nyitánya: „Faluszerte vonulnak a kéregettők. / Kvászt isznak az ablakok alján. / A szeplőtelen üdvözítő előtt / leborulnak a templomi cellán. / Átvágtak a népek a réteken / Daluk: Ó édes Jézus! – esengett” (Jánosy István fordítása). Tematikailag az iménti verssel állítható párhuzamba a *Búcsúsok* című vers is. „Emberszívet mérni ment az Isten, / koldusrongyban járt az erdőszélen. / Fatörzsön ült egy vén a tölgyesben, / száraz cipót rágsált fogatlan ínyével. / Meglátván a koldust az apóka, / az ösvényen, vasbot a kezében: / Szerencsétlen ember! – azt gondolta – / éhségtől támolmog betegen, szegényen. / Odaért az Isten, gondját hordva: / Az emberszív soha föl nem ébred... / S az öreg dörögve kezét nyújtja: / Nesze, falj... egy kicsit megerősít téged” (*Emberszívet mérni ment az Isten*).

Az iménti Jeszenyin-verset Weöres Sándor fordította, akit szintén foglalkoztatott az alárendelő és a szolgáló Istenség gondolata. A *Rongyszőnyeg* egyik versében így ír: „Valaha én is úr akartam lenni; / ó bár jó szolga lehetnék! / De jaj, szolga csak egy van: az Isten, / s uraktól nyüzsög a végtelenség.” Az idézett Jeszenyin-verssel sokban rokonítható a Jeszenyin-kortárs és az orosz költőhöz hasonlóan igen fiatalon elhunyt cseh Jiří Wolker *Koldusok* című verse. Nehezen hihető, mégis igaz, hogy az iménti Jeszenyin-vers és az alábbi Wolker-vers között nincs konkrét kapcsolat: „Az Úristen egyszer eljött a portámra, / Vállán koldustarisznya, gúnyája: folt hátán folt, / szénában aludt bizonyára, / mert mint nyáron a rét, olyan illatos volt. / Megállt a küszöbön és alamizsnát kért. / Sok mindenem volt akkor, / sok fojtogató kacatom. / Fekete ruhám, bőrkötéses könyvem, s gallér a nyakamon, / és mert tele volt a gyomrom, / jobb-e meghalni, mint élni, / ez volt a gondom. / Nem adtam neki semmit – nem volt kezem – / ó, mennyire égetett a szegény / mikor a szemembe nézett az a két szem / oly kéken, mint a tenger, nyugattól keletig. / Az Isten elment. / Az ajtó nyitva maradt. / S az ég a nyitott ajtón át a szívemet húzta, / kicsábított, s fiús mosolyt adott az útra, / no meg sok bánatot, sérelmet a tarisznyámba / s ezüstös emlékezőt édesanyámra. / Most a várost járom s az Istent keresem. / Tudom, hogy koldustarisznyával erre látták menni, / tudom, hogy egyszer majd csak meglelem, / de most már nem fog fájni semmi, / mert elhagytam minden fojtogató kacatom. / Elvisz magával. Kiállunk az utcasarokra, / kezünkben kalap, fejünk felett a nap. / Szeretetért esedezünk, emberek – nyissátok ki a szíveteket!” (Zádor András fordítása).

A fent idézett költemények fontos felismerést tartalmaznak: meg kell szabadulnunk a fojtogató kacsoktól, amelyek elfojtják a szívet, ha túlságosan is „körülpakoljuk” magunkat a tárgyi világ lomjaival. Egyetlen gazdagság van: Isten oldalára állni, és Istent kísérve szeretetet koldulni az emberektől az utcasarkokon. Ovidiusnál Philemon és Baucis történetében az idős házaspárt az istenek – Zeusz és Hermész – emberi alakban, szállást kereső tikkadt vándorok képeben látogatják meg, és megjutalmazzák a két öreg szegényes, de áldozatos vendégszeretetükért. A bibliai Lótot Isten angyalai egyszerű, szállást kereső vándorokként látogatják meg, és Lót szállást ad nekik. Isten küldöttei így győződnek meg arról, hogy vannak Szodomában igaz emberek is, például Lót és csa-

ládja. A dúsgazdag ember és a koldus Lázár evangéliumi példázata örök intelem a hívők számára. A III. századi egyiptomi sivatagi atyák történeteiben is előfordul, hogy Isten álruhás angyalt küld azért, hogy próbára tegye a remetéket. Agathón atyáról jegyezték fel, hogy amikor elment a piacra értékesíteni a kosarakat, amelyeket pálmalevelekből font a kellionjában, találkozott egy leprással a vásárba vezető út szélén. A leprás elkezdte kérlelni, hogy vigye el őt a hátán a vásárba (Agathón ezt meg is tette). Majd pedig folyamatosan könyörgött, hogy az atya vásároljon neki ezt-azt (lepényt, bort, miegymást) az eladott kosarak bevételeiből. Végül arra kérte az idős atyát, hogy vigye vissza oda az országút szélére, ahol a történet elején találkoztak. Amikor elköszöntek egymástól, az idős atya – már némi távolságból – visszapillantott a koldusra. A koldus helyett Istennek egy fényességes angyala ült a sivatag porában.

A Mátyás király-mesékben az álruhás király gyakran vándor képében teszi próbára az emberek jószívűségét, erényét, becsületességét. Móríc Zsigmond közismert, *Hét krajcár* című novellájában a szegény család számára az isteni gondviselést, a megoldást, az utolsó, hetedik, hiányzó krajcárt a koldus adja. Az álruhás istenség isten-mivoltát leggyakrabban a tekintete árulja el. A már említett Wolker-versben a kolduló Isten tekintete nyugodt és oly kék, mint a tenger. Sánta Ferenc *Isten a szekéren* című novellájában így jellemzi a paraszti álruhába öltözött Isten tekintetét: „A szeme tiszta volt és szomorú. Barna tekintete volt és mély, mint az erdők.” A legtöbb vallásban az istenség a szegényeknek, kiszolgáltatottaknak gyámolítója, oltalmazója és jutalmazója. Ezért tréfásan meghökkenő Tamási Áron keserűen humoros *Remdes feltámadásában* a végkifejlet, amely szerint a szegény ember bízik a túlvilági jutalmazásban, ám aztán szembesül azzal, hogy a túlvilág is a gazdagoké és a rangosaké, és a szegényt a sor végére küldik még a feltámadás pillanatában is. A koldus Isten itt jár-keletünk. Szeretet-alamizsnát kér tőlünk, igen gyakran önmagát „felebarátunknak álcázva”.

Jeszenyin költészetének kései szakaszában a gyermekkorból eredeztethető vallásos lelkiismeret – Ady szavaival „a patyolat üzenete” – a vallomásos töredelmeben, a kicsapongó, züllött, elhibázott élet miatti gyónásos hangulatban bukkan fel: „Kívántam a bort, a leányt / s mi voltam? Elgazosult kert. / De most az ivást – mulatást / megutáltam: rontja az embert” (*A kék tüzeső* – Weöres Sándor fordítása). Az *Elvi-*

háncolt a tavaszi zápor című versben önmagát a halál előtti Krisztushoz hasonlítja: „Nem tud már a süket ég megszámni, / Pilátus kiad, / Éli, Éli, lamma sabaktáni / Hagyd bukni fiad!” (Rab Zsuzsa fordítása).

1921-ben megjelenő kötetének címe: *A huligán gyónása (Izspovegy huligana)*. Áruklodó a kötet három jelentős versének címe: *A csavargó; Negyvennapos engesztelés; A csavargó gyónása*. A költő utolsó esztendeinek verseiben ez a bűnbánat-tematika még hangsúlyosabban jelen van: „Harminc év elshogott, / s most bánom a rossz fiatalkort; / kocsmák gőzébe bukkott” (*De zsenge, de kék* – Weöres Sándor fordítása). Talán leghíresebb versében, *A fekete emberben* egy titokzatos fekete ember hajol a költő fölé: „akár halott fölé a pap, és mint holmi dőre pimasznak a sorsát” olvassa rá a vétkeket. Az elvilágiasodott, iszákos, a hittől eltávolodott és élete végességével is számot vető költő végül a hagyományos pravoszláv vallási temetés szertartására vágyik: „Lelkemben most ördög rakott fészket, / de előbb az angyalt verte ki. / Ezért vergődik zavarban a lelkem. / Majd mielőtt tőlem elszakad, / megkérem a legutolsó percben / a mellém verődött társakat: / Vad hitetlen lelkemért és minden / vétkemért ezt kérem tőletek, / fektessétek hímzett orosz ingben / ikon alá haló testemet” (*Egy örömöm még maradt* – Rab Zsuzsa fordítása).

Jeszenyin költészete érzékletesen és máig érvényesen mutatja be, milyen ellentmondások feszítik *belülről* a dinamikus létmódú, ugyanakkor identitásproblémákkal küzdő modern személyiséget. Bűnre való hajlam és tisztaság iránti vágy, kétely és hit kavargó bennünk – váltakozó intenzitással és olykor egy időben, egymással párhuzamosan is.

II. Jeszenyin magyarországi recepciójának főbb kérdései

Jeszenyin nevével a szélesebb magyar olvasóközönség Illyés Gyulának a Nyugat kiadásában 1938-ban megjelent, *Magyarok* címmel kiadott szociografikus naplójegyzeteiben találkozhatott először. Itt is csupán a tipikus orosz „népi költő” tragikus sorsának példájaként került elő a költő neve. Az oroszul nem tudó hazai közönség sokáig nem volt elkényeztetve e téren. Az első magyar nyelvű gyűjteményes Jeszenyin-kötet előtt néhány magyar fordítás keltette fel az itthoni érdeklődést. Talán Képes Géza *A kutya* című

Jeszenyin-versének fordítása váltott ki némi visszhangot. (Képes Géza később azonban inkább Puskin fordítójaként kapott országos elismertséget.) Majd a Rákosi-érában felfedezték Jeszenyinben a „leninista” szovjet-orosz költőt, így jelenhetett meg az első Jeszenyin-válogatás hazánkban is (Jeszenyin: *Verssek*, Új Magyar Kiadó, 1955). E kötet verseit ma már szinte elfeledettnek tekinthető (például Keszthelyi Zoltán, Gáspár Endre) és igen illusztris magyar lírikusok (Weöres Sándor, Nagy László, Illyés Gyula) egyaránt fordították, vegyes színvonalon. Weöres jelentős kvantummal, 45 (!) verssel vette ki részét a közös antológia sikeréből. Második helyen Rab Zsuzsa áll, 27 fordítással. A kötet talán legsikerültebb darabja a szintén Rab Zsuzsa által fordított *Bokraink közt* című vers.

1957-ben jelentette meg a Móra Kiadó az újabb Jeszenyin-válogatást, az orosz irodalom egyik legjelentősebb hazai tolmácsolójának, Rab Zsuzsának köszönhetően, az olcsó, de igényes népkönyv-sorozat szerepét felvállaló *A világirodalom gyöngyszemei* sorozatban. Rab Zsuzsa ekkoriban vált a Jeszenyin-oeuvre legjelesebb magyarországi tolmácsolójává. De meg kell említeni Lator László nevét is, aki szerkesztője volt ennek a könyvnek.

A magyarországi fogadtatás az ötvenes években lényegében és nem meglepő módon néhány év csúszással megismételte a szovjet ideológiai, irodalompolitikai hezitálást, majd végül a bizonytalankodó „rábólintást” a „proletkult” perspektívájából nézve kissé szabálytalan és ellentmondásos (a „népi”, „leninista”, „vallásos” jelzőkkel egyaránt illelhető) Jeszenyin-életmű egészére. Így tehát itthon is átszakadt a gát, és sorra jelenhettek meg a Jeszenyin-kötetek a hatvanas, hetvenes, nyolcvanas években. Említésre érdemes az 1979-ben a Kozmosz Könyvek sorozatban megjelent válogatás, amelyhez, mint említettük, Kiss Benedek írt tanulmányértékű és terjedelmű előszót. Rendhagyó ebben a kötetben, hogy a költemények sora nem Jeszenyin-verssel kezdődik, hanem egy „hommage-verssel”, amelyet szintén Kiss Benedek írt. Címe: *Jeszenyin anyjának fényképe*. Végül két rendszerváltás utáni kiadást említek: *Mennyei kanca* (1990; Zrínyi Kiadó, fordító: Erdődi Gábor); *Jeszenyin legszebb versei* (Móra Kiadó, 1993; fordító: Fodor András). Jeszenyin hazai népszerűségéhez egy hangzó anyag is hozzájárult: *A fekete ember* címmel 1999-ben megjelent zenei album a Kaláka együttestől.

HAZAI CECILIA
A magyar kultúra Georgiában

A magyarok és a georgiaiak (akiket mi sokáig grúzoknak neveztünk) több mint egy évezredre visszavezethető kapcsolatrendszerét keleti gyökereink, keresztény hagyományaink, valamint a georgiaiakéhoz többé-kevésbé hasonló történelmi helyzetünk határozta meg.

Közös múltunk legrégebbi száalai a VIII–IX. századba nyúlnak vissza, amikor a magyarok ősei a Kazár Birodalom népeként részt vettek a kagánok kaukázusi katonai akcióiban. Sokan azt feltételezik, hogy egyik csoportjuk (a „szárvartü ászfalú”, vagyis a „rendíthetetlen szavárdok”, miként Biborbanszületett Konstantín császár nevezte őket a X. század közepén), leszakadva a Levédiában élőktől, Transzkaukázia e vidékeire települt, s idővel beolvadt a georgiaiakba, illetve a velük rokon kis népekbe. Az Árpád-házi királyok korában a Szentföldön volt szoros az együttműködés a két nép között, hiszen a Szent István és II. Géza által alapított templomok és kolostorok kegyurai és gondviselői Jeruzsálemben georgiai szerzetesek voltak. A II. András vezette kereszt-

hadjáratból (1217–18) a Szentföldön maradt magyar katonák, amiként erre Tardy Lajos felhívta a figyelmet, georgiai katonákkal együtt vettek részt Damietta ostromában (1218). Évszázadokon keresztül nem hagyta nyugodni a magyar utazókat, tudósokat, felfedezőket az a gondolat, hogy valahol a Kaukázus északi előterében volt a magyar őshaza, illetve, miként már említettük, őseink egyik csoportja ebbe az irányba vette az útját. Elsőként Ottó barát (1231–34 között), majd Julianus barát (1235–36) indult el felkutatásukra. Georgiába ugyan sohasem jutottak el, de

Ottó barát találkozott kaukázusi magyarokkal. A magyarság történelmének kaukázusi rejtélyeire a XIX. században számos magyar kutató kereste a választ. Az általuk feltett kérdések megvitatása során derült fény arra is, hogy az oszmán hódítások diplomáciai összefogásra készítették a magyar és a georgiai királyokat.

A napjainkban is erős magyar–georgiai barátság megalapozása leginkább két Zichy-nek köszönhető: Zichy Mihály (1827–1906) festőművésznek és Zichy Jenő (1837–1906) őstörténésznek és Ázsia-kutatónak. Emléküket a georgiaiakban a szovjet rendszer sem tudta elmosni. Georgia hősi küzdelem közepette,

1991. április 9-én nyilvánította ki a függetlenségét, amellyel a Szovjetunió felbomlását követően élni is tudott. Hazánk 1992. május 14-én létesített diplomáciai kapcsolatot a transzkaukázusi országgal. A magyar nagykövetség azonban csak 2008-ban nyílt meg Tbilisziben. 2017-ben a magyar–georgiai államközi kapcsolatok negyedszázadosak lettek. Ennek jegyében látogatott el Orbán Viktor miniszterelnök is tavaly áprilisban a georgiai fővárosba.

A közös múltat és a kapcsolatépítő jelent kívánta felidézni a Külgazdasági és Külügyminisztérium azzal, hogy 2017. december 4-én és 5-én Magyar Napokat szervezett Georgiában, Tbilisziben. A magyar irodalom, történelem, néphagyomány, népzene, festészet, valamint a kortárs ötvösművé-

szet is úgy jelent meg Tbilisziben, hogy mindez az ősi és közelmúltbeli történelmi kapcsolataink közös szálaire mutatott rá, és kultúránknak a magyar nyelvű világon túl is értelmezhető értékeire irányította a figyelmet. Közös keresztény múltunkat és jelenünket római katolikus szentmisével ünnepeltük, amelyet Kiss-Rigó László, Szeged-Csanád Egyházmegye és Monsignore Giuseppe Pasotto, Tbiliszi püspöke mutatott be a Szent Pál székesegyházban.

Madách Imre filozofikus drámája, *Az ember tragédiája* először 1984-ben jelent meg Georgiában

Megemlékezés Zichy Mihály szobránál

Tbiliszi könyvbemutató és Zichy Mihály- emlékkiállítás, megnyitja Hazai Cecília. A képen Lévai Anikó, Hoppál Péter, Hóvári János, Hazai Cecília mögött Az ember tragédiája grúz fordítójának, Nodar Gureshidzének özvegye áll.

Nodar Gureshidze (1927–2004) költő fordításában, és a nagy mű azóta sem merült feledésbe. A drámai költemény új kiadásával a néhai költő–műfordító születésének 90. évfordulójára is emlékeztünk az Art Palace Múzeumban, ahol családját és íróársait is köszönthetjük. Manana Gureshidze, a költő özvegye – korábban közismert és ünnepezt színésznő – beszédében háláját fejezte ki, hogy a magyarok megtisztelték ezt az évfordulót. *Az ember tragédiájával* kapcsolatos gondolatait Jánosi Zoltán irodalomtörténész osztotta meg a bemutató közönségével, és egyben felhívta a figyelmet arra, milyen fontos irodalmi kapcsolataink kiépítése és bővítése a XXI. században. A Szentmártoni Jánosnak, a Magyar Írószövetség elnökének előszavával megjelent kötetet Zichy Mihály grafikái illusztrálják. Zichy Georgiában már több mint egy évszázada ünnepezt művész. Tbiliszi belvárosának történelmi parkjában áll Kiss Sándor (1925–1999) szobrászművész 1987-ben felavatott remek alkotása a magyar mesterről. Zichy Mihály 1881–1882 között töltötte Georgiában – elmondása szerint – élete legboldogabb időszakát, és ekkor tett eleget annak a felkérésnek, hogy Sota Rusztaveli (1172–1216) *Tariel, a tigrisbőrös lovag*¹ című eposzának illusztrációit

elkészítse. Zichy Mihály irodalmi illusztrációiból az Art Palace múzeumban nyílt tárlat, amelynek kurátorra Földi Eszter, a Nemzeti Galéria művészettörténésze volt. A kiállítóterem falán Arany János balladáinak eredeti Zichy-grafikai nagy sikert arattak, és utaltak a költő és Madách Imre közötti alkotói kapcsolatra is. A mű, mint ismeretes, Arany János odaadó lektori segítségével jelent meg 1862-ben.

A feltételezett kaukázusi magyar őshaza, illetve az ide vándorolt eleink történetének felkutatására több mint egy tucat magyar expedíció indult a XIX. században, e kutatásoknak azonban XVIII. századi előzményei is voltak. Besse János Károly (1765–1841), Turkolj Sámuel (1690 körül – 1730 körül), Jaksics Gergely (1780 körül – 1830 körül), Déchy Mór (1851–1917), valamint Zichy Jenő megszállott kalandvágyát és csillapíthatatlan tudásszomját szemléltette a *Magyarok Georgiában* című kiállítás a Zurab Tsereteli Múzeumban. A közönség korabeli feljegyzésekből, rajzokból, fényképekből ismerhette meg a magyar tudósok fáradhatatlan munkáit nemzeti gyökereink feltárásában. A kiállítás az Országos Széchényi Könyvtár és a Néprajzi Múzeum anyagából készült, amelynek kurátora Kránitz Péter Pál volt.

Misztótfalusi Kis Miklós (1650–1702) örökre bevéste nevét Georgia történelmébe, amikor a hányatott sorsú Archil királynak (aki költői műveket is alkotott) felkérésére megalkotta a georgiaiak első nyom-

¹ Az eposz magyar nyelven először 1917-ben jelent meg Vikár Béla fordításában, Zichy Mihály illusztrációival. Második magyar fordítója Weöres Sándor volt 1954-ben.

Az ember tragédiájának második grúz nyelvű kiadása

dai betűkészletét, és ezzel utat nyitott a nyomtatott könyv térhódításának. Az Ivane Javakishvili Egyetem adott otthont Kránitz Péter Pál tudományos előadásának, amelynek hallgatói nagy érdeklődéssel figyelték a magyar és georgiai kultúra történetének egyik korai, s kellőképpen még nem közismert kapcsolódási pontját. A modern technikai eszközöknek köszönhetően az előadást élő közvetítésben osztották meg számos más egyetemmel.

A kortárs magyar művészetet ötvösművészeink képviselték Tbilisziben az *Ezüsttől a vasig* című kiállításukkal a Zurab Tsereteli Múzeumban. A georgiai ötvösművészet nagy történelmi hagyományokkal rendelkezik, s napjainkban is számottevő. A magyar rendezők ehhez kívántak tükröt tartani, felmutatva az ötvösség, az ékszerészet, a zománcművészet és a kispasztika hazai eredményeit. A kiállítás kurátora Katona Katalin iparművész volt, akinek két remek kispasztikája a tér rejtjelmeire hívta fel a figyelmet.

A búcsúesten az Állami Népi Együttes, Pál István Szalonna és Bandája, valamint a Szent Efrém Kórus adott ízelítőt a magyar népzene és néptánc, valamint a középkori és a kortárs egyházzene gazdag hagyományából. Gálaestjük egyben tisztelgés volt Kodály Zoltán emléke előtt, akinek a nevét Georgiában is jól ismerik.

A XXI. század nemzeti művészetéből a mozgókép sem hiányozhatott: Magyarország díszvendége volt a 18. Tbiliszi Nemzetközi Filmfesztiválnak, amelyet Enyedi Ildikó *Testről és lélekről* című filmje nyitott meg. Ezen kívül tizenegy magyar kortárs játékfilmmel és négy rövidfilmmel ismerkedhettek meg a tbiliszi mozirajongók.

A Magyar Napok ideje alatt a Tbiliszi feletti magaslaton álló világítótorony piros-fehér-zöld színben ragyogott. A nagyváros lakói mindannyian tudták, hogy Magyarország olyan kulturális rendezvénnyel tisztelte meg Georgiát, amelyre történelmünk során még sosem volt példa. A helyi médiumok végigkísérték a rendezvényeket, és számos komoly értelmiségi köszönte meg erőfeszítéseinket: azt, hogy Magyarország közelebb került Georgiához. A Magyar Napokkal felidéztünk néhányat abból a számtalan szálból, amelyek országainkat összekötötték, és reményeink szerint új kapcsolódási pontokat hoznak létre a jövőben. Madách Imre, Zichy Mihály, Misztótfalusi Kis Miklós, Bartók Béla és Kodály Zoltán szellemi öröksége rövid időre, de emlékezetes erővel elevenedett meg. Bízunk abban, hogy georgiai barátaink *Az ember tragédiáját* újra színpadra állítják (már megtették ezt a múltban is), és a nálunk megrendezendő Georgiai Napok keretében el fogják hozni Budapestre.

JÁVORSZKY BÉLA

Ene Mihkelson emlékezete

Egy észti költő versei elé

2017. szeptember 20-án érkezett a hír: aznap váratlanul elhunyt a mai észti líra egyik kiemelkedő alakja, Ene Mihkelson. A költő, aki 1944-ben született a dél-észtiországi Imaverében, és aki rövid kutatóintézeti tevékenység után teljes egészében az irodalomnak szentelte magát, mind a lírában, mind a prózában jelentőset alkotott. Aki olvasta verseit, nem tekintett többé úgy a költészetre, mint a kötött és a szabad versek világára, hanem mint egy harmadik dimenzióra, amely a kettő között, vagy még inkább a kettőn kívül helyezkedik el, valahol a sorokba tördelt prózavers és a „mozaikköltészet” birodalmában. Mihkelson kezdettől száműzte verseiből a rímet és a ritmust, a központozást, de megtartotta a vers alapelemét, a líraiságot, és a töredezett, egymásba csúszó gondolatokból sikerült fontos egységeket létrehozni. Versei olykor groteszkek, máskor nehezen fölfejthetők, s azokat a politikai háttér ismerete nélkül időnként értelmezni is nehéz.

Mihkelson verseinek és – tegyük mindjárt hozzá – regényeinek olvasásához hasznos tudnunk, hogy a költő szülei a háború utáni szovjet megszállást követően „alámerültek”, azaz csatlakoztak a megszállókkal szembeszálló „erdei testvérekhez”, azokhoz a nemzeti érzelmű partizánokhoz, akik a három balti országban fegyveres akciókkal, katonai és rendőrségi posztok megtámadásával igyekeztek a belügyi alakulatok berendezkedését megnehezíteni. Hittek ugyanis abban, hogy a Nyugat egyszer majd beavatkozik, és ők ennek a felszabadító harcnak lesznek az előőrsei. Reményeiket 1956, a magyar forradalom és szabadságharc brutális leverése oszlatta szét. Mihkelson édesapja ezt azonban már nem érthette meg: 1953-ban vagy ’54-ben elesett a belbiztonsági csapatokkal vívott egyik összeütközésben. Ismeretlen helyen földelték el, sírját azóta sem sikerült földeríteni. A Mihkelson-házaspár Ene nevű leánya nevelőotthonba került, majd nagynénje vette magához és nevelte fel.

Ilyen családi háttér ismeretében nem meglepetés sem a versek borongós, gyakran pesszimista hang-

vétele, sem regényeinek vissza-visszatérő témája: az árulás és az ellenállás, a szülők utáni kétségbeesett kutatás, s mindez nagyívű belső monológok alakjában. Az *Ahasvér álma* és a *Pestissír* című alkotások azt a lelki folyamatot igyekeznek a széppróza eszközeivel megfogalmazni, ami a szülei nyomát kereső íróban lezajlik. A két könyv hangos kritikái (és olvasói) sikert aratott Észtországban, a szakma az *Ahasvér álmát* az 1991-ben függetlenségét visszanyert Észtország legjobb regényévé választotta.

A lírát alkotó Mihkelsont az apa titokzatos halála, az árvaság és a politikai represszió okozta nyugtalanság egész életén át végigkísérte. „Az írás kalandozás a nyelvben” – vallotta ő maga e belső nyugtalanság magyarázatául. Sirje Kiin észti irodalomtörténész találóan állapította meg róla, hogy költészete nem a megállapodottság, a stabilitás, hanem az állandó úton levés, a mobilitás, a nem csillapodó lírai lüktetés kifejeződése. Ezt abban a reményben teszi, hogy olvasója követni tudja majd a nem minden nehézségtől mentes költői utazás megtételében. Képei komorak, csaknem morbidak, témái között centrális helyet foglal el a pusztulás és az elmúlás, sőt, nem egyszer fölmerül bennük a nemzethalál iszonyata. Az utóbbi gondolata nem is annyira megalapozatlan, hiszen az alig több mint egymillió észti népet a szovjethatalom megtizedelte, beolvasztásra, nyelvvesztésre ítélte, és ha nem következik be a glasznoszt, a „daloló forradalom”, majd a moszkvai puccskísérlés és vele az ország újrafüggetlenedése, az örült eszme talán valós szcenáriummá vált volna.

A költő Ene Mihkelson magyarországi bemutatása rövidesen gazdagabb alakot is ölt: egy kis kötet jelenik meg tőle a Magyar Napló Kiadó gondozásában. Az időpont kettős jelentőséggel bír: nem csupán a költő időben még nem távoli halálára emlékezünk ezzel, hanem tisztelgünk az észti államiság 100. évfordulója előtt is, amelyet észti rokonaink február 24-én ünnepelnek. Észtország 1918-ban ezen a napon kiáltotta ki függetlenségét, és vált egy évszázadokon át megszállt, megsarcolt, megharmadolt népességű territóriumról végre független és fejlett európai állammá. Közel ötven esztendő szovjet megszállás után szuverenitását 1991-ben sikerült helyreállítania. Adjon az Isten nekik erőt, szívósságot és jó szerencsét, hogy a történelem zátonyait és örvényeit sikerüljön elkerülniük!

ENE MIHKELSON

A halottaktól nem kell félned

*A halottaktól nem kell félned A gyászolóktól félj
mert ők emlékeznek még az életre A halottakkal
szabadon üzlethetsz Őket
szeretheted is egy kicsit ha megfelelő partnerek Ha
jól áll rajtuk a ruha és a kezük
férfiasan meleg Ővük a jövő
ők a haza legszilárdabb támaszlopai*

*Olyan jóban vagyok velük hogy az életről is
megfeledkezem Így tőlem sem kell félni amikor
gyolcsba csavart holttestem a lábba merül*

Egyszer eljön az idő és senki sem emlékszik

*Egyszer eljön az idő és senki sem emlékszik már az ötvenévnnyi
közös börtönre A tekintetekre és a beszédmódra
A fájdalmasan összeharapott fogakra A meghamisított fényképekre
De panaszkodni kell-e emiatt A szabadság fölégeti az erő-
szakot Az emlékezést Maga a gondolat is megijeszt ahogy a gyermek
apja csontjaival játszik*

Lassan eltűnök én is a szelek útján

*Lassan eltűnök én is a szelek útján
A vihar hallgatás csak eddig nem vettem észre
A lekaszált fű fölé hajlanak a fák és a nyírág
ostoros csúcsai a levegőbe csapnak
a hajam közelében Lehet repülök most hogy
nem értek semmit A nyír sötét teste miként egy szobor
rám vár azon a dombon ahová igyekszem
ügyet sem vetve az esőre Ó túl szép lesz az a
szomorúság mely megőrökíti távozásomat
Majd ha rücskös kővé válok amelyen
moha nő és a szavak visszanyerik értelmüket*

Jávorszky Béla fordításai

MOHAI V. LAJOS

Főhajtás Weöres Sándornak*(Hideg van)*

*Az utcai lámpa fénye
 Hurok a tuják tövére.
 Nehéz pora az Égnek
 Rácsózott térbe tér meg.
 Földben egy Vén Kutya
 Teste. Fuldokol az este.
 Hűtlenül kullog utána
 Árnyéka, távoli mása.
 Őrzi álma nyomát,
 Földben egy Halott Kutyát.*

(Ablakrés)

*a kinti lámpafény, lámpafény
 redőny-bordán koppanó kő
 holdsütötte zománc-fénycsík
 a kinti lámpafény, lámpafény
 redőny-bordán zománc-fénycsík
 holdsütötte koppanó kő
 a kinti lámpafény, lámpafény
 az éj gobelin-mezeje
 fém-színforgással van tele
 az éj telése-fogyása
 koppanó kő zománc-fénycsík
 holdsütötte redőny-borda
 az éj gobelin-mezeje*

(Elalvás előtti ütempróbák)

*Redőnyközből int a világ, mozgatja az éj kosarát.
 Redőnyköztől árnyas a tér, messzire száll, ágyig elér
 lágy üteme, kinti nesze, villanypózna cilindere –
 El-elhagyja lassan árját, a redőnyköz cirádáját,
 aludni kész a kisszoba – Sűrű álom páráll oda.
 Redőnyközben kint a világ, őrzi az éj kosarát.*

(Éjjeli vihar)

*szelek csapzott haja lobog
 ördög csörtetése kavargog
 az éjjel ijedt alakot ölt*

*az idő csörgő panaszt sodor
 az égbolt dörgeteg szónokol
 az álom borzas bábokat költ*

SZENTMÁRTONI JÁNOS
Búcsú Csontos Jánostól

Tisztelt gyászoló család, barátok, kollégák, ismerősök!

Felháborít és lesújt, hogy nem csupán a nagy öregek, a már félig halhatatlanok távoznak közülünk hatalmas úrt hagyva maguk után – hanem azok is, akik nem töltötték ki az idejüket. Csontos Jánosban kulcsembert veszítettünk el. A szó szoros értelmében, hiszen ajtókat nyitott meg előttünk, lehetőségekhez juttatott minket, tanácsokkal látott el – ha hívtuk, jött, segített, elkísért, képviselt... S mindezt önzetlenül. Mintha a bátyánk lett volna, aki soha nem tolokodik elénk, inkább a háttérből vigyáz ránk észrevétlenül, de ha kell, élénk áll, hogy megvédjen minket.

Csontos János (1962. június 16. – 2017. december 4.)

Tisztelt gyászolók, nézzék el nekem a személyes hangvételt, de egy évvel ezelőtt még együtt forgattunk gombai kertemben, pár hete még lázasan tervezte egy új irodalmi portál beindítását, vagy beszélt az Írószövetség klubtermének pódiumán legújabb kötetéről – most pedig már sehol nincs. Vagyis a mindenholban van. Nem az itt-és-mostban. Nézem az *Írókorzó* portrészorozatot pergő képkockáit, hogy milyen jókedvvel és természetesen bírja szóra riportalanyait – és közben arra döbbenek, hogy mostantól már csak ott láthatom őt élve, fent a vásznon, vagy egy képernyőn. Hangját csak a verseiből hallhatom. Jellegzetes nevetését emlékeim cellafala veri vissza. Vigasztal, hogy aki ennyi mindentől tükröződik, szól hozzánk, az nem tűnik el sohasem. Többféle formában is köztünk marad. S ki tudja, tán láthatatlan is írja majd rólunk a színes kis publikat valamelyik égi rovatnak.

Utolsó interjújában, amelyet sokan fognak még idézni, így vall: „Az ember javíthatatlanul halandó

lény, még ha reménytelenül kacérkodik is a halhatatlansággal. Ilyennek teremtette az Isten. Mindig kételemek töltenek el, hogy vajon elég mély-e az én hitem – de hát a fuldoklónak (...) teljesen mindegy, hogy három vagy háromszáz méternyi víztömeg hőmpölyög alatta. Születésünktől halálra vagyunk ítélve, de ifjan még látszólag messze a végpont. Még mesterhármast rúgunk (...), nem marad előttünk várrom megmászatlanul, szép nő meghódítatlanul, jó könyv kiolvasatlanul. Ebbe a másik célegyenesbe fordulva viszont minden nyilallás, sajdulás, roppanás a vég előszobájának tetszik. Persze, fiatalon is igen könnyen meg lehet halni – néhányszor nekem is majdnem sikerült. (...) Az Úrnak lehetett valami terve, mert akkor nem vándoroltatta volna északra állítólagos talján anyai őseimet, délre pedig állítólagos ruszin apai őseimet, hogy félúton összehatalálkozzanak a Kárpát-medencében, és én e társtalan nyelv gyönyörű nyúgében tölthessem el az életemet. Nehéz eldönteni: az Isten akkor kegyesebb-e hozzánk, ha hirtelen, váratlanul szólít el, vagy ha módot és időt ad a felkészülésre (...) Akkor sújt-e, ha igazán szeret?”

Nem tudhatom, hogy Jánosnak maradt-e elég ideje felkészülni, csak azt, hogy sok terve volt még; a kórházban is regényt írt. Mégis, ha végigtekintek szépirodalmi és újságírói pályáján, nem torzót látok. Emberfeletti munkabírással, szorgalommal és alázattal, életének ötvenöt esztendeje alatt egy olyan életművet épített fel, amely párját ritkító. Tizenöt verseskötet, húsz prózakönyv, tizennégy tévésorozat, negyvenhat dokumentumfilm – számos lap- és antológiaszerkesztés, közéleti feladat. Mondhatni, teli bőröndöt hagyott hátra, amelynek rendkívül értékes tartalmával jól kell majd gazdálkodnunk.

Minőség és hitelesség – e két szó jut eszembe, ha rá gondolok. A következetes, kompromisszumra igen, de megalkuvásra soha nem képes „szellemi szabadságharcos” elhagyta a csatateret. Nekünk, itt maradtaknak kell vívniuk tovább helyette is egy értékeesebb és élhetőbb holnapért. Nélküle nem lesz könnyű, de nem adhatjuk fel, ha hűek akarunk maradni hozzá.

Kedves János, Isten Veled!

Elhangzott Csontos János temetésén, a Rákospalotai Magyarok Nagyasszonya Főplébánia nagytemplomában, 2017. december 16-án.

SZÉNÁSI MIKLÓS

Partik helyett üldögelek itt

*Faun vagyok, a kert napsütötte labirintus,
kövér cseresznyével teli fák alatt
settenkedem a szőlő még ványadt lugasáig.
Vagy mégsem: azért jöttem, hogy
tétlenül heverjek itt, léha patrícius, akit
ma zavarna a fórum előtti forgatag,
és nem akar tört bordái közé,
ha túl hangosan tiltakozna a köztársaságot ért
méltatlan támadások miatt. Vagy legyek inkább
korosodó rocksztár? Partik helyett
üldögelek itt és élvezem, hogy lassan
szénné éget a nap. Ajándék ez a délután.
Tudod, milyen rövid szakasza ez az évnek, mikor
még a földben forgolódnak a férgek, legyek
és szúnyogok raja nem támad frontálisan
szabadon hagyott lábra, karra, arcra?
Van, hogy nem is kell több.
Majd ha idő lesz, a nyugágyat összehajtom
és felöltözöm. És leszek, aki leszek.*

Úgyis elveszi

*Amit el akar venni úgyis elveszi
Neked fog fájni nem neki
Övé a hatalom és a dicsőség
Tiéd a bánat
Örülhetsz amíg láthatsz
És látnak*

Elfog a szédülés

*a komódon morzsa
mosatlan bögre a csapban*

*mennyire inspirál
a mennyei spirál
a galaxis?*

*kinyújtja karját az ég
elfog a szédülés
ahogy*

*elszámolsz lassan
háromig*

KABÁN ANNAMÁRIA
„Királyi pompában, beteljesedve”

Isméltés és ellentét Bartalis János
 versépítésében

Bartalis János a XX. századi magyar szabadvers egyik úttörője. A természet rajongó szeretetéről szóló verseit sokan Walt Whitman alkotásaihoz hasonlították. Kosztolányi Dezső ismeri fel tehetségét, és méltatja alkotóművészetét. Az első világháborút megjárt poéta tanítói és tanári oklevéllel a zsebében 1920-tól 1933-ig falun, a Dés melletti Alsókosályon él, ott gazdálkodik, és írja a természet közelségében bukolkáit, amelyek a természet dicséretét, a családi élet és a gazdálkodás örömeit szólaltatják meg. A természet modern vergiliusi énekesének is nevezik. Versei tele vannak sugárzó életörömmel, mámoros elragadtatással.

Bár szabadversei keresetlen egyszerűséggel szólnak, a legsikerültebbekből a ritmus, a zene, a dallam sem hiányzik. Ezt a hatást Bartalis ismétlésekkel teremti meg. Gyakoriak nála a teljes vagy részleges sorisméltések, a szó- és hangisméltések, de sokszor épít a mondatszerkezetek ismétlésére is. Szép példája ennek korai versei közül a *De különben csend van* című, amelyet a cím nyolcszori és a *csak* szócska sorozatos anaforikus ismétlése tagol. A vers zárlatát idézem: „Csak úgy tesz minden, mintha élne. / Csak úgy tesz minden, mintha szállna, / szállva-szállna, szállna. / Csak úgy tesz minden, mintha örökre / magába akarna bolondítani. / Én nem tudom miféle időszak van – / de mintha minden vágyna, szólna, / várva-vágyna, vágyna. // Én nem tudom, miféle időszak van – / csak olyan szép minden, / olyan végtelenül elragadó / és olyan mámoros. – / De különben csend van. / Határozottan csend van. / És te, bolondos fiúcska, mégsem / akarsz aludni. / Pedig ezeket leszámítva – / hidd el, hogy csend van. / Határozottan csend van.”

A kosályi versek egyik legsikerültebb darabja az 1930-ban írt *Aranygyümölcsös Kosály*, amely szintén ismétlésekre épül, s amelynek 55 sorát aranymetszés osztja két egyenlőtlen részre.

A 34 soros első szerkezeti egység a termést érlelő kosályi kert és a beérő határ gazdagságát tárja elénk.

Az eklogákra és antik bukolikákra jellemző párbeszéd formát imitáló megszólítással indul a köl-

temény. A megszólítás, variációsan, még kétszer tér vissza: először az első versszakot keretezi, majd a második versszakot indítja, s ezáltal a lírai én elragadtatásának intenzitását növeli: „Aranygyümölcsös Kosály! / Megjöttél sárguló terheddel, / koszorúsan állsz. / Csak most voltál rügyező ág, / csupasz fa, reménykedő ígérlet, / és már itt állsz megrakodva, / királyi pompában, beteljesedve, / cézári győztesen – / Kosály, kosályi kert!”

A megszólítás és a *megjöttél* igealak, amely a lírai én felszabadult örömét sugározza, egyúttal a kert megszemélyesítését is szolgálja. A „sárguló terheddel” szókapcsolat a beérettség, a megrakottság megidézője, a „koszorúsan állsz” pedig a természetben dúskáló állapot értékgazdagságát domborítja ki. A természet körforgását idéző sorok – „csak most voltál rügyező ág, / csupasz fa, reménykedő ígérlet, / és már itt állsz megrakodva” – a bennük rejlő ellentéttel annak a lenyűgöző gazdagságnak a kifejezését készítik elő, amelyet a „királyi pompában” és a „cézári győztesen” megfogalmazás érzékeltet. A *csak most* és a *már* időhatározó-szó, illetőleg a *voltál* múlt ideje és az *[itt] állsz* jelen ideje jelzi az idő múlását és az idő múlásával a természet körforgásának termést érlelő csodáját.

A vers második szakasza a kosályi kert királyi díszzeit számlálja elő. A látvány nagyszerűségét az itt ötször előforduló, anaforaként ismétlődő *látom* ige érzékelteti: „Kosályi kert! / Látom nemesen csillogó ékköveid / a lombok közt. / Látom függő briliánsaid, az aranykörtéket, / látom a pazar szilvafonatokat, / mint gyöngyfüzéreteket. / Látom a nagy birsalmákat és birskörtéket.”

A királyi pompa bemutatását művészi jelzők sora, metafora („nemesen csillogó ékköveid”; „függő briliánsaid, az aranykörtéket”), hasonlat („a pazar szilvafonatokat, / mint gyöngyfüzéreteket”) szolgálja.

A tér tágul. A szakasz zárlatában immár a kerten túli határ, a beérett mezők panorámája tűnik fel – egészen a szőlődombok és a hegyoldalak művészi jelzőkkel plasztikusan megrajzolt ívéig: „Látom a kerten túl a távoli határt, / a beért mezőket, / a kéklő hegyoldalakat, / az enyhe-zöld szőlődombokat.”

A harmadik strófa a mezei munka gyümölcseként beérő haszonnövények látványát hozza. A vizuális képek hanghatásokkal egészülnek ki, ezzel is érzékeltetve a lírai én rajongó természetszeretét: „Látom a zizegő zabvetéseket, / a zúgó kukoricásokat és a keréknagyságú / napraforgókat / a vetések

szélén. / Látom a learatott búzát, / az aranyló tarlót,
a keresztekkel / megrakott földeket. / Csak most volt
minden zsendülő vetés, / szárba szökkenő hajtás, /
kicsi támogatásra szoruló palánta. / Hallom a szél
finom citeráját / a zabfejeken. / Látom az egész felöltözött,
/ megáldott és gazdag határt.”

A szakaszt szinesztetikus kép nyitja, amelyben a látás és hallás érzete keveredik („Látom a zizegő

zabvetéseket / a zúgó kukoricásokat”), majd a szakasz második felében hangsúlyosan tér vissza az auditív kép („Hallom a szél finom citeráját / a zabfejeken”). Ellentétek emelik ki itt is, mint az első versszakban, a természet termő bőségét, egyben a természet örök körforgását is sugallva. A valamikori „zsendülő vetés”, „a szárba szökkenő hajtás”, „a támogatásra szoruló palánta” azonban az ember kétkezi munkáját is asszociálja. A szakasz zárlatában pedig immár nemcsak horizontálisan, hanem vertikálisan is tágul a kép. A „Látom az egész felöltözött, / megáldott és gazdag határt” sorspár egyértelműen a természet gazdagságának igazi forrására, a gondviselésre irányítja a figyelmet.

A 21 soros második szerkezeti egység a vers aranymetszésének a szintjén ellentétet megfogalmazó fordulattal indul. A fordulat a gazdag termést hozó növényvilággal a lírai én szegénységét állítja szembe: „Csak én állok szegényen, / üresen e nagy gazdagság közepett. / Csak én nem tudom, mit csináltam, / amíg a gyenge vetésből / gazdag kalangya, / s egy szem kukoricából / karvastagságú cső, / a finom virágból mézédés alma lett. / A búza, amin áttapostam, többre volt képes, / a fa, melyet viharok cibáltak, / nagyobb alkotott. / (Engem milyen viharok téptek?) / A katángkóró az út szélén, / amelyen átgázolt száz szekér s állat, / lám – kéken virít.”

Az anaforikusan megismételt, fókuszszerepe révén amúgy is hangsúlyos *csak én* még inkább kieme-

li az ellentétet. Majd szinte futamszerűen sorjázna a természet örök körforgását felvillantó képek: „gyenge vetésből / gazdag kalangya; egy szem kukoricából / karvastagságú cső; virágból mézédés alma”. A viszontagságtól, ártalmaktól korántsem mentes világot mutatják be azok a megfogalmazások, amelyek az ember, az állat vagy az elemi természeti erők által megcsúfolt („A búza, amin áttapostam”; „A katáng-

kóró az út szélén, / amelyen átgázolt száz szekér s állat”; „a fa, melyet viharok cibáltak”) növények regenerálódását festik.

A szakasz zárlata zene-kari tuttiként a növényvilág megújulásra képes voltának dicséretét fokozza tovább. Ezt erős hangsúlyokkal és két sorra kiterjedő alliterációk összecsendítésével éri el: „Minden megalkotta a maga művét. / Minden. / A fű is, a fa is, a katángkóró is, / a palánta is.”

A szerkezeti egységet önálló versszakba tördelt sorspár zárja, amely variációsan ismétli meg az aranymetszés szintjén felvetett bevezető gondolatot: „Csak én

állok tétován, üres kézzel. / Csak én, az ember, csak én, csak én...”

A többszörös, keretező ismétlés tovább is lép az első megfogalmazáson, amennyiben immár az egész emberi nemre kiterjeszti a megfogalmazottakat. Az ember valóban üres kézzel állónak gondolhatja magát a gazdag termésre képes növényvilág mellett, még akkor is, tegyük hozzá, ha ő maga munkájával segíti a természet termőre fordulását.

Végezetül hadd idézzem Izsák József találó szavait, aki a költő *Versek* (1963) című gyűjteményes kötetének bevezetőjében a következőket írja: „Mint gyümölcsseit kínáló fa, Bartalis János tártszívűsége a legnemesebb szeretetből fakad minden iránt, ami a földön jó és szép, ami az emberek életét boldoggá teheti. Lelkesültsége fáradhatatlan. Szinte az egész mindenséget fűröszi meg érzékeinek telhetetlen mámorában.”

Terebessy L. Föld: Földhinta

SZABÓ PALÓCZ ATTILA

A kibicnek mindegy

*a remény vesztes
játzmája után talán
még kaphat egy új
esélyt, ha megfelelő
szánalmat ébreszt*

Virrasztás

*pogány istenség
zsebében mobil csörren,
izom rándul ma
vaksötétben: szakad már
a foszló homály*

A téboly metszete

*átmetszett téboly
színes palástot ölthet
ugyan bármikor,
de nem lesz oly remekmű
belőle mégsem
– mi a téboly metszetén
újra összeforr*

Fordulatszám

*mikor a tervek
az oldalukra dőlve
elhevernek itt,
már csak a kataklizmák
halmozódnak ránk*

Szédült mámor

*csibor jár körbe,
forog vele a világ,
rozoga fércen
váarak dőlnek a porba,
billen a rakás*

Sarki fény

*szakadó percben,
kóbor vadként zihálva
tör utat a fény,
túl illanó már a kép,
hisz ím a múltunk
is torz tükörben csillan*

Kárókatónák

*parton lobogó,
lehetőséget jelez,
fehér színe csak,
mi most mást feltételez;
rajban vonuló
madarak megpihennek
– tetterre kész a gyász*

Fogalmak

*a sikítófrász,
a szövettani leltár,
a törlésvonal,
a görcsmeghatározás,
a pengeverés,
a visszhangpattogtatás,
a rovátkatánc*

Bor és zsongás

*bordalok zúgnak
fülembé lágy altatót,
követek példát,
idegen szokásokat;
így kopik lassan,
hámlik lassan életem
alapanyaga*

Mutatványos bódé

*kóros oltalom –
Fellini mutatványos
bódéján tábla
hirdeti: a mesterség
üdvözült álom*

HAMAR PÉTER

Egy elmaradt katarzis nyomában

Zsigmond Dezső *A Sátán fattya* című filmjéről

Ady Endre a huszadik század elején a sírás jogáért perelve jajdult fel az *Új versek előhangjában*: „Szabad-e sírni a Kárpátok alatt?” A kérdés a második világháború vége táján már ebben a formában vált érvényessé: Miért nem lehet nem sírni a Kárpátok alatt? Nagy Zoltán Mihály nem fogalmazott így, de *A Sátán fattya* című, ekkortájt játszó kisregénye e kimondatlan kérdésre válaszáért kiált.

Van ebben az összevetésben némi önkényes mozzanat, hiszen Ady a magyar hazára érvényes módon kérdez, a kárpátaljai író viszont kisebb léptékben gondolkodik: szűkebb páttriájára, Verecke tájára vonatkoztatja monológformába öntött állapotrajzát, de a kiáltás kétségbeesettsége közel hozza egymáshoz a két írást.

A kortárs művek kanonizációjának kiszámíthatatlan útján Nagy Zoltán Mihály műve egyértelmű hátránnyal indult. A könyv Ungváron jelent meg 1991-ben. A kárpátaljai magyar irodalom sohasem kapott itthon akkora figyelmet, mint az erdélyi, a felvidéki vagy a vajdasági, ráadásul, amikor kijött a nyomdából, a hazai közéletet a művészet eredményeinek rangsorolásánál nyomasztóbb gondok foglalkoztatták. E kevésbé szerencsés indulás döntő szerepet játszik abban, hogy *A Sátán fattya* ma is alulreprezentált a kánonban.

Az 1944 decemberében kezdődő és néhány évet átfogó cselekmény egy, a szovjet katonák által megbestelenített parasztlány kálváriáját mutatja be, háttérben a Kárpátok ölelésében megbújó, apró magyar falu szenvedéstörténetével. Az író fiktív helységnevet használ, de ennek nincs jelentősége, hiszen akár Beregszilas a lakóhely neve, akár más, ugyanahhoz a képlethez jutunk. Olyan településről van szó, amely a Tisza túlsópartján élte a maga, idegen impériumok alatti történetét a trianoni határ meghúzása után. És persze a műben szereplő városok valódi neve is felszökken a kitaláltak mögött. Egy másik kárpátaljai író, Dupka György pontosan feltárta a történelmi ténye-

ket, bemutatva a kényszermunkára vezényelt, háborút túlélő beregi férfilakosság sorsát (*Egyetlen bűnük magyarságuk volt*, 1993). A gyülekezést elrendelő 1944. novemberi parancs után az első állomásuk Munkács volt, s innen terelték őket tovább a szolyvai gyűjtőtáborba. Negyvenezer magyar férfi számára vált ez a hely a pokol tornácává. Ezek a tények sokáig nem váltak a történelmi köztudat részévé, mert tilos volt beszélni róluk, s a túlélő családtagok is csak titokban merték elmondani az utódoknak, mi történt az apával vagy a nagyapával.

Nagy Zoltán Mihály kései részvétnyilvánításként hajtott fejet az emberségükben megalázott kárpátaljai szegények előtt, s szólaltatta meg azoknak a nőknek a fájalmát, akik az erőszak céltáblájává lettek. S a közelmúltban, 2017 végén, ennek a rekviemnek a filmváltozata is moziba került Zsigmond Dezső rendező jóvoltából.

Érdemes elgondolkodni azon, hány évtizedet kell visszalépni a magyar filmtörténetben, hogy olyan filmre találjunk, amelynek középpontjában a paraszti életviszonyok állnak, hősei pedig a földművelő emberek. Készültek valaha klasszikus értékű alkotások, amelyek ezt a világot hitelesen, súlyuknak megfelelő módon mutatták be. Ilyen volt az *Ének a búzamezőkről*, a *Talpalatnyi föld*, a *Körhinta*, az *Akiket a pacsirta elkísér*, a *Tízezer nap*, vagy az újabb idők teremtette gondokat felmutató *Holt vidék*. De hosszú ideje már nem született hiteles érdemlő játékfilm ebben a témában.

Ilyen körülmények között témaválasztásáért Zsigmond Dezső munkáját még akkor is méltányolnunk kellene, ha filmes eszközeivel nem tudta volna hitelesen ábrázolni a kárpátaljai falu életét, de erről szó sincs. A táj és az emberi viszonylatok, a sorsok és a történelmi körülmények, a megcsúfolt humánus és a máig érő tanulságok – mind a helyükön vannak a zaklatott képsorokban. A feledés homályába kényszerített események felelevenítése fontos filmtettnek minősül.

Az alkotók munkáját – sajátos módon – éppen a kitűnő irodalmi alapanyag tette nehezzé. A nehézség bizonyos mértékig minden adaptáció esetében fennáll, mert a művészi léptékváltás újabb formanyelvi szabályokhoz igazodást feltételez, bár mértéke mindig más és más. *A Sátán fattya* azonban a létező legnehezebb leckét adta fel: egy személyes, lírai önvallomást, egy drámai monológot kellett a kamera objektív tekintetével konvertálni, amelyben minden belső kommentár idegen elemmé válik, mert a verbális formát öltö, de nem párbeszédben megjelenő gon-

A film elkészítését az EMMI Emlékbizottság, a Bethlen Gábor Alapkezelő Zrt., a Magyar Művészeti Akadémia és a Szerencsejáték Zrt. támogatta.

dolatok szükségképpen csak laza és elidegenülő kapcsolatot jelentenek a képi világgal.

Nagy Zoltán Mihály Tóth Eszterének drámája a tudatában, a lelkében játszódik, de ez a filmben külsőként, a való világ történéseiként jelenik meg, mert a mozgóképi médiumnak főként ehhez vannak meg az eszközei. A forgatókönyvírók (a rendező és Balogh Géza) igyekeztek ehhez a szempontoz igazodni, de nem eléggé. A film így is meg van tűzdelve belső monológokkal (néha a cselekményt továbbblendítő kommentárként is), és ezek az idegen elemek fellazítják a képelbeszélést, holott némi dramaturgiai leleményességgel ez kiküszöbölhető lett volna. Tarpai Viktória beregszászi színésznő személyében olyan minőségű alkotótárs állt Zsigmond Dezső rendelkezésére, aki játékaival, főként tekintetével a benne dúló érzelmi viharokat, a vágyakat és a csalódásokat, a végzet felé vezető lelki út stációit meg tudta mutatni, feleslegessé téve a verbális „rásegítést”. A kiváló operatóri munkát végző Halász Gábor premier plánjai ezért is különösen indokoltak.

A film kezdetén egy inzert és a főhősnő monológja, tehát nem képi eszközök vonják be a nézőt a diegetikus szituációba. Ha ehelyett a malenkij robotra indulók búcsúztatása került volna képre, a legfontosabb szereplők és az érzelmi szálak képi szempontból megerősítve tisztázódnak. Ez esetben nem fordult volna elő, hogy az idősebb fiútestvér (akit a gyűjtőtáborban agyonlőnek, és elvesztése ugyanolyan sokkot jelent Eszter számára, mint az öccsée) vizuálisan meg sem jelenik, csak egy levélszöveg tudósít róla; Székely Pista (aki „lekötötte magának” a lányt) pedig első megjelenésekor – Eszter képzeletének kivetülésében – nem a sejtés, hanem a bizonyosság erejével tudatosul a nézőben. Ez a búcsújelenet, hatásosan elkészítve, több flashback (azaz nem szóbeli formát öltő lelki tartalom) forrása lehetett volna a cselekmény alkalmas pontjain, egyúttal kiválthatta volna az Eszter gyerekkorára emlékeztető, funkciótlan bevillanásokat.

Zsigmond Dezső igyekezett nagyon (talán túlságosan is) pontosan ragaszkodni a kisregény cselekményvezetéséhez. Realista eszközökkel ábrázolt világában a szürkére színezett történet a második felében válik feszesebbé, drámai konfliktusokkal telítetté, és itt érződik jobban a lelkekben felgyülemelő feszültség fokozódása, és kelti a nézőben a közelgő tragédia érzetét. Ekkor a rendező biztos kézben tartja a szálakat, amelyek – sajnos – a befejezésben kicsúsznak a kezéből.

Eskulits Tamás: Primavera

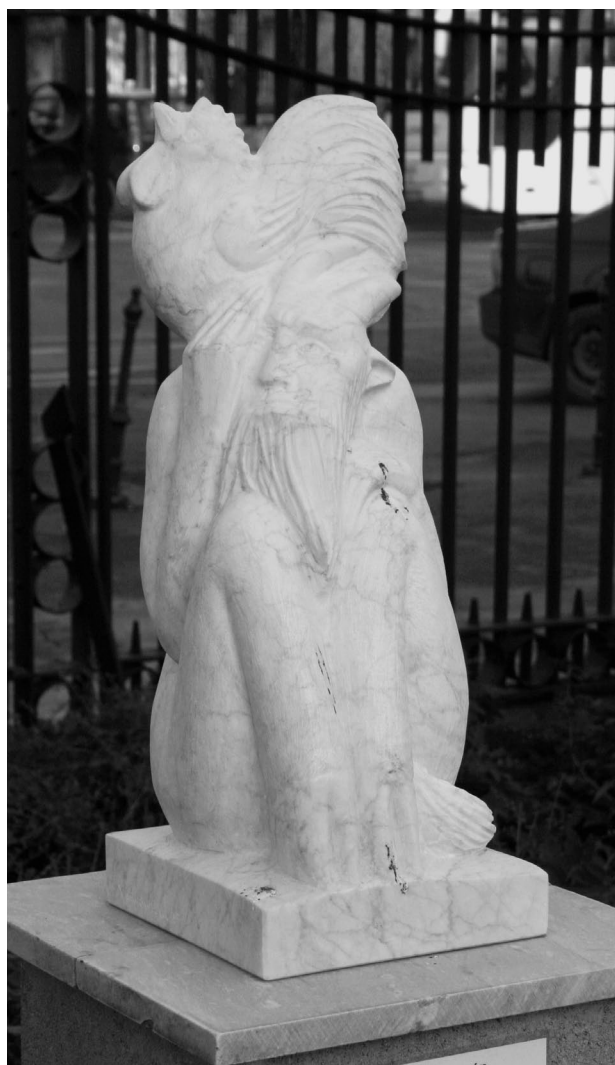
Tóth Eszter minden lelkierjét mozgósítva küzd a sátánivá vált világ körülményeivel, küzd meggyalázott embersége visszaszerzéséért, küzd a szerelméért, de amikor gyermeke járni kezd és megszólal, megpattan benne valami. A jóslat első fele beteljesedett, s ez a második felének beteljesülését előlegezi meg számára. De ennek véghezviteléhez már sem ereje, sem hite nincs. Összeroppan, elméje megbomlik, nem ura többé sem akarátának, sem cselekedeteinek. Az örület elhatalmasodásának pillanata hitelesen jelenik meg a filmben, mind képileg, mind a színészi játékban. Eszter futása a havas téli tájban, az érett gyümölcsökkel terhes almafák között – kitűnő ötlet! – egy zavarodott elméjű nő látomása.

Ebben a helyzetben már nincs esély számára, hogy – beteljesítve a jóvendölést – felnevelje gyermekét. Minden ezzel ellentétes megoldás feltételezése megfosztja őt attól, hogy tragikus hőssé emelkedjen. A nézőt pedig a katarzis élményétől. A gyermek magával cipelése és a csónak sodródása a vízen – értelmezhetetlen dramaturgiai fordulat.

Remek megoldás a – kisregényben nem szereplő – révész figurájának beiktatása a cselekménybe (Szilágyi István emblemikus alakja tökéletesen illik ide), de az alkotóknak megtetszik saját ötletük, és arra „használják el”, hogy anyát és lányát „megcsónakoztassák” (a jósnő-jelenet előtt és után). Az igazi befejezés az lehetett volna, ha az almáskerti látomásos futás végén a rendező továbbra is „elemeli a földtől” a történetet: a révész a csónakban ülve fogadja Esztert, és csak annyit mond neki: – Már vártalak! És ezzel egy gazdag értelmű toposz bomlott volna ki. A néző pedig a katarzis élményével gazdagodott volna.

DONCSEV TOSO
Öt deka parizer

Általában tíz és tizenegy között állított be a boltba, ahol mindig egy darab félbevágott zsemlét és bele öt deka parizert kért. Felnőtt férfiak két zsemlét szoktak vásárolni tíz deka párizsival, vagy inkább egy pár virslit, debrecenit, főtt fejhúst vagy tizenöt-húsz deka sült kolbászt mustárral meg savanyúval. Egy meglett embernek mennyi az az öt deka párizsi, a fél fogára sem elég. De ez az alacsony, kissé göthös, beesett arcú, karvalyorrú, fehér len inget viselő pártmunkás mindig ezt rendelte apámtól. Tulajdonképpen nem is ez volt a baj, még az sem, hogy örökösen, bizalmatlanul, meredten figyelte a mérleg mutatóját, mintha bizony apámék fél dekával is be akarták volna csapni. Nem erről volt szó. Neki pontosan ennyi kellett, se több, se kevesebb. Pedig nem volt egyszerű vékonyan

Vanyúr István: Harkányi legenda

és pontosan szeletelni a felvágottakat, különösen ezt a vízenyős töltelékárut. Mennyivel könnyebb keskenyen szelni az olaszból, hát még a téli szalámiból. A Picknek vagy a Herznek olyan az állaga, hogy három dekával be lehet teríteni akár egy karéj kenyeret is, mert hajszálvékony, szinte átlát rajta az ember, ha a fény felé tartja. De ő, ez a csökönyös fráter rögtön cirkuszolt, ha fél dekával többre sikeredett a rendelés. Apám azt mondta, hogy a hatot, sőt a hetet is ötbe számolja, csak ne kelljen ismét nekiveselkednie egy újabb vágási kísérletnek. Nem és nem. Ez a fránya vevő megmakacsolta magát, neki öt egyforma kerek húskarika kellett. Mások szíves-örömezt vásárolták olcsóbban a girbegurba abszicliket is. Kovács úr, lelkes törzsvásárlónk, aki egyébként vékonypénzű nyugdíjas volt, de nagy ingyencnek számított, például arra esküdött, hogy a párizsi íze, zamata főleg a végében sűrűsödik, ezért igazán azt jó a vajás zsömlébe tömködni.

Aztán egyik napról a másikra ez az okvetetlenkedő kuncsaft elmaradt. Rákosi Mátyás a pártközponttal átellenben lévő boltunkat átköltöztette a Zoltán utcába, ahol hamarosan apámékat államosították. Közben kiderült, hogy ennek a girhes, makacs pártmunkásnak villámsebessé ívelt fel a karrierje. Öt év alatt miniszterhelyettes, majd miniszter, aztán miniszterelnök-helyettes, és a végén meg egyszeriben miniszterelnök lett. Közben a kehes hivatalnok kigömbölyödött, megpofásodott, és jócskán hátracsúszott a homloka is. Apám teljesen elképedt. Hogyan történhetett mindez? Azt rebesgették a népek, hogy valójában az új kormányfő mindig is Rákosi samesze volt, miniszterelnökként pedig valójában a kopasz strómanjaként irányította az országot. Apámnak sehogy sem fért a fejébe, hogyan lehet egy tejfelesszájú, pitiáner szarvágó az ország első embere. Szerinte a jellem nemcsak válságos helyzetekben, de fesztelen körülmények között, mint amilyen a vásárlás, mindenkor kiütözik. Maszekként sosem kedvelte a kommunizmust, sem a kommunistákat, de bárkiben értékelte a személyes képességeket és a tudást, a nagyvonalúságot pedig egy államférfi elengedhetetlen erényének tartotta. Azt vallotta, hogy a kicsinyesség nem következetesség vagy elvhűség, hanem jellemhiba. Az ilyen ember más aljasságokra is képes. Apám élete folyamán jó emberismerőnek bizonyult. Antedatált levélben ugyan, de hivatalosan mégiscsak Hegedűs András hívta be az oroszokat 1956 októberében.

BOTH BALÁZS

Káin álma

*Az Úr hangja széles határt nyitott
szememben a térnek.
Kísérőim elvert kutyák,
éhség, szégyenbélyeg.
Egy arc, ha olykor feltűnik,
szelek porában látom.
Kifakadt seb az esti ég,
vérszínű gyümölcs az ágon.
Városhatárnál, ha állok,
vadszeder oltja szomjam.
Megölhetetlen élek,
és Ábel nevet álmomban.*

Paul Cézanne: Almák és narancsok (1900)

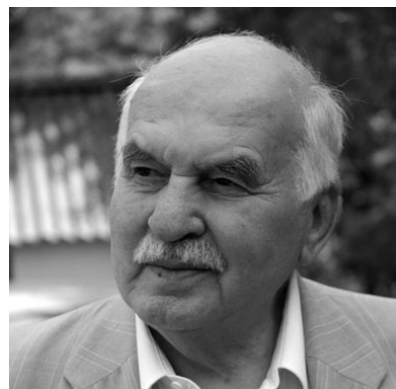
*Gondolj, mielőtt hozzáérsz,
a tiltott, bibliai fára,
napszínű bőrét, kerek húsát
ez a tál gyümölcs felkínálja –
A sikidomok rendjében annyi test,
a tál körén sugárzó meztelen élet –
Fesztes héjától a mag centrumáig
villámlanak felé a fények,
s e fékevesztett melegben adná
méz-levét, megnyíló, sikos testét –
Angyal nem áll eléd pallossal,
de a bűnöst megkeresnék.*

In memoriam F. Gy.

*Egy kép: hajad szökőkútja, a lila levendulák,
kilencvenkettedik nyár, fényekkel teli a világ,
földhöz szegezve mennyi év telt, számkivetve, kínban,
s most lepkeszárny-szép ajkad mosolyából ittam,
ételt-italt kívüle most már sohasem kívánok,
amíg a napok felhőiről levarázsolnak az álmok,
csak szád ívének kútját, a levendulák között,
és szemed villanását. Mert semmi más nem örök.*

A közvetlen szemtanú

Interjú Horváth Jánossal, a „köztársaság-ellenes összeesküvés” kiskgazda vádlottjával, a Magyar Forradalmi Tanács alapítójával, a Magyar Országgyűlés egykori korelnökével

1947. október 23-án végezték ki Donát Györgyöt, a Magyar Közösség pere néven ismertté vált úgynevezett „köztársaság-ellenes összeesküvés” fő vádlottját. 1947. január elején az összeesküvésben való állítólagos részvétele miatt Horváth János kiskgazda képviselőt is letartóztatták a demokratikus államrend és a köztársaság megdöntésére irányuló szervezkedés koholt vádjával. A Mistéth-per hatodrendű vádlottjaként 1947. augusztus 29-én három és fél év kényszermunkára ítélték, amelyet a Népbíróóságok Országos Tanácsa 1948. március 3-án három évre mérsékelte. 1947. február 4-én a pártvezetés kizárta a kiskgazdapártból. Horváth János 1956. október végén kapcsolódott be ismét a politikába, majd novemberben első között tájékoztatta az Egyesült Államok szenátusát a magyarországi eseményekről, a kibontakozás lehetőségeiről. A forradalom leverését követően évtizedekig az Egyesült Államokban élt, ahol közgazdászprofesszorként tevékenykedett. 1998-ban tért vissza Magyarországra. Négy cikluson át országgyűlési képviselő, 2003-tól a Parlament korelnöke volt.

– Mikor került kapcsolatba a Testvéri Közösséggel?

– A nyilasokkal és nációkkal szembeni ellenállás szervezése kapcsán a mozgalomban nekem is szerepem volt, háborúellenes röpiratokat és irományokat nyomtattam. 1944. augusztusban, mondhatni véletlenül kerültem kapcsolatba az ellenállásban részt vevő titkos társasággal. Eredetileg röplapokat vittem Kecskemétre, egy értekezletre a Szabad Élet Diákmozgalom tagjaként, és az ottani megbeszélés keretében szerveződtem be. A nyilasok 1944. december 14-én tartóztattak le, és a szabad élet diákmozgalombeli tevékenységem miatt halálra ítélték. A Margit körúti katonai fogházban tartottak fogva, ahonnan a csodával határos módon menekültem meg az akasztófától december 25-én. Előző este ugyanis váratlanul behatolt a Széna térre egy orosz tankoszlop, és elkezdett lövöldözni, nagy riadalmat keltve a nyilasok körében. Meghiúsult kivégzésemet köve-

tően a nyilasok és a németek még hetekig fogva tartottak, csak a szerencsének köszönhetem, hogy a kínzások és a bombázások ellenére életben maradtam. A diák ellenállási mozgalomban betöltött szerepemről, és letartóztatásomról szóló részletes, *The Peace Seekers* című visszaemlékezésemet a *The Hungarian Studies Review* publikálta 1983-ban, amelynek digitalizált változata megtalálható az interneten is. 1945. január 7-én szabadultam, és rövid időn belül bekapcsolódtam a politikába: nemzetgyűlési és fővárosi törvényhatósági képviselő lettem a Független Kiskgazdapárt színeiben, számos gazdasági és közéleti tisztséget töltöttem be, többek között a Magyar Parasztszövetség gazdasági igazgatójává választottak meg. Az 1947-es perben, amelyben engem, és jó néhány párttársamat is elítélték, valójában a kommunista hatalom útjában álló kiskgazda politikusok likvidálása, a párt szétbomlasztása volt a cél. A Test-

véri Közösség köztársaság-ellenes szervezkedésének koholt vádjára szolgáltatott ürügyet arra, hogy bebörtönözzenek minket, és a kiskgazda vezetést kompromittálják.

– Hogyan emlékszik vissza 1947-es letartóztatására?

– 1946. december 3-án kezdődött meg a szövetkezeti törvény vitája, amelynek én voltam az előadója a Nemzetgyűlésben. A kiskgazdák két megszavazott módosító javaslata miatt azonban a munkáspártok a köztársasági elnökhöz fordultak, aki végül engedve a nyomásnak, nem járult hozzá a december 13-án elfogadott törvényjavaslat kihirdetéséhez. 1947. január elején újra a törvényjavaslattal foglalkoztunk. A letartóztatásom előtti napon estig a Nemzetgyűlésben voltam. Amint kiléptem a Parlamentből, néhányan csatlakoztak hozzám, és hazakísértek az otthonomba. Másnap reggel ugyanazok a személyek beültettek egy autóba, és az Andrássy út 60-ba szállítottak. Rövidesen le is

*A Magyar Nemzetgyűlés alakuló ülése, 1945. november 29.
Horváth János Tildy Zoltán miniszterelnök mögött jobbra áll. (ismeretlen fotós)*

tartóztattak. A kihallgatások azután fokozatosan eldurvultak.

– *Bár a Népbíróságok Országos Tanácsa 1948. március 3-án három évre mérsékelte büntetését, végül mégis néhány nap híján négy évet töltött a börtönben.*

– 1950. december 24-én váratlanul szabadultam. Ezért is vittek néhány héttel korábban a szegedi börtönbe. Mint utóbb megtudtam, feltehetőleg angyalföldi kommunisták jártak közben érdekekben, bebörtönzésem előtt ugyanis az angyalföldi kiscgazda szervezetnek voltam az elnöke. Miután elhagytam a börtönt, azonnal vonatra ültem, és hazamentem a családomhoz. Segéd munkásként kezdtem dolgozni, majd kitanultam a villanyszerelést, és műszerész lettem, ami nagy előrelépést jelentett. A Siemens Röntgen- és Orvosi Készülékek Gyárból egy-

két év múlva átkerültem Óbudára, a Flórián téren álló egykori Dohánygyár épületébe, ahol többek között rádiós adóvevő készülékeket gyártottunk. 1956 elején a vállalat beolvadt a Beloianisz Híradástechnikai Gyárba. Onnan hívott el főnököm, Fekete István mérnök a Bányászati Mélykutató laboratóriumába. Ott különféle geológiai eszközöket fejlesztettünk.

– *A magyar közéletbe, politikába való visszatérésre az 1956-os forradalom adott újra lehetőséget. Mit csinált október 23-án, majd az elkövetkező napokban?*

– Október 23-án éppen a munkahelyemen voltam a Szent István körúton, a Nyugati pályaudvar közelében. Nemrég kerültem át a Beloianisz Gyárból a laboratóriumba, ahol szerszámkészítő műszerészként dolgoztam. Én is csatlakoztam az utcán vonuló tün-

tetökhöz. Szép, napos idő volt. Először a Bem térre vonultunk, majd onnan a Kossuth térre mentünk át. Éreztem, hogy történelmi pillanatnak vagyunk tanúi, ezért hazaszaladtam Erzsike lányomért az Apály utcába, és együtt tértünk vissza a Parlamenthez. Miután a hivatalos pártszónokok után Nagy Imre emelkedett szólásra, és másodsorra azt mondta, hogy „Kedves magyar testvéreim”, spontán éljenzés tört ki. Este hazamentünk, és hajnalban mi is hallottuk az ágyúdörgést, így galvanizálódott a tüntetés. Másnap a tilalom ellenére elindultam a munkahelyemre, de egész nap az utcákat jártam. A körúton több halottat is láttam, akiket a szovjetek öltek meg, majd az Astoriánál hallottam, amint a szovjet katonák arról próbáltak meggyőzni minket, hogy ők csak azért harcolnak, hogy

megvédjenek minket a báróktól és bankároktól. Mi pedig bizonygatuk, hogy mindannyian munkások vagyunk, ők menjenek haza.

– *Milyen szerepe volt a forradalomban? Részt vett a harcokban?*

– A Beloianisz Gyár Munkás-tanácsának aktív tagja voltam. Néhány éjszakát Óbudán töltöttem a gyár pincéjében, és ott voltam egy-két megbeszélésen. A harcokban azonban nem vettem részt, bár nekem is volt puskám. Egy alkalommal a gyárban felmentem a lépcsőházba, és az ablakból rálóttam egy szovjet tankra. A tank rögtön megfordult, a lépcsőház ablakára irányította a csövét, és visszahaladt. Szerencsére volt annyi lélekjelenlétem, hogy még a belövés előtt visszaszaladtam a pincébe.

– *Mikor vette fel a kapcsolatot kiszgazda politikustársaival?*

– Rövidesen találkoztam politikustársaimmal. Tildy Zoltán és Kovács Béla bekerült Nagy Imre kormányába. Azt követően, hogy Tildy elmondta beszédét a rádióban, megszűntek a puska lövések az országban. Tildy Zoltán üzent, hogy jöjjünk be hozzá a Parlamentbe Kiss Sándorral, hogy az agrárfront lehetőségeit mérlegeljük. Közben hozzáálltam a Független Kiszgazdapárt újjászervezéséhez is, ismét én lettem az angyalföldi szervezet elnöke. Kiss Sándorral hozzáfogtunk a Magyar Paraszt-szövetség újjáalakításához. Ideiglenesen a Semmelweis utca 1-et jelöltük ki székhelynek. Megtaláltam Maléter Pál ezredest a Kilián laktanyában, és megigényeltük a Paraszt-szövetség székházát. Miután Maléter rábólintott, lefoglaltuk magunknak a Magyar Partizán-szövetség épületét. Így jutottunk székházhoz a Szabadság tér és Vé-csey utca sarkán.

– *Miért volt fontos a Magyar Paraszt-szövetség életre keltése?*

– A Magyar Paraszt-szövet-ségnek mint a magyar parasztság legfontosabb érdekképviseleti szer-vének fontos szerepe volt 1945-ben és 1946-ban, elég csak a sikeres parasztnapokra gondolni. A köz-

Ifjúkori portré

társaság-ellenes összeesküvési per-ben Rákosiék a Független Kiszgaz-dapárt mellett a Paraszt-szövetség ellen is támadást indítottak, első-k között számolták fel a szerveze-tet. Többekkel együtt Kiss Sándor igazgatót és engem is perbe fogtak, és bebörtönöztek. 1956 október-ben mindkét szervezet újra munká-hoz látott. Kovács Bélát választot-tuk meg a Kiszgazdapárt elnökének, a Paraszt-szövetség vezetését pe-dig újra Kiss Sándorra bíztuk. Én a helyettese lettem.

– *Kik vettek még részt a Pa-raszt-szövetség újjászervezésében?*

– Kiss Sándor mellett ott volt velünk többek között Barsi Dénes, Göncz Árpád, Kelemen Sándor, Oláh István, Patonai Elek és Vörös Vince. Üzeneteket küldtünk, kül-döttségeket fogadtunk, szervezked-tünk, hogy híre menjen szerte az országban, hogy újra munkához

látunk, és minél több szervezet alakuljon újjá. Amikor október 31-én a rádió nyilvánosságán ke-resztül bejelentettük a Magyar Pa-raszt-szövetség megalakulását, leg-ontosabb üzenetként azt akartuk kinyilvánítani, hogy a szervezet az 1945-ös földreform, a paraszti termelés szabadsága és a minden-mű szövetkezés teljes önkéntes-ségének elve alapján áll, és célja az egyetemes magyar parasztság erőinek tömörítése, a parasztság gazdasági és kulturális felemelke-désének előmozdítása.

– *Kiss Sándor október 31-i rá-dióbeszédében a két agrárpárt, a kiszgazdapárt és a Petőfi Párt né-ven újjáalakult parasztpárt együtt-működését, egységes fellépését is szorgalmazta. A Vajdahunyad vár-ban a Mezőgazdasági Múzeum előtt a főtítkárrá megválasztott Farkas Ferenc felszólította pa-raszt-párti párttársait, hogy a pa-raszt-szövetség munkáját is támo-gassák.*

– A parasztegység kérdése már 1945–1946-ban is folyamatosan napirenden volt. 1947. eleji letar-tóztatásunk előtt néhány héttel szerveztünk egy konferenciát a pa-raszttegység helyreállításáról, ame-lyen a két agrárpárt egyesülésének lehetősége ismételen szóba került. 1956-ban újra fontos volt kimon-dani, hogy nincs többé különbség szegény- és gazdagparaszt között, a parasztság érdekeinek képviselete tekintetében a két agrárpártnak egységesen kell fellépnie.

– *Kevésbé ismert, hogy a Ma-gyar Paraszt-szövetség november első napjaiban a gazdasági kibon-takozás tekintetében is kezdemé-nyező szerepet játszott.*

– Egyik prioritásunk az volt, hogy megkezdjük a munkát a ma-gyar gazdaság talpra állítása érde-

kében. Ebben én is fontos szerephez jutottam. A Parasztszövetség gazdaságpolitikai igazgatójaként november 2-án összehívtam egy gazdaságpolitikai konferenciát, amelyet Kerék Mihály elnökölt. A szervezésben többek között id. Bokros Lajos, Boros Lajos, Füzesi István és Márta, valamint Göncz Árpád segített nekem. Az ankét délelőtt kezdődött, és délután öt óra felé ért véget.

– *Milyen feladatok, tervek hangzottak el az Országos Gazdasági Újjáépítési Tanács ülésén?*

– Fontosnak tartottuk kimondani és megerősíteni, hogy a forradalom eredményes volt, és az ország stabilitása érdekében vissza kívánunk térni az 1945-ös demokratikus platformhoz. A politikai kibontakozás halad a maga útján, hónapokon belül új választások lesznek. Addig is azonban fontos feladat volt, hogy azonnal folytatódjon a termelés, a mezőgazdasági munka, a kukoricatörés és a többi tennivaló, a répa, krumpli felszedése. Az volt az álláspontunk, hogy a tulajdonviszonyokhoz ne nyúljunk, minden maradjon úgy, ahogy van, a gyárakat, bankokat ne privatizáljuk, mindenki tegye a dolgát mindaddig, amíg más határozat nem történik. A folyamatosság volt a fő szándék az iparban, a pénzügyi világban és a szolgáltatások terén. Ne szervezzük újjá az ország gazdaságát egyik napról a másikra, nehogy elhamarkodjunk valamit, mert az átszervezés újabb károkat okozhat. Mondok egy példát: ha például nem tudják, kié a föld, senki nem fogja leszedni a kukoricát.

– *Kiket tájékoztattak az ülésen elhangzottakról?*

– Készült egy iromány az ankétról, és elhatároztuk, hogy azt

Leányával, 1945-ben

nyomban a kormány és a nép tudomására hozzuk. Átmentem a Parlamentbe Tildy Zoltánhoz. Először a titkárként tevékenykedő fiával beszéltem. Tildy László szívélyesen üdvözölt. Elmondtam neki, hogy imént fejeződött be a Parasztszövetségnél az agrárkonferencia, és beszámoltam neki, hogy létrehoztunk egy tanácsot a magyar gazdaság újjáépítésének szándékával. Átadtam neki az irományt, amelyet legalább húsz személy írt alá. Ebben a pillanatban kijött a szobájából Tildy Zoltán. A fia szólt neki, hogy fontos dolgot akarok mondani, és átadta neki a feljegyzést. Tildy egyetértőleg bólintott, és kihívta a szobából Nagy Imrét. A miniszterelnöknek és a miniszterelnök-helyettesnek ugyanis közös volt a szobája. Nagy Imre is átolvasta a feljegyzést. Mindketten elégedetten nyugtázták az Országos Gazdasági Újjáépítési Tanács megalakulását, és támogatták munkánkat. Amikor felmerült, hogy ki legyen a tanács vezetője, elmondtam, hogy én hívtam össze az ülést. Erre Nagy Imre a következőt mondta nekem: „János, akkor te legyél az elnök, addig is, amíg hivatalosan meg nem válasz-

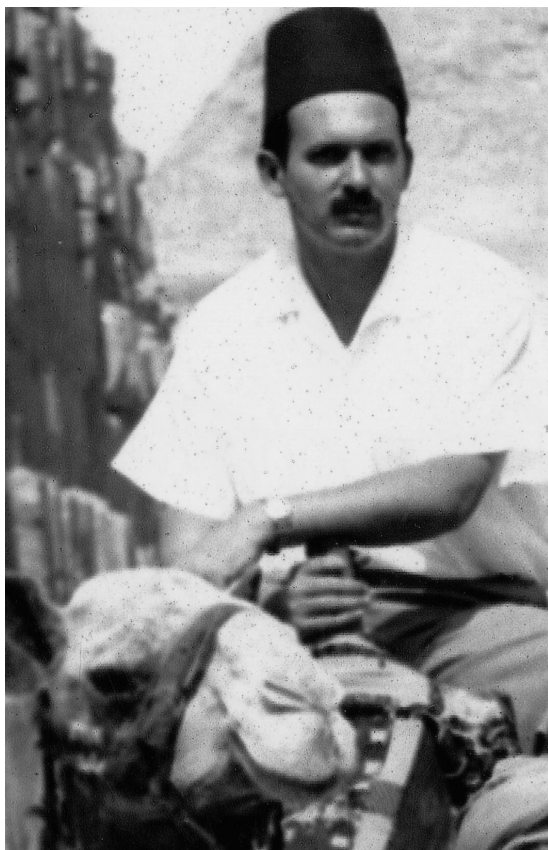
tanak.” Mint a forradalom napjaiban minden, ez a tanács is spontán alakult meg. Én hívtam össze az ülést, és Kiss Sándor volt a házigazda. A parasztpártiak közül is többen eljöttek, ott volt például a gazdaságpolitikus Farkas Ferenc is, aki másnap Bibó Istvánnal együtt bekerült Nagy Imre kormányába. A tervek szerint Bognár József, a Magyar Nemzeti Bank frissen kinevezett elnöke adott volna számunkra pénzt. Azt is elhatároztuk, hogy hamarosan meghatározzuk a gazdasági kabinet összetételét.

– *Az ülés jegyzőkönyve fennmaradt?*

– Emlékeim szerint értesítettük a sajtót is, de hogy készült-e több példány az irományból, arra már nem emlékszem. Az egyik nálam lévő példányt átadtam Tildy Zoltánnak és Nagy Imrének.

– *Mikor hagyta el Magyarországot?*

– November 9-én. Úgy gondoltam, hogy csak néhány hétig leszek távol. Mivel tudtam angolul, és 1945–1946-ban az amerikai-magyar segélyakció társelnökéeként, az ENSZ Segély- és Újjáépítési Bizottságának (UNRRA – United

Egyiptomban, 1959-ben

Nations Relief and Rehabilitation Administration) miniszterelnöki megbízottjaként nemzetközi ügyekkel is foglalkoztam, többen bátorítottak, hogy tájékoztassam a nyugati világot, hogy mi is történt valójában Magyarországon az elmúlt két hétben, és milyen kibontakozási lehetőségek jöhetnek szóba a forradalom leverését követően. Ez tűnt a leghatásosabbnak. Még itthon próbáltam különféle feljegyzéseket eljuttatni a diplomatakhöz, de ezek a kísérletek nem bizonyultak eredményesnek. Volt olyan kézzel írott feljegyzésem, amelyet – mint később Robert McKissontól, a State Department magyar ügyekkel foglalkozó tisztviselőjétől megtudtam – John Foster Dulles kórházban maradt pizsamájában találtak meg. Az amerikai külügyminisztert ugyanis a forradalom napjaiban kórházban kezelték. Noha mindenképpen visz-

szá akartam térni Budapestre, mégis úgy láttam jónak, ha feleségem és Erzsike lányom is velem tart. Kiss Sándorral együtt mentünk. Később mások is követtek minket, így Jónás Pál, Nyeste Zoltán, Boros Lajos és Füzesi István. Egy rövid ideig Bécsben maradtunk. Közben november közepén az Egyesült Államok Szenátusának meghívására néhány napra Washingtonba utaztam, hogy a magyarországi eseményekről bizalmas tájékoztatást adjak a külügyi illetékeseknek. December közepén már a családommal együtt tértem vissza Amerikába. Erzsike lányom a közelmúltban mesélte, hogy sohasem fogja elfelejteni az utat. Egy különgéppel, egy kimustrált katonai repülővel utaztunk, amely rossz időbe keveredett. A gép összevissza rázkódott, olyan volt, mint ha hullámvasúton ültünk volna. Először az Azori-szigeteken szálltunk le tankolni, majd onnan Új-Fundlandba mentünk, ahol sarkvidéki, farkasordító idő volt. Január elsején azután visszarepültem Strasbourgba.

– *Rövid bécsi tartózkodására visszatérve, fontos szerepe volt az új emigrációs szervezet, a Magyar Forradalmi Tanács megalakításában.*

– Kiss Sándorral végig együtt voltunk Bécsben, beszélgetéseket folytattunk a magyarországi eseményekről a sajtó és a különféle nemzetközi szervezetek képviselőivel. Kezdetől fogva közösen tárgyaltunk arról, hogyan lehetne a forradalom ügyét a leghatásosabban képviselni. Emiatt én eredetileg Bécsben kívántam maradni. Sándorral az volt az elgondolásunk, hogy a magyar ügyet csak egy új, a forradalomban aktív politikai szerepet vállaló szemé-

lyekből álló testület képviselheti hitelesen. Ezt a felvetést Nagy Ferenc, korábbi miniszterelnök, a „régii” emigrációt képviselő Nemzeti Bizottmány alelnöke is helyeselte és támogatta. Nem véletlenül írta egyik levelében, hogy „[...] az 1945-ös pártok képviselőire és a szabadságharcos csoportok képviselőire kell az új nemzeti reprezentációt építeni.” A Washingtonban élő volt kormányfővel rendszeresen tartottuk a kapcsolatot, és tájékoztattuk a fejleményekről. Az volt a meglátásunk, hogy az új szervezet központja Európában kell, hogy legyen. Párizs is szóba került, végül azonban az Európa Tanács központjának is helyet adó Strasbourg mellett döntöttünk. A Magyar Forradalmi Tanács november 19-i deklarációját én írtam. A deklarációt és akcióprogramunk egyes részleteit Nagy Ferencnek is megküldtük postán. A forradalmi Kisgazdapárt mellett a szociáldemokraták, a Magyar Parasztszövetség, a volt Politikai Üldözöttek Szövetsége, a forradalmi MEFESZ, a Magyar Értelmiség Forradalmi Bizottsága és a Kilián laktanya harcosai is szerepeltek az aláírók között. 1957. január 1-én tartottuk kongresszusunkat Strasbourgban.

– *Az ENSZ Magyarországgal foglalkozó 1956-os különbizottsága magát is meghallgatta, hogyan zajlottak ezek a tanúmeghallgatások.*

– A különbizottság a tizenkilencedik ülésén, 1957. február 19-én hallgatott meg az ENSZ székházban, New Yorkban, ahol a Magyar Forradalmi Tanácsot képviseltem. A vallomásom angol nyelvű átírata másokéval együtt megtalálható az OSA Héderváry Gyűjteményében. Az események

Horváth János átveszi a Magyar Érdemrend nagykeresztjét a Parlamentben, 2011. augusztus 19. (fotó: Botár Gergely, KIM)

hátterét bemutatva, beszámoltam a kommunista rendőrállam hazugságairól és arról, hogy mi vezetett a munkások egyre fokozódó elégedetlenségéhez, amely azután a forradalom kirobbanásában tetőzött. Mivel évekig börtönben ültem, majd gyári munkásként dolgoztam, saját bőrömön tapasztaltam a rendszer torzulásait és törvénytelenégeit. Fontosnak tartottam hangsúlyozni azt is, hogy a forradalom spontán módon tört ki, és az egész ország egységesen támogatta, munkások, diákok, értelmiségiek, nők, férfiak, fiatalok és öregek egyaránt; ha a szovjetek nem avatkoznak be, nem került volna sor a vérontásra. A meghallgatás során részletesen beszámoltam azokról az eseményekről, amelyeknek közvetlen szemtanúja voltam, és a forradalomban betöltött politikai szerepemről is szóltam. A politikai megbeszélések

kapcsán ügyeltem arra, hogy senkit ne nevezek meg, nehogy az illető személyeknek vagy hozzátartozóiknak bajuk származzon ebből. Miután New Yorkban harmincötünket meghallgattak, Európában folytatódott az adatgyűjtés. A meghallgatások során két fontos szempont volt. Az egyik az, hogy az adatközlők ne legyenek ismeretek a Szovjetunió és a magyar kormány előtt, mert számukra és rokonaik számára ez életveszélyt jelenthet. A másik pedig az, hogy az ENSZ elé került anyagot se a Szovjetunió, se Kádárék ne használhassák fel propagandacélokra. Ne mondhassák azt, hogy az ENSZ-et félrevezették ezek a magyar áruelők.

– 1957 elején alapította meg a Kossuth Foundation nevű szervezetet, amelynek elnöke lett. Milyen célokat tűzött maga elé az alapítvány?

– Az volt a szándékom, hogy a forradalom emlékét úgy lehet a leghatásosabban ébren tartani, Magyarország szovjet függőségének tényét hangoztatni és a kommunista propaganda hazugságait cáfolni, ha a társadalmi, kulturális és tudományos szférában fejtjük ki a missziókat, nem pedig az emigráns politika keretében. Egyik fő törekvésünk az volt, hogy elérjük, hogy minél több vendégprofesszort és szakembert hívjanak meg Magyarországról a világ több pontjára. Az amerikai külpolitika agytrösztje értékelte, és hatásosnak tartotta erőfeszítéseinket. Persze ezt Kádár kémei is észrevették. Amikor hazajöttek, azt jelentették, hogy a magyar emigráció külügyminisztere Horváth János. Ennek azután az lett az eredménye, hogy évtizedekig nem jöhettek haza.

Farkas Judit Antónia

Valóban Kősziklára épített ház, kősziklára... Mika Sándor Egyesület, 2016.

1964 februárjában kerültem az Eötvös Kollégiumba, amelyről csak annyit tudtam, hogy a legjobb bentlakási feltételeket biztosító diákszálló. Igaz, matematika–latin–ógörög szakos tanárunk említette, hogy Eötvös-kollégista volt, de hozzáfűzte: a kollégium a háború után megszűnt, akárcsak az ógörög-oktatás. Másodéves koromtól aztán szakkollégista lettem, ami a szocializmus viszonyai közötti Eötvös-kollégistaságot jelentette. Életem húsz éven át szorosán kötődött a Ménesi úti kollégiumhoz – előbb diákként, majd szeniorként, és közel másfél évtizeden át nevelőtanárként.

Ezalatt persze vázlatosan megismerhettem a kollégium múltját is. Sokat hallottam a legendás igazgatóról, Bartoniek Gézáról, évek múltán naponta válhattunk tekintet Gombocz Zoltánnal az igazgatói irodában, a Collégium 1945 utáni léteért küzdő konok utóvédharcossal, Keresztury Dezsővel személyesen találkoztam, részt vettem Kodály Zoltán temetésén és Pais Dezső anyagi hagyatékának felmérésében.

Az már a kezdetek kezdetén érdekelt, hogy a csütörtöki kollégiumi vitaestek vészjelző pillanataiban miért rohan ki a nagytársalgóból Tóth Gábor igazgató úr. Hamar rájöttem, azért, hogy időt nyerjen... hogy azt tudja mondani: az inkriminált mondat elhangzásakor éppen az irodában volt, de majd „utánjár a dolognak...” Ezalatt ideje maradt mozgósítani a politikailag magas beosztású hajdani kollégistákat – gondolom, többek között Óvári Miklóst, a Kádártitkárság vezetőjét –, hogy az „elitista Kollégium” 1956 utáni részleges helyreállításával is elégedetlenkedő „elvtársakat” semlegesítsék.

Hogy mi volt a nemzedékek képzeletét szervező, a minőségi tanárképzéssel az ország szellemi arculatának megváltoztatását célul tűző Eötvös József Collégium igazi története, azt az alapításának 120. évfordulójára kiadott, *Kősziklára épített ház* című könyv írásaiból tudtam meg behatóan. Ahogyan azt is, hogy a kötetet megjelentető egyesület névadója, a kivételes tanáregyéniség, Mika Sándor neve milyen történészi teljesítmény, tehetséggondozás és pártfogás hívószava.

A kötet összeállítására az sarkallta a Mika Sándor Egyesület végzős diákjait, hogy rábukkantak a Kollégium alapításának ötvenedik évfordulójára összeállított, de végül kiadatlan kötet kézírataira. Ezeket egé-

szítették ki a kommunista hatalomátvétel után nem sokkal „az elitképzés eleve reakciósságának” vádjával bezárt, pusztá bentlakásossá silányított, majd 1956 után részben feltámasztott oktatási intézményről szóló különféle súlyú, műfajú írásokkal, dokumentumokkal. Bevezetőjében Hóvári János, az Eötvös József Kollégium Baráti Körének elnöke mintegy a kötet tartalmi összefoglalásául leszögezi: „Az Eötvös Collegium 1895-ben a nagy reményű erős magyar nemzet intézményeként jött létre. Az ország lakóinak akart új műveltséget adni Fogarastól Kismartonig, Nagyszombatól Újvidékig, Fiumétól Mohácsig.”

A kötetnek *Az Eötvös Collegium Jubileumi emlékkönyve 1895–1947* című első részében a kollégium szellemi tartóoszlopaira, az igazgatókra és a kiemelkedő szaktanárookra emlékeznek a jelzett kor diákjai, akik maguk is a magyar oktatási, tudományos és művészi élet meghatározó képviselői. Gerevich Tibor az első igazgató, Bartoniek Géza (1854–1930), „Bégé Úr” méltatása kapcsán világít rá azokra a jegyekre, amelyek őt, az intézményt, s általa annak növendékeit is jellemezték: „Bár határozott véleménye volt a dolgokról, nézeteit, világnézetét nem erőszakolta a kollégistákra, s épp ezzel a magasrendű objektivitással, észrevétlenül, akaratlanul is hatott rájuk, s teremtettem meg a kollégiumban a szellemi szabadság légkörét. A gondolat, a kutatás szabadságát szentnek tartotta. Hitt a tudományban, és a tudományos munkát a legmagasabb mértékkel mérte. Ezt az igényességet a kollégistákba is belenevelte.” Ezen kívül az is fontos, amit Gerevich Tibor így foglal össze: „A kollégisták iránti gondos szeretete nem szűnt meg az egyetemi évek után sem.” A kollégiumból kikerült diák sorsának figyelemmel kísérését Szekfű Gyula Mika Sándor példáján mutatja be, aki – mint ez a róla szóló íráshoz tartozó dokumentumokból kiderül – a minisztériumi tanácsosokon kívül a legnagyobb történész-tekintélyt, Szilágyi Sándort ostromolta éveken át annak érdekében, hogy kivételesen tehetséges pártfogoltja ösztöndíjhoz, álláshoz jusson. Szekfű Mika Sándor történészi munkásságát méltatva máig érvényes gondolatot fogalmaz meg: „Ran-kétől megtanulta, hogy ha egyáltalában megfigyelhető valamiféle törvényszerűség az emberi történetben, akkor az, hogy a külpolitika befolyásolja legjobban az államok belső életét.”

Lényeges volt a francia kultúra felé nyitás az egyoldalú német szellemi befolyás ellensúlyozására, s ennek igénye már az 1870-es években felmerült, amikor a siralmas állapotú magyar tanárképzés színvonalának emelésére Eötvös Loránd azt ajánlotta Trefort Ágoston vallás- és közoktatásügyi miniszter figyelmébe, hogy a párizsi École Normale Supérieure mintájára létesítsenek olyan bentlakásos felsőoktatási intézményt, amely a mindennapi létükben biztosított diákoknak célirányos oktatási programot nyújt. A báró Eötvös Józsefről elnevezett Collégium az 1895. augusztus 31-i szabályzat szerint a budapesti tanárjelölt hallgatóknak „tisztas együttélésben megad minden segítséget arra, hogy egyetemi tanulmányaik alatt szakpályájukra elméletileg és gyakorlatilag kellőképpen készülhessenek”.

A kollégistáknak tanulmányaik folytatása során két, három élő nyelvet el kellett sajátítaniuk a latinon kívül. A hatvanas években is gyakran idézték azt a szemináriumot, amelyben a professzor az elolvasandó könyvek között egy olasz nyelvűt is feladott a diáknak, aki így szabadkozott: „Professzor úr, én nem tudok olaszul.” „Akkor magának három hónap múlva kell a beszámolót megírnia, addig ideje lesz megtanulni” – hangzott a válasz. Hogy ez valóban így volt, azt Kéry László *Az Eötvös-kollégium a második világháború idején* című írása is igazolja: „Ha valahol mégis van fiatalos erőmutogatás, akkor szakórakon, hová rendszerint többhetes munka eredményét hozza az éppen soron következő s bocsájtja tanára és társai bírálata alá. Idegen nyelvű szakoknál a gólyák esetleg kezdetleges nyelvtudásáról nem vesznek tudomást; félévig, egy évig eltúrik a nyelvi botladozást, de ez idő alatt is éppen olyan bőkezűen mérik az olvasmányokat, mint a későbbi években.” Az ifj. Arató György–Perényi Károly szerzőpáros egy nyelvzseni történész megtérbolyodásának históriáját tárja fel *„Egy legendás őrült” nyomában. Janicsék István* című tanulmányában. Alakját Sötér István örökítette meg *Fellegjárás* című, 1939-ben megjelent regényében.

A Collégium az első tizenhat évben a Csillag utcában kivett bérlakásokban működött család-rendszerűen. Meghatározó része volt a szabad használatú könyvtár, amelynek 1905-ben 16.000, harminc évvel később 35.000 kötete volt. Az intézmény 1911-ben költözött át az e célra felépített, ma is álló épületbe. Az addig eltelt másfél évtizedben 160 tanárt bocsátott útnak. Ebből 135 működött az ország különböző gimnáziumaiban, de többen tanítottak egyetemen,

szereztek doktorátust, dicsekedhettek megjelent szakmunkákkal. A végzetek száma az I. világháborúig 240-re emelkedett, s közülük 35-en tanítottak egyetemen, érték el a tudományban vezetői státuszt, s lettek reprezentánsai a művészeti életnek, mint Kodály Zoltán, Szabó Dezső, Kuncz Aladár, Laczkó Géza. 1941-ben a még életben lévő kollégisták száma 600 volt, s közülük 356-an tanítottak középiskolákban, 63-an egyetemeken és főiskolákon, s 60-an dolgoztak a tudományos intézményekben különféle beosztásokban.

A Kollégium 1956 utáni történetébe Pál Zoltán *A magyar népi mozgalom és az Eötvös Kollégium a Kádár-rendszerben (1956–1989)* című tanulmánya enged betekintést. E korszakban az adott év kiemelkedő eseménye volt a türtnek számító március 15. méltóságteljes megünneplése. Ez alkalomból hangzott el 1968. március 15-én Szabad György professzor emlékbeszédét megelőzően Utassy József több helyen és többször is nagy vihart kavart verse, a *Zug március*. A március 15-i ünnepségek következménye volt az a kezdeményezés, hogy emléktáblát kellene állítani a szabadságharcban küzdő Bécsi Légiónak a vár falán. A kötetben szembesülhetünk azzal, hogy Tóth Gábor igazgatónak milyen kiterjedt levelezést kellett folytatnia éveken át a táblaállítás engedélyeztetése ügyében. A siker érdekében nem lehetett kihagyni a Hazafias Népfrontot, mert az, hogy „Állította az Eötvös Kollégium ifjúsága”, magában nem szerepelhetett. (Nem véletlen, hogy a kollégium állandó rendőrségi megfigyelés alatt állott.)

A kötet utolsó, *Vallomások* című részének legizgalmasabb beszélgetését, amelyet a Kollégium legendás híru francia tanárával, Aurélien Sauvageot-val készített Fodor Ilona az 1960-as években, magnószalagról lemásolva Arató Anna tette elérhetővé a nagyközönség számára. „A magyar nép dicsőséges, nagy nép, amelyet megbecsülünk, és örömmre szolgál, hogy ismét tiszteleghetek nagysága előtt” – hangzottak Sauvageot professzor szellemi végrendeletnek is beillő szavai. A kötetet lezáró kerekasztal-beszélgetések betekintést engednek a Szijártó István igazgató által vezetett kollégium életébe, miközben az is kiderül, hogy a kollégisták Borsi-Kálmán Bélától Bába Ivánon, Gergely Andráson, Hóvári Jánoson, Nagy József Zsigmondon át Szörényi Lászlóig milyen meghatározó szerepet játszottak a rendszerváltozás utáni külügyi munkában, diplomáciai küldetésben.

Kovács István

Fogaskerék a gépezetben Müller Rolf: *Az erőszak neve: Péter Gábor. Az ÁVH vezetőjének élete.* Jaffa Kiadó, 2017.

Amennyiben a magyarországi kommunizmust gépezetnek (is) tekintjük – s miért ne tekinthetnénk annak az 1945 és 1990 közötti időszakot, még ha azon belül „hivatalosan” különböző periódusokat meg is különböztetünk –, akkor annak a gépezetnek a működtetéséhez sok kisebb-nagyobb fogaskerekre volt szükség. A legnagyobb fogaskerek a Magyar Kommunista Párt, majd Magyar Dolgozók Pártja legfelsőbb vezetői – a mikor hármas, mikor négyes, mikor ötös fogatnak nevezett társulat tagjai (Rákosi Mátyás, Gerő Ernő, Farkas Mihály; Rákosi Mátyás, Gerő Ernő, Farkas Mihály, Révai József; Rákosi Mátyás, Gerő Ernő, Farkas Mihály, Révai József, Vas Zoltán) – voltak. Nem működött volna azonban a „szerkezet” a kisebb fogaskerek nélkül, amelyek közé Kovács István, Kádár János, Rajk László, Münnich Ferenc, Nagy Imre – és ahogy egykoron a filmek vége főcímében felsorolt szereplők nevét követően odaírták –: „...még sokan mások” sorolhatók. S hová lehet(ne) sorolni Müller Rolf könyvének hősét/alakját/tárgyát: Péter Gábor, született Eisenberger Benjámin, az 1945 és 1953 közötti időszak „megkerülhetetlen” alakját? Bármelyik kategóriába.

Az Újfehértón, szegény zsidó családban, 1906. május 14-én született, később szabósegédségig emelkedő, a magyarországi illegális kommunista mozgalomban már fiatalon bekapcsolódó, és különböző neveket használó, s – végül – Péter Gáborként ismertté vált személy a Rákosi Mátyás névvel fémjelzett korszak egyik legismertebb és legrettegettebb alakja lett. Az egyszerűen csak politikai rendőrségnek nevezett szervezet – a PRO, az ÁVO, az ÁVH – teljhatalmú ura, Rákosi Mátyás minden parancsának kérlelhetetlen végrehajtója.

Müller Rolf a szinte valamennyi, jelenleg elérhető forrást feltárva és feldolgozva, ennek a személynek az életútját vázolta fel kötetében. Amikor Gyarmati György korábbi, Péter Gáborról készült tanulmányát alapul véve továbblépett, jól tudta, hogy nem könnyű feladatra vállalkozik. Töredékes, hiányos – nem egy esetben egymásnak ellentmondó – források kritikus vizsgálatával kellett megrajzolnia egy olyan személy portréját, akiről mindenkinek más és más a vélemé-

nye, s aki magát – legalábbis a saját megmaradt feljegyzései szerint – csupán egy közreműködőnek, és nem a rendszert működtető személynek tartja. Pedig Péter Gábor jóval több volt, mint egyszerű közreműködő.

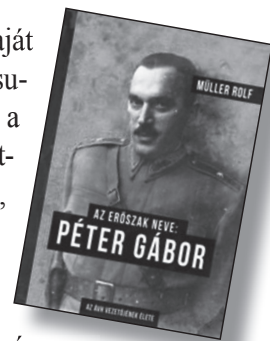
A szovjet belügyi szervek – valószínűsíthető, de konkrét dokumentumokkal alá nem támasztható – ágense, a szovjet utasítások végrehajtója. Rákosi Mátyás meghosszabbított jobb keze, a kommunista párt (a változó nevek ismétlése helyett csak így nevezve a korszak uralkodó hatalmi szervezetét) ökle. Ökol, amely lesújtott a kulákokra, az egyházi személyekre, a kispolgároknak, a Horthy-korszak különféle prominenseire, a szociáldemokratákra, a kisgazdapárti politikusokra és mindenkire, aki csak egy kicsit is másként gondolkodott arról a demokráciáról, amelyről sokan úgy vélték 1945-ben, hogy Magyarországon majd felépíthető lesz.

Péter Gábor és eszmetársai azonban már 1945 elején pontosan tudták, hogy nem demokráciát fognak építeni, hanem a Szovjetunió nyomán egy olyan „új világot”, amelyben a demokráciának nyoma sincs. S tudták azt is, hogy az „építkezéshez” szabad kezet kaptak. Csak azt kell figyelni, illetve csak arra kell összpontosítani, hogy a Gazda – Joszif Visszarionovics Dzsugasvili, azaz Sztálin – mit vár el. Aki ezeket az elvárásokat teljesíteni tudta, azzal „minden rendben” volt.

Természetesen a mértékül vett keleti irányba nagyon kellett figyelni, mivel a moszkvai széljárás nem volt mindig igazán követhető, és előfordult, hogy az egyik pillanatban még jónak vélt dolog (példa, üzenet) a másokban már rossznak minősült.

Péter Gábor egy ideig jól követte a széljárást, s megfelelt a hazai és a szovjetunióbeli „előljárói” elvárásainak. Ha kellett, egykori elvtársait ültette a bűnösök padjára, ha kellett, közvetlen munkatársait tüntette el az ÁVO/ÁVH sajátos, az „internálótábor – börtön – bitófa” sarokpontjai által határolt háromszögében.

Csillagzatának emelkedését a megváltozott moszkvai helyzet izgalmasan befolyásolta. Ott épp a cionista perekre készültek, és Rákosi Mátyás is úgy gondolta, hogy nem szabad nem követni a moszkvai irányt. Péter Gábor lett (volna) a kimunkálandó cionista összeesküvés, majd per első számú vádlottja. Különös helyzet: a Magyar Dolgozók Pártjának első számú vezetői (és a szűkebb vezetés nem kevés tagja)

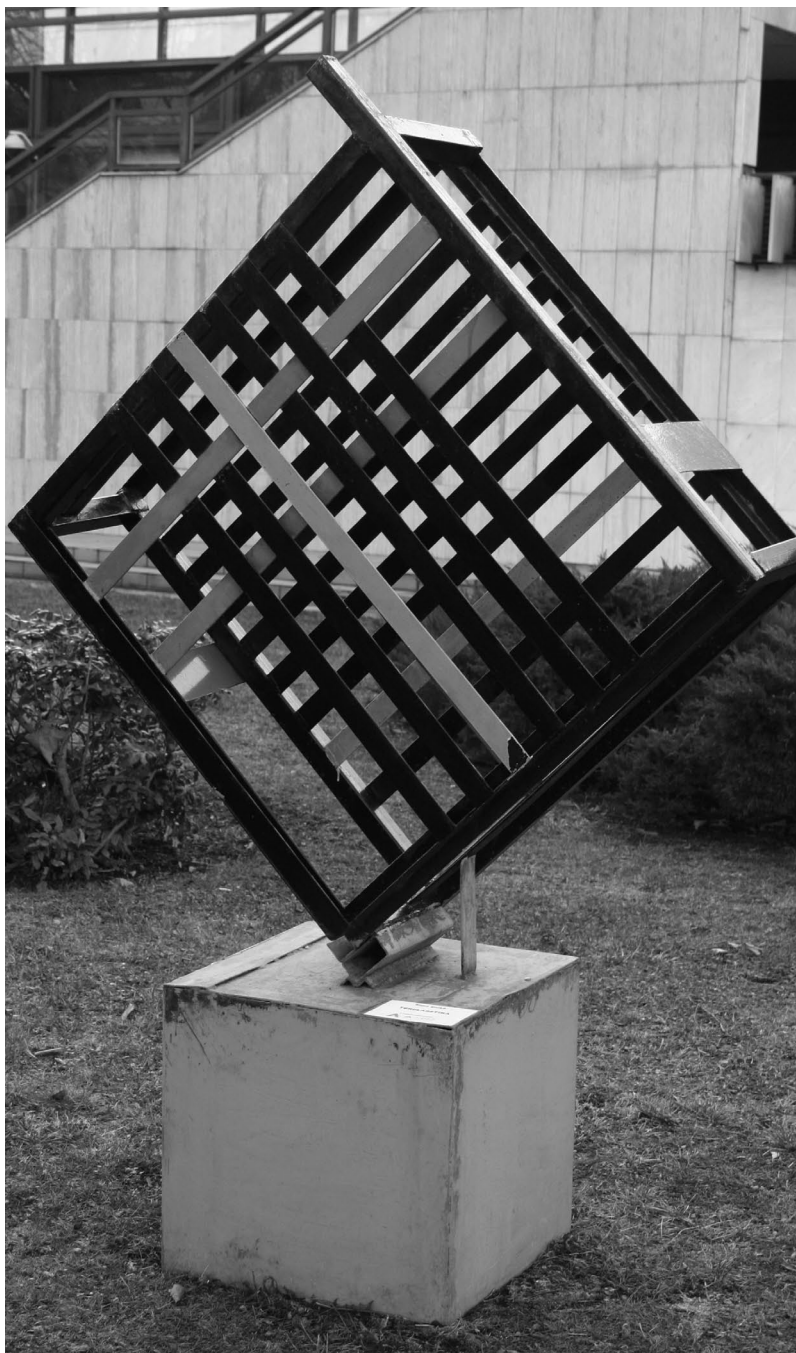
– Rákosi, Gerő, Farkas, Révai – kivétel nélkül zsidó származásúak voltak, és ők kívántak a sztálini antiszemitizmusnak megfelelően, cionista pert kreálni.

Péter Gábort és ÁVH-s beosztottait, illetve egykori beosztottait – akik „kiszemeltettek”, és többségükben szintén zsidó származásúak voltak, hiszen cionista perről lett volna szó – számos törvénytelenesség miatt lehetett volna a vádlottak padjára ültetni, de cionista „elhajlásért”...

Az ÁVO/ÁVH a magyar történelemben addig soha nem ismert erőszakszervezete, több tízezer hivatásos és sorozott állománnyal, államként működött az államban. S akik a legfelsőbb szintről ezt a gépezetet irányították, igyekeztek a maguk bűneit mások bűneinek kinyilvánításával, illetve bűnök kreálásával elfeledtetni. Nem sikerült!

Azok, akik meg- és átérték a korszakot, akik megjárták az Andrássy út 60. pokoli intézményét és más PRO/ÁVO/ÁVH épületeket, nem felejtettek. Voltak azonban olyan történelmi szereplők is (elődök és utódok), akik azt szerették volna, ha az emlékezet elhomályosul, és Szücs Ernő, Vajda Tibor, Tímár István, Décsi Gyula, Bauer Miklós, Princz Gyula, Károlyi Márton, valamint sok más „ávéhás” neve kikopik az emlékezetből. Müller Rolf könyve azonban leleplezően áll szemben a feledtetéssel. Értékes, szakmai szempontból korrekt és az „ítélet” megalkotását az olvasóra bízó könyve olyan munka, amely – ha a szerzőnek ereje, ideje lesz rá, és újabb források is előkerülnek – a folytatást, egy még alaposabb, még részletesebb biográfia megírását előlegezi.

A jelen kötet ehhez kiváló alapul szolgál, alig egy-két apró elírással, pontatlansággal találkozhatunk csak soraiban, amelyek alapvetően a korabeli források elmentmondásaiból következnek, illetve néhány emlékező forrásból, és az 1950-es, 1960-as évekbeli történetírásnak s abban a „Horthy-rendszer” embertelenségét

Simó Enikő: Térplasztika

bemutató publikációknak az engedékenyebb használatából adódnak.

Müller Rolf eddigi munkássága és ez a kötete is jól példázza: ha valaki a forrásokhoz fordul, és nem pre-konceptióra építi munkáját, akkor figyelemre méltó mű kerülhet ki a keze alól. (Javasolható lett volna ugyanakkor, hogy e könyv egy annotált névmutatót (is) tartalmazzon, mert ma már nem biztos, hogy minden olvasó tudja: ki kicsoda, avagy ki kicsoda volt a feldolgozott történelmi korban.)

Szakály Sándor

**A beszakadt
dob reccsenése
helyett...** Fecske Csaba: *Kiűzetés*
(*Válogatott és új versek*),
Magyar Napló Kiadó, 2017.

Előttem fekszik egy nagyon szigorúan „egyberostált” kötet – negyven év válogatott összegzése s némi ráadás –, Fecske Csaba új könyve, a *Kiűzetés*. Legyezőszerűen kitaruló tematikával és formavilággal, ahol az ébrenlét mindig egyenes vonalú, de kimeríthetetlen az álmok labirintusa. (Még akkor is, ha a költő tudja: „ifjúság lángoló szerelmek / tüzéből csak hamu marad / föl se kelt már lemegy a nap”.)

Válogatott és új verseket kap kezébe az olvasó, egzisztenciális rengések sorozatát, ahol feltörekvés és lecsúszás, beiktatás és leköszönés játszik egybe. Ez a költészet rendkívül sokszínű: egyszerre szakrális és profán, romantikus és rusztikus, finom-míves és nyers-darabos. Szentírás-parafrázist, szerelmi emléktárat, érzéki biográfiát egyaránt magában foglal. A világnézetek és attitűdök szintjén: a keleti „hímörökség” felvállalása, narcizmus és „örök kamasz”-mentalitás keveredik itt az öregedő ember lelki finomságával, transzcendencia iránti fogékonyságával.

Fecske Csaba kiváló formaművész: nyelvi-poétikai megoldásai gyakran briliánsak. Az ógörög metrumokat éppolyan bravúrosan alkalmazza, mint az avantgárd gondolatrítmust. Ami a múlthoz való viszonyát illeti: nem kíván háló nélkül teniszezni: igénybe veszi a hagyományokat, a több évszázadosakat, évezredeseket is, és azokat saját képére formálja: „látni a parti sziklákon a tenger / szétloccsant agyvelejét / egyik történet mint a másik / nincs ami lehetne még.”

„Mazochista” versválogatást csinálni önnön életművükből csak nagyon jelentős költők tudnak. A szerző szerint 256 oldalnyi költeménye tartozik a megmérhetőkhöz. A recenzens pedig úgy látja: akad néhány valódi remekmű is az opuszok között (ezért harcol minden valamire való poéta): ilyen az Anyegin-motívumsor több verse, elsősorban az *Anyegin elkallódott levele* („sokat gondolok magára mostanában / ott rejtőzött valahol agyam rejtett zugá-

ban”), a biblikus versek némelyike („atyám már ég a tűz, de hol az áldozat / a hegyen rajtunk kívül senki nincsen / mint kos kitépelt szíve vöröslök a nap / mért oly kegyetlen ha van az Isten” – *Ábrahám*) – s talán a legnagyobb, a magán-szenvedéstörténet tükre, a *Kerub*: „egy hónap múltán hogy tükörbe néztem / nem ismertem magamra a tükörképben / hát én volnék ez a leépült alak / a hamuszínű bőr a lefityedt ajak / szemem kékebb lett a régi kéknél / mint üveg a repedésnél”.

Hasonló erővel hat az erotikus versek legjava is. *A hús pogány éneke* kötet e könyvben ciklussá karcúsodik. A tárgy talán alacsony, de csak azoknak, akik az erotikát annak hazudják, mert bennük alacsony maradt: igazi mélységében azonban ösztön, vér és élet, egy a testtel és a szellemmel.

A *Kiűzetés* Köztes-Európa utóbbi negyven-ötven-száz évének rajza is, az egyéni sors mentén. A Paradicsomból való kiűzetés a költő alapélményei közé tartozik. S az ontológiai szintű otthontalanságot kétirányú nosztalgiával ellensúlyozza: a múltat építi, és a jövőbe temetkezik. S hogy mennyire sikeres ez a törekvés? A költő időnként szkeptikus, de nem végletes módon: „rendezetlen számla az asztalon / de polcomon Rilke és Eliot.” Így vagyunk, lehetünk mindannyian: több ellentétes természet és kultúra erői tusakodnak bennünk, mintha lényünk különféle töredékekből állna össze. Igaz, ez a „képlékenység” nem feltétlenül negatívum, hiszen a dinamikus létezéshez is hozzásegíthet bennünket.

Fecske Csaba versvilága a szabadság és a többre-tegű egyéniség megőrzésének krónikája, *feltételes módban*. Lehetne, történhetne. A lélek végső soron elégedetten élhetne, a beszakadt dob vagy a megrepedt cimbalom reccsenése helyett. Fecske Csaba jó életutazó, hiszen nem tudja, hova érkezik az adott pillanatban. Azt sugallja: csak az élet vége felé sejtethetjük meg, voltaképpen hova jutottunk, mivé is letünk.

Kaló Béla

Álomidő Oláh András:
április bolondjai,
 Magyar Napló Kiadó, 2017.

Az *április bolondjai* az évtizedek óta verset, drámát, novellát, recenziót publikáló Oláh András tizenharmadik kötete. Sokszínű könyv: rímes, ritmikus versek különböző válfajai – kereszt- és páros rímes találatok, limerickek – váltakoznak szabad versekkel, a kötött és a szabad forma közti átmenetet sejtető megoldásokkal. Az *április bolondjai* egyébként sem a kötetcímben, sem a verscímeiben, sem a mondattagolást segítő nem használ nagybetűket (kivéve a személyneveket), központosítást is alig, s ez egyetlen szövegfolyamként olvastatja az egyébként öt ciklusba tagolt verseskötetet.

Véleményem szerint a legsikerültebb az első ciklus, a *lecke a hazáról*. Ennek témáit nem is kell bővebben magyarázni; ugyanakkor a hazáról szóló, azzal valamilyen kontextusban álló versek többségükben valóban mentesek közhelytől, pátosztól. Találunk ugyan efféle gyengébb sorokat is, például a kötetcímadó versben: „s ki lopta ki zsebünkől az álmokat / és másolt ide egy rongy hazát”, de eredeti, ütős sorokat is lelünk bőven. Idézhetnénk a teljes *életmentő gyilkosok* verset, vagy a tetszetős rímekkel operáló *monológ* néhány sorát: „ölel Tatjana Nyina és Mása / vagyok lábnyomok találkozás / az idő benned lassan megtelik / de sok még a kérdés az utolsó reggelig”.

Az egész kötetben átívelő központi motívum az idő és az álmé: mintha egy saját „álmidőt” teremtene a költő, amely inerciarendszerben újraértelmez, új megvilágításba helyez történelmet, szerelmet, magányt és emlékeket. „Előbuggyan a mélyre nyelt idő” például a *mindennapi keresztjeinkben*, „harmincegynéhány évnyi nyár” itt nem több, mint egy zongorafutamnyi pillanat.

A *fölégetett hidak* ciklus szabad verseiben végighúzódik a szerelmi szál, de nem beteljesült, boldog párkapcsolatot idéz, hanem az őrlődő, önmagával meghasonlott, gazdátlan érzéseivel mindennapos harcot vívó ember zaklatott lelkivilágát tárja elénk: „büntetésem töltöm: őrzöm a múltból / lopott álmokat s ma sem tudom / jól vizsgáztam-e amikor futni hagytalak” (*magasles*); „s már nem számolom / hány álmodtam át nélküled / mióta csak halott emlékeket tudok szeretni...” (*már nem számolom*). A leg-

sikerültebb darab itt az egyetlen rímes vers, a *hajnal a buszmegállóban*: „múltad kopott kifordított kabát / az ősz lomhán átölel s fojtogat / érzed a részvétlen hold testszagát / és őrzöd a fertőzött álmokat”.

A *tájékozási pont* ciklusnál aztán érzésem szerint kissé leül a szövegvilág, egysíkúbbá válik, nem világos számomra, mi is különíti el az előző egységtől; jobb és kevésbé jó darabok váltakoznak. Helyenként megcsillan a valódi költészet, és plasztikus képekkel, remek sorokkal örvendeztet meg: „mint kötésen a vér átszivárogsz / s jut számodra egy kicsinyke végtelen”, de a szövegidegen sutaságra is akad példa: „maradok a legigénytelenebb szerető / s te tőröd hogy illegális bevándorlód legyek”. A *nincs bocsánat* című versre pedig – olyan sorokkal, mint: „karcos tükröd mögött arctalan a bánat / elherdált alkunkra sosem lesz bocsánat” – tényleg nincs bocsánat.

Sok az átjárás, szövegáthallás a kötetben, s ez izgalmassá teszi. A harmadik ciklus, az *Anna naplójából* egy alcím révén Juhász Gyulára enged asszociálni, a *szökési kísérlet* és a *modoros modortalanságok* fejezetek pedig tele vannak rejtett és explicit irodalmi allúziókkal, konkrét történetekkel, parafrázissal: Petőfit, Kürti Lászlót, Fecske Csabát, Oláh Jánost, Borbély Szilárdot, Kocsis Zoltán zongoraművészt hívják táncba e versek, jellemzően színvonalasan, olvasmányosan. Az *elveszett kézirat* egyenesen – a szerző útmutatása szerint – „Petőfi Sándor *A helység kalapácsa* című vígposzának eddig elveszettnek hitt részlete”, amely a történet szórakoztató, pajzán továbbverselése. A kötetben egyébként ez az egyetlen költemény, amely rendes központosítást tartalmaz, emiatt ki is lóg kicsit a könyvből, de nem hat idegenként a szövegfolyamban, inkább friss levegőt hoz annak végtelenített monológyszerűségébe.

Mondják: a költő először egyszerűen és rosszul ír. Majd bonyolultan és rosszul, a következő állomáson bonyolultan és jól, végül jól – és egyszerűen. Oláh Andrásnak van még hová fejlődnie, de nem áll rosszul. Hogy emelkedő minőséget mutat a műegész, jól példázzák a már idézett *hajnal a buszmegállóban* utolsó sorai: „ismét magadnak fordítasz hátat / a buszmegállót pára s köd fedi / összeérnek álmodban az árnyak / annyi mindent kell még elfelejteni”.

Simon Adri

A csal(ód)ás fenomenológiája Kürti László: *a csalásról*, Pesti Kalligram Kiadó, 2017.

Kürti László *a csalásról* című verseskötetének címadásában provokáció rejtőzik. Ez a provokáció indítja el az őszinte költői beszédmód teljes kötetben végigáramló dinamizmusát. A csalás, a megtévesztés hajlama hozzátartozik az emberi természethez. A kötet cím jelentésbokrában „a kollektív tudatalatti” diszharmóniái is meghúzódnak. Mi ez? Menekülés a valóság elől? Az önazonosság változása? Nem más ez, mint az alanyban mozgó változástényezők vallomásos lírában megvalósuló folyamatos identifikációja.

Csupa kisbetűvel, *a csalásról* címmel, Kürti László verseskötete a testi és lelki vallomást ötvözi egybe. Erogén testfelszíneken, a vágy személyes erőterében a csalás kihívásként jelenik meg. A belső világ és a külső környezeti alkalmazkodás közötti különbségből fakadóan, a csalást a széthulló harmónia, a rossz közérzet is kiválthatja. A törésvonalak mentén, a kényszerneurozízis körén belül is megjelenhet a csalás. A szeretethiány, a csalódás és elhagyás tátongó gödrei mélyek.

A csal(ód)ásnak rétegzettségei és dimenziói vannak a személyiségben. A csal(ód)ás belső szerkezetének fenomenológiai elemzését az egyéni vonások és az általános struktúrák elkülönítésével kezdhetjük. A csal(ód)ás műalkotást létrehozó szervező erőként, esztétikai szempontból is értelmezhető. Jellemző a különböző rétegek együttes, egyidejű, egymást átható kompozíciós szerepe. A megtévesztési hajlamból származó csalások, a „nemek harca” szintjén megjelenő csalások, az álcázásokkal (azaz a „kamufliázásokkal”) megvalósított csalások és a mimikriszerű viselkedésben kifejeződő önvédelmi attitűdök képesek a műalkotás létrehozására.

A fikció, a versszöveg a valóság művészien ösztönös elkendőzésére és a tudatos elfedésre különösen alkalmas. Az érzelmeket színlelő viselkedés költészeti konvenciói és lírai szerepjátékai ismertek. Gondolattérképet készíthetünk a csalás és csalódás irodalmi, filozófiai, etikai, szociálpszichológiai és mentálhigiéniai rétegeiről. A csal(ód)ás fenomenológiájának elemzése, a jelentésrétegek elkülönítése, a lírában továbbépülő gondolatmenetek jelzése és keresése az irodalomkritika feladata lehet. A hétköznapi élet szo-

ciálpszichológiájában a sérelmek, indulatok és vágyak esztétikai értékeket létrehozó benső dinamikája összefonódik az interperszonális kommunikáció feszültségpontjain új költészetet alapító költők nyilvánossághoz jutó műveivel. A hangulatingadozás, az állhatatlanság, a valódi én felszabadítása, valamint a traumák kibeszéléssel történő feloldása az irodalmi kommunikációban lehetséges. Ventiláció: a felgyülemlett „negatív” érzelmek levezetése. Ez – szerencsés esetben – erősen szókimondó költészetet teremt. A szeretetkommunikáció és ellenfogalmi itt egyszerre vannak jelen. Az emberi természethez hozzátartozó anomáliák és személyközi ingamozgások feszültsége öntudatosan tárul fel Kürti László *mint egy kobold* című versének harmadik strófájában: „de jobb, ha tudod, nem hagyott el senki, / és bárhogy is, sosem csalt át magán. / ki hü, magát az másban megteremti, / és nem sértett, kötődik, úgy vagány.”

Kürti *a csalásról* című versének utolsó négy sorában szinte pszichoanalízisbe átforduló drámai erővel jeleníti meg a traumatikus, meztelen igazságot: „tudtam, hogy igaza van, ezért soha nem ütöttem vissza, / de amikor már nem akarta többet a kézcsontjait törni / az arckoponyámon, úgy emlékszem, onnantól kezdtem el / más nőkkal csálni az anyámat.” Költői látélet születik, *a rézcsavar* című versben a valóságselemek kuszásából valami mégis rávilágít az irodalom működési mechanizmusára. Két ars poetica-szerű versben ölt alakot az új költői valóságlátás (*falubolondja; magasles*).

Az egymással rokon vonásokat mutató kötetkompozíció mentén, egyes verseknél – átdolgozott és csi-szoltabb – szövegváltozatban átfedések találhatók a *Testi misék* és *a csalásról* című Kürti-kötetekben (*címkézve; teleföntéma; erózió; drótszív; láthatatlan; atlantisz; születésnapjára; apajegyek; kockacukor a mokkacukor szövegváltozataként; apajegyek; cigányszerelem; pipacs; ahonnan csillár, égbolt; két pocsolya; szeretteidről csak érzékletesen; forró nyári jóslat; utolsó komp*). A kötet szerkesztés igényességének megnyilvánulása ez.

Az érzéki tapasztalatba ágyazódásból, a testi relációból, a hétköznapi életkörülményekbe zárt benső zaklatottságból elsöprő erővel szabadulnak ki Kürti László szavai a *maghasadás* című vers utolsó két versszakában: „így tetszel. ilyen viharosan, zokogón /

és elsodró indulatokkal. atomerőművek / munkálnak ilyenkor benned. // én, riadt reaktor, láncba fűzlek újra, / olcsó piaci nyakláncnak, csecsebecsének. / végül mégis engedek: maghasadok érted.” Intelmet, tapasztalati tanulságot közvetít a *hullócsillag* című vers utolsó hat sora: „fekete táj, fényes, csillagbeszűrődésekkel. ki ismeri fel / e tejutak megfolyásait, amikor csakis a kedvemért / alszik meg a szád, ha komolyan vágyasz valamire, / előbb legyél bátor megfutamodni, erősödj bele / a lelkiismeret görceibe, aztán, mint szegények / kamráját, engedd kiürülni választott szívedet.”

Kommunikatív cselekvéseivel, beszédáramlásával a Kürti-féle költészet folyamatos megrázkódtatásokat válthat ki. A lírai személyesség lelki krátereibe is beláthatunk. A költőt leginkább az éppen kitörő érzelmi lávafolyam költői műalkotást létrehozó energetikája érdekli. Vajon visszafordíthatatlanok-e ezek az érzelmi folyamatok? Felvillan-e a megbocsájtás? Többen említették már: Kürti *a csalásról* című kötetében arról beszél, amiről valójában nem lehet beszélni. Hiszen a csaláshoz „kollektív büntudat” tapad. A család ebben a kontextusban mindenki mindenkor családja. Kürti László érzékeltette, hogy szövegeinek kontextusát befolyásolja a kisvárosi életforma. Ahol él, mindent számon tartanak mindenkiről. Családjá számára hiteles lehet ez a kötet? Kürti azt nyilatkozta: rá kellene írnia, hogy „ez csak duma”.

A mélyen vallomásos alanyi élethelyzetekre reflektáló líra nem könnyen befogadható. Első olvasásra meglepő. Mélyre hatol. Az irodalom a hétköznapok feszültség-hordozójává válik. A költészet áthelyeződik az interperszonális interakcióba? A szeretetkapcsolatok kölcsönösségének elvárásai horizontján megjelenik a könyörtelen élve boncolás. Ami belül zajlik, ami gondolatban rejtve marad, az itt felszínre tör és megmutatkozik. A nehezen elmondható dolgokról itt felpattan a zár. Az értékrelativizmus már nem is alkalmas kifejezés arra a hullámmozgást követő változásra, ami az alanyi költészetben, az érzések és impulzusok szintjén nyilvánul meg.

A versalkotó benső műveletnek zárt tere van. A versre a szubjektum egyedisége üti rá pecsétjét. Ezt a pe-

csetet a nyilvánosságra kerülés, a vers megjelenése töri fel. Kiszabadul a szó. A befogadó horizontján pedig a költő megnevezési bátorsága interaktivitást indíthat el. A szövegértés abban az esetben teljesebb lehet ki igazán, ha az olvasó rendelkezik az önreflexió kifinomult képességével. A normatív megítélés konvencionális keretén túl lehet lépni. Aki a versszövegek által tükrözött felületeket a maga számára megvizsgálja, az *a csalásról* című Kürti-kötetben lévő helyzetekkel rokonítható mindennapos csal(ód)ások értelmezéséhez juthat közel. A Kürti-kötet polifon etikai üzenettel rendelkezik. Megértése kettős kódolású. A megértésben való kooperálás és a megértés elutasítása is várható. A kötet versei mindkét viszonyulást magukhoz vonzzák.

Hány tükörcserépben látható viszont a látvány valamikori egésze? Szétszórt darabokból épül a csal(ód)ás utáni állapot újabb költői látványképződése. Tört részek hevernek a boncasztalon. Az alanyi költészet szövegei olvasás közben kiszabadulnak az egyes szám első személyűség benső, zárt világából, és a többes szám második személyűség mindünket érintő nyitott világába költöznek.

A Kürti-versek húsba vágóan nyílt közlések. Akár még a magánéletben is port kavarást gyakorolhatnak az olvasóra. Kürti László kirakatba teszi portékáját. Azt mondja, és azt írja meg, amit gondol. Több vélemény övezi költészetét. Férfi szemléletű költészet? Újratervezés? A normák elmozdítása és a kalandvágyó sóvárgás csalásos felülkerekedése? Mi áll költészetének háttérében? A szenvedés. A véleményváltoztatással alátámasztott éretlen „önigazolási” műveletek egyike is lehet a csalás. A kudarc. Bizonytalanságot leplező, folyamatos hódításban elmélyülő személyiségzavarként is értelmezik például a szerelmi megcsalást. A Kürti-kötet ismeretében hogyan adhatunk választ a kérdésre? A csalás körén belül, két egymást szerető ember között megjavítható-e az, ami a csalás során és következményeként elromlott?

Mi ez a költészet? Személyes általi folyamatos tanulmány. Akadályverseny.

Bogoly József Ágoston

Látogasson el a Magyar Napló webáruházába, ahol kedvezményes áron vásárolhatja meg kiadványainkat:

Vers • Próza • Dráma • A Magyar Irodalom Zsebkönyvtára • Nyitott Műhely albumsorozat • Mesekönyvek
Németh László irodalomtörténete • Ismeretterjesztő könyvek • Műfordítások • Művészeti albumok • Szociográfia
Irodalomtörténet, tanulmány, esszé • Antológiák

► www.magyarnaplo.hu

Bajorra szükségünk van... *Főúr, írja a többihez. Bajor Andor emlékezete, szerkesztette: Bajor Ella és Dávid Gyula, Polis Könyvkiadó, Kolozsvár, 2017.*

2016 januárjában, az író halálának 25. évfordulóján, a kolozsvári Keresztény Szó című katolikus folyóirat idézi Bajor Andor (1927–1991) szavait, amelyek a jeles alkotó négy évtizedes irodalmi munkásságának lényegét fejezik ki: „a társadalmat füsttel és korrommal mérgező politika ellenére is felmutatni, feltárni azokat az értékeket – a szép, a jó, az igaz és a szent tartalmait –, amelyek életünket valóban értelmessé, értékessé teszik”.

Születésének 90. évfordulója kedvező alkalmat kínált arra, hogy az utókor ismét fejte hajtsa Bajor Andor emléke előtt. A kolozsvári Polis Könyvkiadó – az írói hagyaték hűséges gondozója, Bajorné Makfalvi Ella bibliográfusi igényességgel összegyűjtött adattárát hasznosítva – olyan kötetet állított össze, amely sokrétűen helyezi reflektorfénybe Bajor Andor életútját, bepillantást engedve az írói műhely titkaiba. A könyv csokorba gyűjti az író portréját legkifejezőbben megrajzoló, az életmű recepcióját, méltatását időrendben elénk táró írásokat.

Bajor Andor neve és munkássága az Erdély határán túl élők számára sem ismeretlen. A magyarországi olvasóközönséghez is eljuthattak munkái – a Magvető (1975, 1981), a Héttorony (1991), az Alexandra (2000), a Noran (2006), a Libri (2015) Kiadó, a Kisdobos Kiskönyvtár (é. n.), valamint a székesfehérvári Vörösmarty Társaság (1993) kiadványai jóvoltából. De a diaszpórában élő magyarság műveltebb rétegei is ismerhetik a műveit (az Erdélyi Könyvek Egylet 1992-ben, Stockholmban jelentette meg egy kötetét).

Élete, életműve olyan korban bontakozott ki, amelyben a hatalom „pokoli uniformizálódást” kívánt létrehozni: „Itt a szárazság nem egy egyszerű meteorológiai jelenség. Itt aszály van a nyelvek alatt, aszály az agytekervényekben, a hangszálakban, a gyomorban és a húgyhólyagban: ez a totális aszály.” A korrajz árnyaltabbán, személyre szólóan egészülhet ki a pályatárs soraival: „jó negyven évig együtt féldegéltünk / magunkba bizon tudva kik vagyunk / s bár parádékon nem döngött a léptünk / félvén se félve egyre csak reméltünk / akkor is ha évekre elsötétült / jövődöbe vezérlő csillagunk” (Kányádi Sándor: *Bajor Andor kései elsíratása*).

Egy szebb világ vágyképe lebegett előtte, amikor a frissen létrejött kolozsvári Bolyai Tudományegyetem hallgatója, a Móricz Zsigmond Kollégium tagja lett. Hittel és reménnyel telten lépett be az intézmény kapuján. Később így emlékezett vissza erre az időszakra: „milyen nagy fába vág-tuk mi, népi kollégisták a fejszét, amikor a felszabadulás után áradó »fényes szelek« röppályáján egycsapásra szerettünk volna megváltoztatni mindent.” A Kollégium jó iskola volt: „itt az ember a demokráciát tanulta és ugyanakkor élte is”, „erkölcsi fórum volt”, „a nép iránti hűségre” nevelte növendékeit. De a kommunista diktatúrát meghonosító hatalom más irányt szabott a társadalom fejlődésének. „Bajor talán az elsők közé tartozott, aki felismerte annak a világeszmének – és főleg megvalósulásának – visszaját, s aki aztán egy életen át nem szűnt meg a kettőt szembesíteni egymással” – olvashatjuk Dávid Gyulának a kolozsvári Keresztény Szóban megjelent emlékező írásában. Bajor nem külső szemlélőként, nem a pulpituson ülő ítélő bíróként, hanem az események, a negatív jelenségek szenvedő alanyaként viselte sorsát. „Egyszer-egyszer már eljutok odáig, hogy nem látom duplán a világot, sőt néha képes vagyok gyönyörködni szépségeiben. Ha valami torzat pillantok meg a valóságban, először a szememet tartom bűnösnek, és számtalanszor helyesnek bizonyul a föltételezés. Ez a való: én első pillanatra mindig visszataszító és torz jelenségeket fedezek föl. De gyűlölöm a torzságot, a kétféjűséget, a káoszt, a színek értelmetlen egyvelegét. Hát hogyan lennének ellenségeim azok, akik a káoszt és az értelmetlenséget kiagyalják.”

S miként küzdött e zűrzavaros világ ellen? Humorral, szarkazmussal, a negatívumok nevetségessé tételével. Ennek megfelelően – lírai novellák mellett – számos szatírárt, paródiát is írt. Abban a korban ez korántsem volt magától értetődő, veszélytelen írói vállalkozás. Ismert pamfletjében nem hiába „szólítja” így a pincért: „Főúr, ha lehet, küldessen egy adag bátorságot és kitartást – mert még céljaim vannak...” Mi adott neki mégis tartást, célt, erőt a folytatáshoz, a politikai ellenszélben is értékeket teremtő munkálkodáshoz? Az a többlet, amit csak a hit biztosíthat az embernek. A nyolcvanas évek közepén lejegyzett egyik interjújában olvashatjuk: „...hiszek az emberi szóban, az emberiségben [...], hiszek az emberiség küldetésében, a békében.”

Az írásaiban megfogant gondolatok már első köteté, a *Kerek perec* (1955) megjelenése után erős visszhangra leltek. Az idősebb pályatárs, Molter Károly szavait idézzük: „Bajor könyve szatírák, humoreszkek és karikatúrák gyűjteménye, amelyben »nem a süket szépség hangjait« hallatja, hanem »az élet dallamát«. Az élő fa kérgeit vágná, mint a kérget kopácsoló madár. [...] Önálló, csípős apróságai, gúnyversei és prózai tükörszúrásai mindig aktuálisak.” Ezt a képet árnyalják, teljesítik ki a későbbi kritikák, tanulmányok, amelyekből – csupán illusztrálásképpen – idézünk: „...életünk iskolájában ő a humor nyilvános és rendes magántanára; mindnyájan hozzá járulunk nevetést tanulni. [...] A nevetés tehát emberré tesz, s aki nevetet, emberré nevel” (Láng Gusztáv). „Bajor Andor vidám és keserű, lírai és harcos, naiv és filozofikus, könnyedén játékos és döbbenetesen komoly, hétköznapi és fantasztikus, józan és nosztalgikus, többszörösen rétegzett írásainak lelke mindig az emberiség igenlése és igénylése” (Gálfalvi Zsolt). „Te vagy egyik legmélyebben humánus írónk; szavaiddal összetöröd az embert, de szemed simogatásával s mosolyoddal újra összerakod, s nagyon sajnálsz, hogy nem volt törhetetlen” (Veress Dániel). „Bajornak az írás nem mestersége, hanem létének legutolsó menedéke” (Sütő András). „Számomra egyik legkatartikusabb izzású, egy népközösség szerelmével megvert földönjárónk ő, aki – mit cselekedhetne egyebet – megfigyeli, miként képződnek a fellegek fejünk fölött, s derítgeti az eget” (Farkas Árpád).

Az életmű értékelésekor vissza-visszatérő gondolat a nagy elődre, Karinthy Frigyesre való hivatkozás. Ahogy Szalay Károly tanulmányában is olvashatjuk: „...minden bizonnyal Karinthy Frigyes hatása alatt terebélyesedett ki tehetsége”. Ám a humor elméletével is behatóan foglalkozó elemző rövidesen azt is hozzáteszi: „Ebből a Karinthy-rokonságból csak annyi az igaz, hogy Karinthy groteszk, játékos formai világa ideig-óráig hatott rá. A nagy példakép fölszabadította s nem meghatározta írásművészetét. Bajor kü-

lönben »fordított« Karinthy-tanítvány. Sok magyar humorista ott és akkor jó csak, ha karinthys. Bajor nem volt jó, amikor karinthys volt, és azóta jó igazán, amióta bajorandoros.”

A kötet üde színfoltjait jelentik a megidézett, eredeti Bajor-alkotások. Azok, amelyek révén, Dávid Gyula kommentárjaival kiegészítve, képet alkothatunk arról a küzdelemlről, amelyet kora „szellemőreivel”, haragos „kádereseivel” folytatott, s amellyel együttjárt, hogy a magamentségének is kényszerűen hangot kellett adnia. Izgalmas irodalmi élményt kínálnak azok a prózai szövegek és költemények, amelyekre Cseke Gábor az egykori főszerkesztői fiók mélyén talált rá. Közöttük olvasható az 1988-ban keltezett *Marasztaló* című vers. Kora erdélyi társadalmának aggasztó jelenségével – a magyarság tömeges disszidálásával – néz szembe. Akaratlanul is Reményik Sándor *Eredj, ha tudsz* című, az első nagy háborút követő menekülési hullámról beszélő, drámai hangvételű költeményét juttatja eszünkbe ez a mű. A rímek, verslábak kötelező „korlátaitól” mentes szabadvers megragadó erejű képekben festi le a kor társadalmi állapotát, s eközben ismételten elénk

Farkas Ferenc: *Finálé*

vetíti a „biztatást” – a század eleji költemény ellentétpárjaként: „maradj, ha tudsz”.

...*És tovább él a mű* – olvashatjuk a kötet egyik fejezetcímében. Tovább él. Bizonyosság rá az is, hogy az utókor, a halálát követő esztendőök újabb nemzedéke is – köztük az e kötetben is jelen levő Balázs Imre József, Demény Péter, Borsos J. Gyöngyi – érdeklődéssel fordul Bajor Andor munkássága felé; az írói hagyaték újabb és újabb aspektusait feltáró tanulmányok sorában közelít műveihez.

Ez a szép kivitelű, a szövegek mellett családi fényképeket is tartalmazó kötet meggyőzően tanúsítja, hogy Bajorra ma is szükségünk van. Ahogyan Dávid Gyula fogalmaz: „Nekünk van szükségünk rá. Nemcsak évfordulókon, hanem a mindennapjainkban is.”

Máriás József

Bogoly József Ágoston (1958, Csorna) irodalomtörténész, kultúrakutató. Egyetemi tanulmányait az ELTE-n végezte. Az Országos Széchényi Könyvtár, illetve a Petőfi Irodalmi Múzeum tudományos munkatársa, majd az ELTE oktatója és kutatója volt. Kutatási területe: 19., 20. és 21. századi irodalomtörténet és irodalomelmélet, kultúratudomány.

Tanulmányai, kritikai írásai, esszéi és versei folyóiratokban és antológiákban jelentek meg. Kutatási eredményeit többszerzős tanulmánykötetekben is publikálta. Önálló kötete: *Ars Philologiae. Tolnai Vilmos és az irodalmi pozitivizmus öröksége* (1994).

Bors Anna (1978, Budapest) költő, szerkesztő, újságíró. A Szegedi Tudományegyetem bölcsészkarán szerzett diplomát, kommunikáció szakon. Egészségügyi szakújságíró. Vallomása szerint „félíg Budapesten, félíg egy kis vértesi faluban van otthon.” Verseit a *Bárka*, a *Műút* és a *Vörös Postakocsi* közölte.

Both Balázs (1976, Sopron) költő. 2002-ben végzett a Benedek Elek Pedagógiai Főiskolán. Jelenleg a Soproni Rendőrkapitányságon dolgozik szolgálatparancsnoki beosztásban. Legutóbbi kötete: *Ha nem marad kimondatlan* (versek, 2013).

Bozók Ferenc (1973, Gyöngyös) költő, esszéíró, magyar-történelem szakos piarista pap tanár, Budapesten él. Legutóbbi kötete: *Tükörtenger* (versek, 2015).

Döme Barbara (1973, Debrecen) újságíró, szerkesztő az egri Eszterházy Károly Tanárképző Főiskolán, kommunikáció szakon tanult. Diplomamunkáját szociológiából írta. Novelláit az *Agria*, az *Ambroozia*, az *Irodalmi Jelen*, a *Képirás*, a *Magyar Napló* és a *Napút* folyóiratokban publikálta. Kreatív írást tanult a Magyar Írószövetség Íróiskolájában. Első kötete: *A nagymama, aki elfelejtett meghalni* (2013).

Doncsev Toso (1944, Budapest) író, műfordító, bolgarista 1991-ben megalapította a *Haemus* című kétnyelvű társadalmi és kulturális folyóiratot. 2011–2014 között a Szófia Magyar Intézet igazgatója. Bolgár állami kitüntetései: Cirill és Metód Érdemrend Első Fokozat (1990), Madarai Lovas Érdemrend Első Fokozat (2000), Paiszj Hilenarszki-díj (2003). Legutóbbi kötete: *A hétköznapi erényekről – Kisérlet a holokauszt idején tanúsított egyedülálló bolgár magatartás magyarázata* (2016).

Farkas Judit Antónia (1969, Budapest) a VERITAS Történetkutató Intézet tudományos munkatársa. Kutatási területe az 1956-os forradalom és szabadságharc emlékezete (külföldi újságírók, nemzetközi visszhang, vizuális emlékezet), B. Farkas Ferenc parasztpárti politikus életútja, 19–20. századi médiatörténet (könyv- és folyóirat-kiadás, könyvkereskedelem, könyvművészet, könyvgyűjtés, cenzúra).

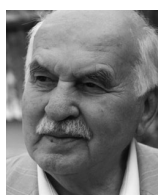
Füzesi Magda (1952, Nagyberég) költő, műfordító, Táncsics-díjas újságíró. A Magyar Művészeti Akadémia tagja. 2005-ben települt át Beregszászból Magyarországra. A Budapesten megjelenő *Kárpátaljai Hírmondó* alapító főszerkesztője. A *Forrás Stúdió* és a *Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség* alapító tagja. Legutóbbi kötete: *Kapunyitogató* (gyermekversek, 2015).

Hamar Péter (1943, Budapest) tanár, irodalom- és filmtörténész. Az ELTE-n szerzett magyar szakos tanári oklevelet, doktori vizsgát filmesztétikából tett. 1988–2002 között a Kölcsey Társaság titkára volt. Legutóbb megjelent kötete: *Karöltve a kísértettel: Balázs Béla utolsó évei* (2017).

Hazai Cecília (1969, Nagykanizsa) filmforgalmazó, filmproducer. Az 1990-es években Franciaországban és az Egyesült Államokban élt. A Hollógyűrű Kft. ügyvezetője. Édesapja, Hazai György akadémikus, turkológus szellemi örökségének társgondozója. A Wass Albert irodalmi hagyaték kezelője.

Horváth János (1921, Cece) magyar közgazdász, politikus. 1945 és 1947 között nemzetgyűlési, majd 1998 és 2014 között országgyűlési képviselő. 1947-ben koholt vádak alapján elítélték, 1951-ben szabadult. Az 1956-os forradalom leverése után Amerikába távozott, az Indianapolis, Indianában lévő Butler Egyetem professzora volt. 1997-ben tért haza. 2003 és 2014 között a legidősebb képviselő, és ebből adódóan az Országgyűlés korelnöke is volt. Legutóbbi kötete: *Élő történelem. Horváth Jánossal, a parlamenti képviselők doyenjével beszélget Spanghel Péter* (2012).

Jahoda Sándor (1976, Budapest) költő. 2004-től publikál különböző lapokban. Legutóbbi kötete: *Panírozott szárnyak* (kisregény, 2015).

Jávorszky Béla (1940, Budapest) író, műfordító, diplomata. Finn, svéd és észt irodalmat fordít, illetve magyar klasszikusok műveit fordította finn és svéd nyelvre. Finn állami irodalmi díjas (1976), Füst Milán- (1998), József Attila- (2002), Magyar PEN Club Janus Pannonius Műfordítói díjas (2013) és Tóth Árpád Műfordítói díjas (2017). Legutóbbi kötete: *Viivi Luik: Árnyékszínház* (esszeregény, 2017).

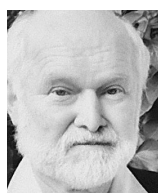
Kabán Annamária (1953, Kolozsvár) magyar-francia szakos bölcsész-tanár, a nyelv-tudomány kandidátusa, a Miskolci Egyetem Magyar Nyelv- és Irodalomtudományi Intézetének habilitált docense, a nemzetközi Dsida Akadémia ügyvezető elnöke, esszé- és tanulmányíró. Legutóbbi kötete: *Reflexió és önreflexió Dsida Jenő költészetében* (Mózes Hubával közösen, 2014).

Kaló Béla (1954, Dormánd) tanár, kritikus, újságíró. Felsőfokú tanulmányait az egri főiskolán végezte magyar–történelem szakon, majd az ELTE-n szerzett társadalomismeret és állampolgári ismeretek szakos diplomát. Legutóbbi kötete: *Szárnyak, gyökerek* (2013).

Kókai János (1972, Budapest) jelenleg alternatív színházakban dolgozik: dramaturg, drámaíró, rendező, színész. Legutóbbi kötete: *A pusztulás anatómiája* (versek, 2011).

Kovács István (1945, Budapest) költő, polonista, történész, a Kilencek költőcsoport tagja. A *gyermekkor tündöklete* című regényéből *Budakeszi srácok* címmel játékfilm készült. József Attila- és Babérkoszorú-díjas. Legutóbbi kötete: *Érdek és szeretet. Lengyel visszaemlékezések a szabadságharcra 1848–1849* (2016).

Kürti László (1976, Vásárosnamény) költő 2014-ben a Tokaji Írotábor díjában részesült, 2017-ben pedig elnyerte a Bella István-díjat. A Debreceni Egyetem filozófia szakán és a Semmelweis Egyetem testnevelő és gyógytestnevelő tanári szakán végzett. A Partium főmunkatársa, A Vörös Postakocsi szerkesztője. Legutóbbi kötete: *A csalárról* (versek, 2017).

Máriás József (1940, Felsőbánya) újságíró, irodalomkritikus. Évtizedeken át volt újságíró Nagybányán, illetve Szatmárnémetiben. 2002-től Nyíregyházán él. Irodalomtörténeti, -kritikai munkásságának előterében Németh László életműve, illetve az erdélyi magyar irodalom áll. Legutóbbi kötete: *Az írás: szolgálat* (tanulmányok, 2016).

Marosi Gyula (1941, Budapest) 1966 óta publikáló író. 1973-ban a József Attila Kör alapítója, majd titkára. Volt a Mozgó Világ prózarovatának vezetője, majd a Magyar Televízió dramaturgja. József Attila- (1981), Balázs Béla- (1997) és Prima-díjas (2016). Legutóbbi kötete: *Generalissimus az Akácfa utcában* (elbeszélések és novellák, 2016).

Ene Mihkelson (1944–2017) Herder-díjas észt költőnő, író. Iskolai tanár volt, majd az Észt Irodalmi Múzeum kutatójaként dolgozott. Első önálló kötete 1978-ban jelent meg. Versei mellett négy regény és számos esszé szerzője. Írásában fontos szerepet játszik az észt történelem és mondavilág.

Mohai V. Lajos (1956, Nagykanizsa) költő, író, esszéíró. Legutóbbi könyve: *Rózsa utca, retrospektív* (prözaversek, 2017).

Nagy Gábor (1972, Körmend) József Attila- és Bella István-díjas költő, író, irodalomtörténész. A Magyar Művészeti Akadémia tagja. A debreceni KLTE magyar–német szakán végzett, az irodalomtudomány doktora. A Széphalom Könyvműhely, a Magyar Napló, jelenleg a Hítel szerkesztője. Legutóbbi kötete: *Kijátszott holnap* (versek, 2015).

Sarusi Mihály (1944, Békéscsaba) író, újságíró. Végzettség szerint női fodrász, népművelő, könyvtáros, mozigépész, moziüzem-vezető, újságíró és filozófus, de volt matróz, szövetkezeti és megyeházi tisztviselő, nemkülönben éhezőművész is. Jelenleg szabadfoglalkozású író, 2001-től Balatonalmádiban él. Elnyerte a József Attila- és a Tánccsics-díjat, valamint a Magyar Érdemrend lovagkeresztjét. Legutóbbi kötete: *Álompuszta* (színmű, 2016).

Serfőző Simon (1942, Zagyvarékas) Kossuth-, József Attila-, Radnóti- és Arany János-díjas, Ballasi Bálint-emlékkardos költő. A Hetek tagjaként indult. A Napjaink szerkesztője, az Új Holnap főszerkesztője, majd főmunkatársa, 1993-tól a Felsőmagyarország Kiadó vezetője. Legutóbbi kötete: *Semmi sem úgy van* (elbeszélések és kisregény, 2014).

Simon Adri (1974, Szeged) 1998-ban diplomázott a JATE bölcsészkarán, magyar–irodalomelmélet szakon. Szegeden OKJ rendszerinformatikus képesítést szerzett. Verseket, recenziókat publikál. 2010 óta Budapesten él. Legutóbbi kötete: *Földrengés* (versek, 2015).

Szabó Palócz Attila (1971, Zenta) író, költő, újságíró, szerkesztő. Az Új Symposiumban kezdett publikálni, a Napló című hetilap, az Újvidéki Rádió és a Magyar Szó munkatársa volt, majd a Képes Ifjúság főszerkesztője lett. Családjával 2004-ben települt át Magyarországra, újságíróként, szerkesztőként dolgozik. Legutóbbi kötete: *Teakarnevál – Békegyakorlatok 3.* (2016).

Szakály Sándor (1955, Törökkoppány) hadtörténész, egyetemi tanár, az MTA doktora. 2014-től a VERITAS Történetkutató Intézet főigazgatója és a Károli Gáspár Református Egyetem tanszékvezető professzora. Kutatási területe az 1868 és 1945 közötti magyar hadtörténelem, társadalom-, illetve sporttörténet. Legutóbbi kötete: *Múltunkról és jelenünkről. Válogatott interjúk és beszélgetések, 2002–2017* (2017).

Szénási Miklós (1967, Debrecen) költő, író, szerkesztő, újságíró. A Debrecen hetilap volt főszerkesztője, a Debreceni Disputa munkatársa, a Korzó műsorújság főszerkesztője. Műveivel több alkalommal szerepelt *Az év novellái* antológiában. Legutóbbi kötete: *Sugarhajtású nosztalgia* (versek, 2014).

Szentmártoni János (1975, Budapest) költő, író, a Magyar Írószövetség elnöke. 1989 és 1996 között a Stádium Fiatal Írók Körének alapító tagja, 2000 és 2010 között a Magyar Napló szerkesztője. Gérecz Attila- (1995), Édes Anyanyelvünk- (2004) és József Attila-díjas (2007). Legutóbbi kötete: *Szomjú-ság* (kisregény, 2016), amely a Magyar Művészeti Akadémia 2016. évi Könyv Nívódíjában részesült.

Wehner Tibor (1948, Sopron) író, művészettörténész. 1971 óta többek között a tatai Kuny Domokos Múzeum muzeológusaként, a szentendrei Art'éria Galéria művészeti vezetőjeként, a budapesti Képző- és Iparművészeti Lektorátus munkatársaként és a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma művészeti főosztályvezetőjeként dolgozott. Legújabb kötete: *Kerámia, textil, üveg* (2016).

Tornai József (1927, Dunaharaszti) költő, író, műfordító. Volt a Kortárs munkatársa, 1992–1996 között a Magyar Írószövetség elnöke. József Attila- (1975), Arany János- (1998), Babérkoszorú- (2001), MAOE-nagy- (2007) és Kossuth-díjas (2013), Magyar Köztársasági Érdemrend kiskeresztjével (1997), Balassi Bálint-éremmel (2012) és a Magyar Érdemrend tisztikeresztjével (2012) tüntették ki, 2014-ben a Nemzet Művészevé választották. Legutóbbi kötete: *Ó, kettős ember* (versek, 2017).

Zsille Gábor (1972, Budapest) költő, műfordító, szerkesztő. 2004-ig Krakkóban, jelenleg Budapesten él. A Magyar Írószövetség Műfordítói Szakosztályának elnöke, a Magyar Napló versrovatvezetője. Bella István- (2008) és József Attila-díjas (2015). Legutóbbi kötete: *Lengyel kultúrkincsek. Fejezetek a lengyel-magyar barátság évezredéből* (esszék, 2016).

PÁLYÁZATI KIÍRÁS

Az Írók Alapítványa, az Írók Szakszervezete, a Sárvári Tinódi Gimnázium és Sárvár Város Önkormányzata meghirdeti

**a 41. Kárpát-medencei Középiskolás Irodalmi Pályázatot,
és 2018. április 3-tól április 6-ig
Sárvár városában megrendezi az irodalmi pályázat táborát.**

Pályázni **vers, próza és tanulmány kategóriában** lehet. Várjuk minden 14–18 éves **középiskolás diák magyar nyelven írt írásait**. Egy pályázat **maximális terjedelme kategóriánként 15 kéziratoldal** lehet (számítógéppel, 14 pontos betűnagysággal írva, de ugyanilyen terjedelmű, **kézzel írt**, jól olvasható írásokat is elfogadunk).

A pályázat **benyújtási határideje: 2018. február 15.**

A pályázatok **beküldhetők:**

- **e-mailben**, csatolt mellékletként (word-dokumentum formátumban), az **iroszak@t-online.hu** címre. Kérjük, hogy **minden mellékletben tüntesse fel a pályázó a nevét, címét, e-mail címét, (esetleg telefonszámát),** valamint iskolája nevét és címét. **Fontos:** Ha valaki két kategóriában pályázik, két külön mellékletet küldjön e-mailben (pl. külön a verseket és külön a prózákat, az ezt tükröző elnevezéssel: „XY versei”, „XY prózái”). **Kérjük, hogy senki ne küldje egy-egy versét vagy novelláját stb. külön-külön mellékletben, hanem kategóriánként egy mellékletbe másolja be pályaműveit.** Fontos, hogy **minden egyes írás fölött szerepeljen az író neve!**
- **postai úton**, egy példányban. Aki több kategóriában küld pályaműveket, **külön borítékban küldje a vers, a próza ill. a tanulmány pályázatát.** Kérjük, hogy a borítékra **írja rá, hogy mi található benne** (pl. „vers-pályázat”, „prózapályázat” stb.). A postán érkező pályázatban is kérjük feltüntetni a **pályázó nevét, címét, e-mail címét, (esetleg telefonszámát) és iskolája nevét, címét, e-mail címét.**

A pályázatokat **postán az Írók Alapítványa, 1093 Budapest, Lónyay u. 43. fszt. 1.** címre várjuk.

A pályázat **nem jelígs.**

A pályázatok **visszaküldését nem tudjuk vállalni.**

Az **ötven legjobb pályázat szerzőjét meghívjuk a sárvári irodalmi táborba**, ahol a **műhelymunka során** neves írókból, költőkből álló zsűri értékeli a pályaműveket, és sor kerül a **díjkiosztó ünnepségre is.** A meghívót **2018. március 19-ig juttatjuk el a meghívottakhoz.** A meghívottak számára a sárvári irodalmi tábor **díjmentes**, szükség esetén útiköltségtérítést is biztosítunk részükre.

Budapest, 2018. január 2.

A rendezők nevében minden érdekeltnak jó munkát kíván:

Mezey Katalin sk.
szervező,

Írók Szakszervezete, Írók Alapítványa